

EDAM Tartışma Kağıtları Serisi 2012/4

Kum Tepelerinde Tökezlemek: Orta Doğu'da Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış bir Bölgenin Oluşturulması

Sinan Ülgen

Direktör, EDAM

&

F. Doruk Ergun

Araştırma Görevlisi, EDAM

Bu çalışma Nükleer Tehdit İnisyatifi'nin (NTI) Nükleer Güvenlik Projesi (NSP) tarafından karşılanmıştır. Bu çalışmada yer alan görüşler tamamen yazara aittir ve NSP'nin görüşlerini temsil etmemektedir. Daha fazla bilgi için NSP'nin internet sitesini ziyaret ediniz: www.nuclearsecurity.org

Kasım 2012

Yönetici Özeti

Zenginlik ve güvensizlik bir araya geldiğinde, devletleri çıkarlarını savunmak ve olası mütecavizleri caydırmak için gelişmiş silahları edinmeye, konuşlandırmaya ve kullanmaya itebilir. Söz konusu Orta Doğu olduğunda, bu durum genelde kendini devletlerin kitle imha silahları (KİS) edinmesi veya istemesi olarak göstermiştir. Ancak bunun yanı sıra zıt yönde, yani Orta Doğu'da bir Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge (NSAB) ve en nihayetinde KİSlerden arındırılmış bir bölge (KİSAB) oluşturma çabaları da mevcuttur. Ancak Orta Doğu'da bir KİSAB oluşturma önünde çok ciddi engeller olmaya devam etmektedir.

Tehdit Algıları

20. yüzyılın ortalarından beri dünya öyle bir yönde seyretmiştir ki artık bir ülkenin kendi zenginliğini arttırmak için başka bir ülkenin topraklarını istila, işgal ya da ilhak etmesi verimli ve etkili bir yol olmaktan çıkmış, bunun sonucunda da devletler arası savaşlar azalmıştır. Ancak bu durum Orta Doğu'da geçerli değildir; bölge petrol ve doğal gaz gibi kaynaklarca zengin olduğundan, ufak bile olsa (Kuveyt gibi) doğal kaynakları olan bir bölgeyi ya da ulusu işgal etmenin ülke ekonomisine yapacağı katkı devasa boyutta olabilir. Aynı zamanda bölgedeki uluslar arasında sınırları aşan bir sürü bağ vardır. Türkiye, Suriye, İran ve Irak'taki Kürtlerde olduğu gibi etnik bağlar; Şii ve Sünni gruplar, çoğunluklar ve hükümetlerde olduğu gibi mezhebi bağlar; Suudi Arabistan ve Irak ya da Türkiye ve Suriye'deki bazı kavimlerde olduğu gibi kavmi bağlar; ve Müslüman Kardeşler veya Baasçı partilerde olduğu gibi ideolojik ve fikirsel bağlar gibi. Bölgedeki devletlerin, rakiplerini etkilemek ve yönlendirmek için bu bağları kullanmak için bolca fırsatı, kaynağı ve en önemlisi, çıkarı vardır.

Çatışan Gündemler

Taraflar ODKİSAB oluşturulması çabasında samimi olsalar bile, devletlerin çatışan gündemleri ve çıkarları genelde çok büyük bir engel olarak görüşmektedir. İran ve Arap devletleri temelde İsrail'in üzerinde nükleer silahlarını bırakıp NPT'ye katılması için baskı kurmayı amaçlamaktayken, ABD ve diğer ortak destekleyiciler İran'ı izole edip, NPT'ye tam olarak uyması için sıkıştırmayı amaçlamaktadırlar.

Sistemik Zorluklar

Bunların yanı sıra Orta Doğu'da KİSAB'a erişilebilmesinin önünde bazı sistemik zorluklar da mevcuttur. Alıcı devletler iyi niyetli olmadığı ve tam olarak riayet etmediği sürece etkili

kontrol ve denetim mekanizmaları geliştirmek neredeyse imkansız olacaktır. Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'taki en önemli nükleer tesislerin bazıları BM Komisyonu çalışmalarına başladıktan aylar sonra, tamamen şans eseri bulunmuştur. Bundan ötürü nükleer (ya da biyolojik ve kimyasal) istihbarat edinmek, söz konusu devlet bu bilgileri paylaşmamayı seçerse oldukça zordur. Benzer şekilde, gelecekteki olası ihlalcı devletleri caydırmak veya durdurmak için konvansiyonel olmayan askeri teknoloji ve ekipmanın aktarılmasını etkili bir şekilde gözlemlemek bir mecburiyettir. Nükleer enerjinin sivil (çoğunlukla ekonomik) nedenlerle kullanılmasının beraberinde getirdiği bazı sorunlar da mevcuttur.

KİSAB Konusuna Türkiye'nin Bakış Açısı

Nükleer silahlardan arındırılmış bir Orta Doğu fikri Mısır ve diğer Arap ülkeleri tarafından 1960'ların başında ilk kez savunulmaya başlandığı zaman, Ankara bu girişimle ilişkili olmak istememiştir. Bu erken konumlandırmanın üç temel nedeni vardır. Birincisi, bir NATO üyesi olarak, Ankara, Bağlantısız Ülkeler Hareketinin bir üyesinin önderlik ettiği ve bölgedeki güvenlik düzeni üzerinde ciddi etkileri olabilecek bir girişimin gerçekten bir parçası olamazdı. İkinci olarak, ABD'nin ileri konuşlanmış bir dizi nükleer silahına ev sahipliği yapan bir NATO üyesi olarak, Ankara'nın konumu belirsizdir. Ve son olarak, ABD ve kademeli olarak İsrail ile güvenlik ilişkisi ve derin işbirliği, Ankara'nın, görünürde İsrail üzerinde nükleer caydırıcısına ilişkin baskı kurmaya yönelik bir kampanyanın bir parçası olmasını engellemiştir. Bunun aksine Türkiye, çok yakın bir tarihe kadar İsrail'i bölgedeki güvenlik ortağı olarak görüyordu ve bu önemli bölgesel müttefiki ötekileştirecek bir harekete katılması için hiçbir nedeni yoktu.

Bugün, Ankara'nın bir NSABOD'ye ilişkin bakış açısını etkileyen düşünceler, başta İsrail ile ilişkileri olmak üzere, büyük oranda değişmiştir. Ankara'nın düşüncelerini gözden geçirmesine neden olan ikinci etken, Arap reform dalgasının sonucunda kötüleşmekte olan bölgesel güvenlik durumu olmuştur. Bu değişikliklerin Türkiye'nin bölgesel silahsızlanma ve KİSAB hakkındaki bakış açısı üzerinde kökten bir etkisi olmuştur.

Tavsiyeler

Bölgede devam eden değişim dalgasının yanı sıra yapılacak olan konferansın, Arap Baharı'nın ardından yeni oluşturulmuş hükümetleri dahil edecek ilk resmi bölgesel toplantı olması hedeflenmektedir. Başarıya ulaşabilecek bir KİSAB süreci için aşağıda yer verilen bazı yol gösterici ilkelerin belirlenmesi gerekmektedir.

1. Bölgede mevcut olan kronik güvenlik eksikliğini ele alınması için sürecin tüm adımlarında güven oluşturuıcı adımlar atmak.
2. Ülkelerin tek başlarına hedef gösterilmesini engellemek, İsrail, İran ve diğerlerinin izolasyonunu kırmak ve mevcut örgütleri kullanarak veya yeni bölgesel örgütler kurarak diyalogu teşvik etmek.
3. Tüm ülkelerin sivil amaçlı nükleer ve diğer araştırmaları yürütme hakkını korumak, nükleer enerji ve savunmaya yönelik biyokimyasal teknolojilerin sivil kullanımına ilişkin işbirliğini teşvik etmek.
4. KİSAB sürecini İsrail-Filistin ve Arap-İsrail ihtilafı ile ilişkilendirmekten kaçınmak.
5. Her türlü tek taraflı, iki taraflı veya çok taraflı kitle imha silahlarının yayılmasını geri çevirmeyi amaçlayan çabayı teşvik etmek; ülkelerin Orta Doğu'da KİSAB ruhunu destekleyecek paralel süreçleri uygulaması için yeterli ortam yaratmak.
6. NPT ve UAİK'ya ek olarak, bölgesel doğrulama ve gözetim araçları ve kurumlarının kurulmasını teşvik etmek.
7. Bölgedeki tüm ülkeleri tartışmalara dahil etmek ve rejime katılım programının esnek olmasına izin vermek.
8. Kitle imha silahlarına sahip olan ve KİS teknolojisini tedarik eden ülkelerin tam uyumunu sağlamak; onları, kapasitelerinden kaynaklanan bölgesel güvensizliklerin ele alınma sürecine dahil etmek ve konvansiyonel olmayan askeri malların bölgeye aktarılmasını durdurmak.
9. Mevcut veya gelecekte nükleer silahları edinecek/yayacaklar için havuçlarla sopaları dengelemek üzere ortak destekleyici ülkelerin politikaları arasında eşgüdüm sağlamak.
10. Süreci gözetme görevini üstlenecek ve ilgili tarafların yol gösterici ilkelere uyduğundan emin olunmasını sağlayacak bir BM temsilcisi atamak.

Fakat hepsinden önemlisi konferansın başta planlandığı gibi 2012'de yapılmasa bile en azından 2013'te düzenlenmesi gerektiğidir. Konferansı düzenlememek bölge güvenliğini daha da kötü etkileyecektir. Bu karar güven oluşturmaktansa güven kırıcı olacaktır. İkinci olarak konferansın toplanması büyük bir başarı olarak görülmelidir. Aynı şekilde erkenden hedeflere kilitlenmektense, uluslararası topluluk, kurumsal momentumun gelişmesi ve güçlenmesine imkan sağlamalıdır. Başka bir deyişle, bu aşamada sürecin sonucunda ortaya ne çıkacağı belli olmasa da, özünde sürecin kendisi oldukça kıymetlidir.

I. Giriş ve Tarihi Arka Plan

Orta Doğu, dünyanın en değişken bölgelerinden biri ve kaynaklar açısından belki de en zengin bölgesidir. Zenginlik ve güvensizlik bir araya geldiğinde, devletleri çıkarlarını savunmak ve olası mütecavizleri caydırmak için gelişmiş silahları edinmeye, konuşlandırmaya ve kullanmaya itebilir. Söz konusu Orta Doğu olduğunda, bu durum genelde kendini devletlerin kitle imha silahları (KİS) edinmesi veya istemesi olarak göstermiştir. Orta Doğu Bölge, yakın tarihte en ön plana çıkarılan İran'ın nükleer programı olmak üzere, KİS ile doludur ve hem iç hem de uluslararası çatışmalarda kimyasal ve biyolojik silahların fiilen kullanılmasına şahit olmuştur.

Ancak bunun yanı sıra zıt yönde, yani Orta Doğu'da bir Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge (NSAB) ve en nihayetinde KİSlerden arındırılmış bir bölge (KİSAB) oluşturma çabaları da mevcuttur. Orta Doğu'daki hükümetler, teknik uzmanlar ve sivil toplum, 1974'ten beri ABD, İngiltere, Rusya, UAEK ve BM gibi aktörlerin yanı sıra konu üzerinde çalışmaktadır. Söz konusu süreç 1990'lardan beri ivme kazanmış görünmekte olup, ilgili taraflar 2012'de Finlandiya'da bu konuyla ilgili bir konferans düzenlemeyi planlamışlardır ancak toplantı 2013 yılına ertelenmiştir.

Bu çalışma Orta Doğu'daki KİSAB sürecini incelemektedir. İlk bölüm, bölgedeki çatışmaların tarihçesine ve 2012 konferansına varan KİSlerin yayılmasının önlenmesi sürecine bakarak arka plan bilgileri sunmaktadır. İkinci bölüm, KİS yayılması, tehdit algıları ve bölgedeki ülkelerin çatışan gündemlerine bakarak Orta Doğu'daki KİSAB hedefine ulaşmanın zorluklarını incelemektedir. Çalışma, bunun ardından, mevcut KİSAB örneklerinden dersler çıkarmakta, daha akıcı bir süreç için politikalar önermekte, Türkiye'nin KİSAB'a yaklaşımını tartışmakta ve son olarak önemli tavsiyelerde bulunmaktadır.

Bölgede nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik genel çaba dikkate alındığında, Orta Doğu'da bir KİSAB oluşturulması fikri oldukça yenidir. Nükleer silahlardan arındırma, biyolojik ve kimyasal silahların yayılmasının önlenmesinden daha fazla ilgi toplamıştır – ilkinin gerçekleştirilmesi için kayda değer miktarda diyalog yapılmış olsa da, diğer ikisi Soğuk Savaşın sonuna kadar uluslararası anlaşmalara ve tek taraflı girişimlere bırakılmıştır. Bu bölüm, olayların kronolojik sıralamasını sunacak ve dolayısıyla nükleer silahlardan arındırma konusuna odaklanarak başlayacaktır.

Orta Doğu'da Nükleer Silahlardan Arındırılmış bir Bölge (NSAB) oluşturma düşüncesi ilk kez 1963'te Mısır tarafından BM Genel Kurulu'nun 17. oturumunda dile getirilmiştir.¹ Mısır bu bölgenin oluşturulması için bazı koşullar öne sürmüştür; buna dışarıdan gelecek tahakkümün ve devletlerin iç işlerine müdahalenin engellenmesi, Arap-İsrail çatışmasının çözülmesi ve müdafî ve adil savaş kavramları da dahildi.² Mısır'ın İsrail hakkındaki esas korkusu, Batılı hükümetlerin İsrail'in silahlanmasını ve nükleer silah edinmesini desteklemeye devam ederken, aynı zamanda Arapların aynı şeyi yapma girişimlerini aktif bir şekilde engellemeye çalışmalarıydı. Bu durum gerçekleşecek olsaydı, İsrail'e hem Arap (ve Mısır) topraklarını işgal ettiği için yapılacak eleştirilerden kurtulma, hem de konvansiyonel ve nükleer üstünlüğünü sağlamlaştırma olanağı tanyacaktı.³ Mısır bundan ötürü nükleer silahların yayılmasını önlemesini savunmaya başladığı ilk dönem boyunca Filistin'in kendi kendini yönetmesi ve meşru müdafaa hakları ile bir bağlantı politikası kurmuş ve İsrail'in nükleer cephaneliğinin uluslararası çapta kontrol edilmesini ve nükleer malzemelerin İsrail'e ihraç edilmesinin yasaklanmasını savunmuştur.

İran, 1970'lerde Orta Doğu'da bir NSAB oluşturulması çağrısında Mısır'a katılmıştır. İki ülke 1974'te BM Genel Kurulu'nun 29. oturumunda bu meseleye ilişkin bir karar sunmuş ve söz konusu karar 138 üyeden oluşan bir çoğunlukla kabul edilmiştir, yalnızca Burma ve İsrail çekimser kalmıştır.⁴ İsrail 1980'den itibaren konumunu değiştirmiş ve o tarihten beri bu karara hiçbir ülke itiraz etmemiş veya çekimser kalmamıştır. Söz konusu karara ilişkin tartışmalarda, Mısır aşağıdaki dört ana ilkeyi vurgulamıştır;⁵

- Bölgedeki her ülke nükleer silah bulundurmaktan, edinmekten ve üretmekten kaçınmalıdır.
- Nükleer silaha sahip ülkeler bölgeye nükleer silah sokmaktan ve bölgedeki ülkelere karşı nükleer silah kullanmaktan kaçınmalıdır.
- Nükleer silahlı ülkeler ve bölgedeki ülkelere ilişkin etkin uluslararası koruma tedbirleri oluşturulmalıdır.
- Bir NSAB'nin oluşturulması bölgedeki ülkelerin nükleer enerjiyi, özellikle ekonomik kalkınma olmak üzere, başka alanlarda kullanmasını engellememelidir.

¹ (Said M. K., 2002)

² A.g.e.

³ A.g.e.

⁴ (Said M. K., 2004)

⁵ A.g.e.

1988’de, BM Genel Sekreteri, Mısır’ın talebi üzerine, “Orta Doğu’da Nükleer Silahlardan Arındırılmış bir Bölgenin Oluşturulmasını Kolaylaştıracak Etkin ve Kanıtlanabilir Önlemler”⁶ başlıklı bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışma bir NSAB’nin oluşturulmasına ilişkin koşulları incelemiş ve koruma tedbirleri ile güven oluşturucu yöntemler hakkında tavsiyelerde bulunmuştur, Bu rapor 1990’da hazırlanmış ve oybirliğiyle kabul edilmiş olup, bölgedeki tüm nükleer projelerin şeffaflığı, taraf olmayan tüm ülkelerin Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması’na (NPT’ye) üyeliğini, bölgedeki nükleer tesislerde UAEK koruma tedbirlerinin uygulanmasını ve bölgesel nükleer test yasağı gibi güven oluşturucu yöntemleri tavsiye etmiştir.⁷ Aynı yıl, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, Orta Doğu’da, başlangıçtaki NSAB sürecinin yerine geçmeyecek, ancak onunla paralel yürütülecek bir KİSAB’nin oluşturulmasını önermiştir.

1991’de, UAEK Genel Kurulu, Orta Doğu’da bir NSAB oluşturulması hedefine ulaşmak için gereken bir adım olarak “Orta Doğu’da UAEK koruma tedbirlerinin Uygulanması”na ilişkin kararı onaylamıştır.⁸ O tarihten beri söz konusu karar her yıl itiraz olmadan geçmiştir. Buna ek olarak, BM Güvenlik Konseyi de bölgede bir KİSAB oluşturulması amacıyla aynı yıl bir kararı onaylamıştır (BMGK Karar No. 687). Güvenlik ve KİS meselelerinde Arap–İsrail diyalogunu teşvik etmek amacıyla, Madrid Barış sürecinin bir ürünü olarak, Silah Kontrolü ve Bölgesel Güvenlik Grubu (ACRS) olarak bilinen çalışma grubu kurulmuştur. Görüşmeler 1992’de başlamış ancak 1995 yılında tıkanmıştır, çünkü Mısırlı ve İsraili katılımcılar bölgesel bir KİSAB tartışılması için bir gündemde mutabık olamamışlardır⁹. Hernekadar görüşmelerin KİSAB hakkındaki tartışmaları da kapsaması ümit edilmiş olsa da, İsrail ve Mısır arasında bir KİSAB tartışması gündemine ilişkin anlaşmazlıktan dolayı görüşmeler çıkmaza girmiştir. Sıkıntının temelinde sıralama yatmaktaydı; Mısır tarafı İsrail’in bölgesel bir NSAB müzakerelerini başlamadan önce NPT’ye taahhütte bulunmasını savunurken, İsrail bunun bölgesel barışın kapsamlı ve işlevsel bir şekilde oluşturulmasının ardından atılması gereken son adım olması gerektiğini savunmuştur.¹⁰ İsrail’in o dönemdeki konumu, en iyi şekilde eski Başbakan Şimon Peres’in

⁶ (Crail, WMD-Free Middle East Proposal at a Glance [Bir Bakışta Nükleer Silahlardan Arındırılmış Orta Doğu], 2011)

⁷ (Said M. K., 2004)

⁸ (Crail, WMD-Free Middle East Proposal at a Glance [Bir Bakışta Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Orta Doğu], 2011)

⁹ (Crail, WMD-Free Middle East Proposal at a Glance [Bir Bakışta Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Orta Doğu], 2011)

¹⁰ (Solingen, Middle East Denuclearization? Lessons from Latin America's Southern Cone [Orta Doğu’nun Nükleer Silahlardan Arındırılması? Latin Amerika’nın Güney Konisinden Çıkan Dersler], 2001)

bir İsrail televizyon kanalına yaptığı açıklamadan anlaşılmaktadır: “Bana barış verin ve biz de atomdan vazgeçeriz. İşin özü budur. Bölgesel güvenliğe ulaşırsak bence Orta Doğu’yu herhangi bütün nükleer tehditlerden arındırabiliriz.”¹¹ Bu görüşmelere ilişkin başka bir sorun da İran ve Irak’ın bunlara katılmamış olmasıdır.

Ayrıca, bu anlaşmazlık neredeyse 1995’deki NPT Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı’nda anlaşmanın uzatılmasına mani olmuştur. Bazı Arap ülkeleri İsrail’in anlaşmayı kabul etmemesi durumunda NPT’nin süresiz olarak uzatılmasını desteklemeyeceklerini belirtirken Suriye ve Libya, İsrail katılımına ilişkin bir zaman çizelgesi planlanmaması durumunda anlaşmada *herhangi bir* uzatmaya itiraz edeceklerini belirtmiştir.¹²

Bu çıkmaz, Rusya, İngiltere ve ABD arasındaki bir anlaşmaya aracı olan Konferans Başkanı Jayantha Dhanapala’nın çabalarıyla çözülmüştür. Bunun sonucunda, bölgedeki tüm ülkelerin aşağıdakileri uygulamasını öngören ve herhangi bir oylama yapılmadan¹³ kabul edilen Orta Doğu’ya ilişkin bir Karar kabul edilmiştir:

Orta Doğu’da nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlardan ve bunları taşıma araçlarından arındırılmış olan kitle imha silahlarından arındırıldığı etkili olarak kanıtlanabilir bir bölgenin oluşturulmasını sağlamak için uygun forumlarda pratik adımların atılması ve bu hedefin gerçekleştirilmesini engelleyecek herhangi bir adımın atılmasından kaçınılması.”¹⁴

Bu soruna Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi ve Silahsızlanmaya ilişkin İlkeler ve Hedeflerin (P&O) 6. paragrafında da gönderme yapılmış ve burada sorunun önceliği vurgulanarak bölgenin kendine has özelliklerinin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir¹⁵. Kararda aynı zamanda NPT’ye taraf olan tüm ülkelerden “Orta Doğu’da nükleer ve diğer tüm kitle imha silahlarından ve bunları taşıma sistemlerinden arındırılmış bir bölgenin yakın zamanda oluşturulmasını sağlamak üzere dayanışmada bulunma ve azami çaba gösterme[leri]”¹⁶ istenmiştir

2000 yılındaki NPT Gözden Geçirme Konferansı’nda Orta Doğu’da nükleer silahların yayılmasının önlenmesi sorununa ilişkin bir çıkmaza daha girilmiştir. Söz konusu çıkmaz,

¹¹ (Israeli TV, 1995) (Solingen, Middle East Denuclearization? Lessons from Latin America's Southern Cone [Orta Doğu’nun Nükleer Silahlardan Arındırılması? Latin Amerika’nın Güney Konisinden Çıkan Dersler], 2001)’den alıntı yapılmıştır.

¹² (Johnson, 2007)

¹³ A.g.e.

¹⁴ (Lewis & Potter, 2011)

¹⁵ (Johnson, 2007)

¹⁶ (Lewis & Potter, 2011)

1995 Kararının yeniden doğrulanması ve kararın “hedef ve amaçlarına ulaşılan kadar geçerli olacağı”¹⁷ yönündeki açıklama ile çözülmüştür. Bu açıklama, ayrıca, “İsrail’in NPT’ye katılımının ve tüm nükleer tesislerinin kapsamlı UAEK koruma tedbirlerine tabi tutulmasının önemini” teyit etmiştir”.¹⁸

Nisan 2003’te, Suriye, 22 ülkeli Arap grubu’nun desteğiyle, BM Güvenlik Konseyi’ne 1995 ve 2000 kararlarının uygulanmasını talep eden ve bölgedeki ülkelere kimyasal, biyolojik ve nükleer silahların yayılmasını engelleyen uluslararası anlaşmalar imzalamaları için baskı yapılmasını öngören bir karar taslağı sunmuştur.¹⁹ Ayrıca, 2006’da, KİS Komisyonu Nihai Raporu’nda Orta Doğu’da bir KİSAB oluşturulmasına yönelik çabaların güçlendirilmesi talep edilmiştir²⁰. 2000 yılına kadar, UAEK, 1993, 1997 ve 1998 yıllarında bölgede nükleer silahların yayılmasının önlenmesini tartışan konferanslar düzenlemiş, ancak bu konferanslarda somut bir ilerleme kaydedilmemiştir.²¹

Süreç geçtiğimiz yıllarda biraz daha fazla ivme kazanmıştır. 2009 NPT Hazırlık Komitesi’nde, Mısır heyeti, Rusya gibi diğer kilit ülkelerle birlikte, KİSAB projesini ilerletmek üzere bir Yüksek Temsilcinin atanmasını önermiştir.²² 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansındaki ülkeler sonunda 1995 kararının uygulanmasına yönelik beş somut adım üzerinde mutabakata varabilmişlerdir.²³ Bu adımların içinde, 2012’de bu konu hakkında düzenlenecek ve “Orta Doğu’daki tüm ülkelerin katılacağı” bir konferansta toplanmak üzere BM Genel Sekreteri ve 1995 kararının ortak destekleyicileri (İngiltere, ABD, Rusya) tarafından bir KİSAB kolaylaştırıcısının atanması da vardı.²⁴ Kolaylaştırıcıya, “2012 konferansının toplanmasına yönelik istişarede bulunarak ve hazırlıklar yaparak 1995 Kararının uygulanmasını destekleme yetkisi” verilmiş ve kendisinden 2012 konferansında kararlaştırılacak müteakip adımların uygulanmasına yardımcı olması görevi verilmiştir.

¹⁷ (Crail, WMD-Free Middle East Proposal at a Glance [Bir Bakışta Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Orta Doğu], 2011)

¹⁸ (Johnson, 2007)

¹⁹ (Jouejati, 2005)

²⁰ (Crail, WMD-Free Middle East Proposal at a Glance [Bir Bakışta Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Orta Doğu], 2011)

²¹ (Kane & Mukhatzhanova, 2011)

²² (Monterey Nonproliferation Strategy Group, 2009)

²³ (Crail, WMD-Free Middle East Proposal at a Glance [Bir Bakışta Kitle İmha Silahsızlarından Arınmış Orta Doğu Önerisi], 2011)

²⁴ (Crail, NPT Parties Agree on Middle East Meeting [NPT Tarafları Orta Doğu Toplantısı Konusunda Uzlaşıyor], 2010)

Kolaylaştırıcıdan “NPT 2012 Gözden Geçirme Konferansı ve Hazırlık Komitesi toplantılarına rapor vermesi” istenmiştir.²⁵

Her ne kadar bu, bölgede nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik somut kararların alındığı nadir anlardan biri olsa da, süreç yine de anlaşmazlıklar ve hayal kırıklıklarıyla dolu olmuştur. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı deklarasyonunun yeniden teyit edilmesinde İsrail’in isminin telaffuz edilmesinden dolayı “büyük üzüntü duyduğunu” ifade etmiş ve bunun 2012 Konferansında Tel Aviv’in hedef gösterilmesi için kullanılabileceğini belirtmiştir.²⁶ Nihai belgenin NPT’yi imzalamamış diğer iki ülke olan Hindistan ve Pakistan için de benzer bir dili içerdiğini belirtmek gereklidir. Ayrıca, İsrail bu nedenden dolayı konferansa katılmayacağını belirtmiştir. Başbakan Benjamin Netanyahu gazetecilere yaptığı açıklamada bu kararın, “Orta Doğu’nun tek gerçek demokrasisi ve yok edilme tehdidini yaşayan tek ülke olan İsrail’i ayrı tutuyor” ifadesini kullanmıştır.²⁷ Uzlaşmadan önce de anlaşmazlık meydana gelmiştir; Mısır’ın önderlik ettiği Arap Ligi, Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış bir bölgeye yönelik fiili müzakerelerin 2012 konferansında yapılmasını isterken İngiltere ve ABD bu müzakereler için henüz çok erken olduğunu savunmuştur.²⁸

Her ne kadar konferans bu tarihe kadar gerçekleştirilen en büyük başarı gibi görünse de, potansiyeline ulaşmak için bugüne kadar saklayıcı ülkeler tarafından çok fazla çaba gösterilmemiştir. İlgili ülkelerin konferansın toplanacağı yer olan Finlandiya’yı ve kolaylaştırıcı olan Finlandiya Dışişleri Bakanı Jaako Laajava’yı seçmesi (Mayıs 2010-Ekim 2011 arasında) neredeyse bir buçuk yıl sürmüştür.²⁹ Bu çalışma hazırlanırken (Mayıs 2012) konferansın tarihi henüz belirlenmemiştir ve bu tarih ertelenmiş olması da mümkündür. Ayrıca, Arap Baharı, İran’ın nükleer programındaki belirsizlik ve makalenin sonraki bölümlerinde tartışılacak olan başka sorunlar süreci karmaşık hale getirmektedir. Amerikalı bir yetkiliye göre, Washington “temel olarak bölgenin 2010’a kıyasla 2012’de daha değişken olmasından dolayı konferansın bu yıl yapılmayacağından endişe duymaktadır”.³⁰

²⁵ (Lewis & Potter, 2011)

²⁶ (Crail, NPT Parties Agree on Middle East Meeting [NPT Tarafları Orta Doğu Toplantısı Konusunda Uzlaşıyor], 2010)

²⁷ (Crail, NPT Parties Agree on Middle East Meeting [NPT Tarafları Orta Doğu Toplantısı Konusunda Uzlaşıyor], 2010)

²⁸ A.g.e.

²⁹ (Khallaf, 2012)

³⁰ (Penketh, Hopes Rising for Mideast WMD Meeting, 2012)

Öte yandan, biraz ilerleme kaydedilmiş gibidir. Her ne kadar NPT'ye imza atmamış bir ülke olarak konferansın kararlarına bağlı olmasa bile,³¹ İsrail, forumun İran ve Arap ülkeleri tarafından “İsrail'e yüklenmek” için bir fırsat olarak kullanılmaması durumunda, angaje olup işbirliği yapabileceğine dair işaretler vermiştir”.³² Ayrıca bazı Arap ülkeleri, iddialara göre konferansın toplanması için taraflar üzerinde baskı kurmak amacıyla, dolaylı olarak ya da doğrudan, konferansın iptal olması durumunda NPT üyeliklerini yeniden gözden geçirecekleri tehdidinde bulunmuştur.³³ Laajava ve ekibi, bölgedeki ülkeler, ortak destekleyiciler ve BM Genel Sekreteri makamı ile resmi ve gayriresmi olmak üzere yaklaşık 140 toplantı gerçekleştirmiştir.³⁴ Laajava bu ana kadar “dinleyici koltuğunda” kalıp kendi görüşlerini dayatmadan veya sunmadan her tarafın kendi değerlendirmeleri hakkında konuşmalarını dinlemiş ve daha çok konferansın zamanlaması ve katılımlar gibi teşkilatsal konularla uğraşmıştır.³⁵

II. Orta Doğu'da KİSAB Yolundaki Engeller:

A. Orta Doğu'da KİS Yayılması

i. İsrail:

İsrail'in nükleer silah projesi 1952'de İsrail Atom Enerjisi Komisyonu'nun kurulmasıyla başlamıştır. İsrail, 1955'te Başkan Eisenhower'ın Barış için Atom girişimine katılmış ve 5 megavatlık yüksek derecede zenginleştirilmiş uranyum araştırma reaktörü almıştır.³⁶ Nükleer programın güçlü bir destekleyicisi olan David Ben-Gurion'un aynı yıl Başbakan olarak yeniden seçilmesiyle, İsrail'in nükleer edinme arayışı ivme kazanmıştır.³⁷ O dönemde, İsrail-Fransa ittifakı da hızla gelişme göstermiş; İsraili nükleer ve bilgisayar mühendisleri Fransız mühendislerle birlikte Fransız atom bombası projesinde çalışmış ve Cezayir'de Fransız atom bombası testlerinde hayati bir rol oynamıştır.³⁸ Buna karşılık, Fransa, 1956'da – Süveyş Kanalı'nda Mısır'a karşı İsrail-İngiliz-Fransız müdahalesinin temelini atan protokoller olan - Sevres Protokollerinin bir parçası olarak, İsrail'e Dimona'da kurulan Negev

³¹ (James Martin Center for Nonproliferation Studies, 2011)

³² (Penketh, Unrest Complicates 2012 Middle East Meeting, 2011)

³³ (James Martin Center for Nonproliferation Studies, 2011)

³⁴ (Penketh, Hopes Rising for Mideast WMD Meeting, 2012)

³⁵ A.g.e.

³⁶ (Steinbach, Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu'da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 2011)

³⁷ (The George Washington University, 1956)

³⁸ (Steinbach, Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu'da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 2011)

Nükleer Araştırma Merkezi'ni sağlamıştır.³⁹ Dimona projesi 1958'de başlatılmış ve bu ağır su reaktörü 1963-1964 yıllarında aktif hale gelmiştir.^{40,41} Doğal uranyum ağır su ile yavaşlatılan plütonyum üretim reaktörüne ek olarak, Fransa, ayrıca, plütonyumu tüketilmiş yakıtın kalan kısmından ayıran bir yeniden işleme tesisi inşa ederek de İsrail'e yardımcı olmuştur. Söylendiği kadarıyla, herhangi bir muhalefetten veya kamu tartışmasından kaçınmak üzere, Ben-Gurion projeyi özel fonlarla gizli olarak başlatmış ve hatta projeyi gözetmek üzere – resmi istihbarat camiasının bilgisi olmadan – yeni bir istihbarat kurumu kurmuştur.⁴²

Fransızlarla olan ortaklığına ek olarak, İsrail nükleer konularında Güney Afrika'daki ayrımcı rejim ile de işbirliği yapmıştır. İsrail Güney Afrika'ya teknik ve ekonomik destek sunarken (ve dolayısıyla ekonomik yaptırımlarından kaçınmasına yardımcı olurken), Güney Afrika da İsrail'e uranyum ve füze fırlatma testi tesislerine erişim sunmuştur.⁴³

İsrail'in nükleer programına ABD'nin de parmağı vardır. 1973 Yom Kippur Savaşı sırasında İsrail, ABD'nin İsrail'in savaş çabalarına büyük bir destek sağlamaması durumunda, Arap ülkelerine karşı nükleer füze kullanacağına dair ABD'yi tehdit etmiştir – diğer bir deyişle, İsrail, Nixon ve Kissinger'ı kendisine önemli miktarda askeri donanımı uçakla taşımaya zorlamak için “nükleer şantaj” yöntemini kullanmıştır.⁴⁴ İsrail'in ilk nükleer silahını 1966'da ürettiği ve 1973 Savaşı'nda birkaç düzine atom bombasına sahip olduğu düşünülmektedir.⁴⁵ Buna ek olarak, ABD'nin 1979'da Irak Osirak reaktörünün yüksek çözünürlüklü fotoğraflarını İsrail'e verdiği, bunların da iki yıl sonra İsrail'in saldırısında kullanıldığı iddia edilmiştir.⁴⁶

Richard Nixon ve Golda Meir arasında 1969 yılında gerçekleştirilen bir anlaşma ile başlayarak, İsrail, hem yurtiçinde hem de müttefikleriyle istihbarat ve siyasi işbirliği aracılığıyla, yoğun bir nükleer inkar politikası izlediği, nükleer bir “sorma, söyleme”, “belirsizlik” veya “saydamsızlık” politikası gütmüştür^{47,48}. Ancak, İsrail'in konumu zaman

³⁹ (Shlaim, 1997)

⁴⁰ (Steinbach, Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu'da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 2011)

⁴¹ (Barnaby, 1987)

⁴² (Solingen, The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu'da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 1994)

⁴³ (Steinbach, Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs [İsrail'in ve İran'ın Nükleer Programlarının Karşılaştırması], 2011)

⁴⁴ (Said M. K., 2002)

⁴⁵ (Steinbach, Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs [İsrail'in ve İran'ın Nükleer Programlarının Karşılaştırması], 2011)

⁴⁶ (Steinbach, Israeli Weapons of Mass Destruction, A Threat to Peace: Israel's Nuclear Arsenal, 2003)

⁴⁷ (Said M. K., 2004)

içerisinde belli bir oranda gelişmiştir. 1981’de İsrail eski Savunma Bakanı Moşe Dayan şu açıklamada bulunmuştur: “Orta Doğu’ya nükleer silahları ilk sokan biz olmayacağız, ama nükleer silah üretme kapasitesine sahibiz”.⁴⁹ Bu saydamsızlık politikası İsrail’e bugüne kadar sayısız yarar sağlamıştır. Bürokratik engellerden, nükleer programa dair yurt dışından/içinden gelen tepki sonucunda gelişebilecek siyasi yansılardan ve bütçesel denetlemelerin/kısıtlamalardan sakınılması gibi bazı yurt için kazanımlar olmuştur.⁵⁰ Ancak, İsrail’in bir caydırıcıyı açıkça benimsemesi durumunda uluslararası sonuçlar çok daha fazla olacaktır. Öncelikle, bu durum, anlaşılır bir şekilde İsrail’in rakiplerini, ya kendi nükleer programları ya da o dönemde Sovyetler Birliği’nin tedarik etmeyi isteyebileceği nükleer bir şemsiye aracılığıyla, nükleer caydırıcı edinmeye itecekti.⁵¹ Ayrıca, İsrail’in NPT’nin kapsamının dışında nükleer silah edindiğinin açık bir şekilde itiraf edilmesi uluslararası yaptırım düzeyinde olmasa bile kaydadeğer ekonomik maliyetlere neden olacaktır.⁵² Bu, ABD’nin dış politikasının meşrutiyetine zarar vererek ve İsrail’e konvansiyonel askeri yardım göndermeye karar verirken Amerikan Kongresi’nin iki kez düşünmesine neden olarak, ABD-İsrail ortaklığını zedeleyecektir.⁵³

1986’da, on yıl boyunca Dimona tesisinde çalışan bir nükleer teknisyen olan Mordechai Vanunu İsrail’in saydamsızlığına önemli bir darbe indirmiştir. Vanunu’nun tanıklığı, dışarıya kaçırıldığı yüzlerce fotoğrafla birlikte, Sunday London Times’da yayınlanmıştır.⁵⁴ Kendisi de kıdemli bir nükleer silah tasarımcısı olan Barnaby’dan Vanunu’nun itiraflarının doğruluğunu kontrol etmesi istenmiş ve kendisi de şu gözlemlerde bulunmuştur:

“Bir fotoğraf, neredeyse yalnızca termonükleer veya füzyon bombası için kullanılan bir bileşik olan lityum döteritin üretimini gösteriyor”. “Lityum döterit üretimine ilişkin ayrıntılı betimlemeleri ... yalnızca ilk elden görerek yapılabilirdi. Termonükleer silahlarda

⁴⁸ (Penketh, Unrest Complicates 2012 Middle East Meeting, 2011)

⁴⁹ (Barnaby, 1987) s.102’den alıntı yapılmıştır.

⁵⁰ (Solingen, The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu’da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 1994)

⁵¹ (Barnaby, 1987)

⁵² (Solingen, The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu’da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 1994)

⁵³ (Barnaby, 1987)

⁵⁴ (Steinbach, Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs [İsrail’in ve İran’ın Nükleer Programlarının Karşılaştırması], 2011)

gereken izotop olan lityum-6'nın normal lityumdan nasıl ayrıldığını anlatan açıklaması özellikle ikna ediciydi.”⁵⁵

Barnaby, Vanunu'nun itiraflarının yanlış olması durumunda, İsrail'in Vanunu'yu Roma'ya çekerek onu yakalayıp gizli bir mahkemede 18 yıla mahkum etmek yerine bunları reddetmekle yetineceğini de eklemiştir⁵⁶.

Vanunu'nun sunduğu kanıtlar, İsrail'in 1960'lardan beri yılda 7 nükleer silah üretmeye yetecek düzeyde silah üretimine uygun plütonyum ürettiğini ve Vanunu'nun itiraflarının döneminde 100'den fazla silahı bulabileceğini ima etmektedir.⁵⁷

Halihazırdaki tahminlere göre İsrail'in nükleer cephaneliği 100-400 silah arasında olup, bu sayılar Çin, Fransa ve İngiltere'dekilerle denk düzeydedir.⁵⁸⁵⁹ İsrail aynı zamanda uzun menzilli bombardıman uçakları, balistik füzeler ve denizaltılar biçiminde birkaç çeşitte gelişmiş silah taşıma aracına sahiptir. Bilindiği kadarıyla, Jericho-I füzeleri 500 km'lik bir menzile sahiptir (Şam ve Kahire'ye ulaşabilir) ve Jericho-II füzeleri 1.5000 km'lik bir menzile sahiptir (Afrika ve Avrupa'nın bazı bölgelerine ulaşabilir) ve Jericho-III füzelerinin ise 4,800-11,500 km'lik bir menzile sahip olduğu düşünülmektedir (bu menzil Amerika Birleşik Devletleri'ne ulaşabilecek orandadır);⁶⁰ Alman yapımı Dolphin sınıfı denizaltılar ise 8.000 km'lik bir menzile sahiptir.⁶¹

Bazı analistler İsrail'in nükleer cephaneliğinin büyüklüğünün ve çok yönlülüğünün, İran'ın ve Arap ülkelerinin İsrail açısından teşkil ettiği varoluşsal tehditle meşrulaştırılamayacağı eleştirisinde bulunmuştur. İsrail'in “çoğu Arap ülkesindeki akla gelebilecek tüm hedefleri imha etmesi ve onları taş devrine geri göndermesi için” en fazla 40 nükleer silaha ihtiyaç duyduğu öne sürülmüştür.⁶² Barnaby'ye göre, Nagazaki bombasının büyüklüğünde bir düzine atom bombası bile yeterli olabilir; “hiçbir Arap kenti bir termonükleer silahı “gerekçelendirebilecek” büyüklükte değildir.⁶³ Nitekim bu gibi silahların İsrail'in komşuları üzerinde kullanımından kaynaklanacak nükleer sızıntı aslında İsrail'i de

⁵⁵ (Barnaby, 1987) s.98-99

⁵⁶ (Barnaby, 1987) (Myre, 2004)

⁵⁷ (Barnaby, 1987)

⁵⁸ (Said M. K., 2002)

⁵⁹ (Steinbach, Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs [İsrail'in ve İran'ın Nükleer Programlarının Karşılaştırması], 2011)

⁶⁰ (Feickert, 2004)

⁶¹ (Steinbach, Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs [İsrail'in ve İran'ın Nükleer Programlarının Karşılaştırması], 2011)

⁶² (Said M. K., 2002) s.8

⁶³ (Barnaby, 1987) s.101

etkileyecektir. Genel itibariyle İsrail caydırıcılık mantığının gerektirdiği kapasiteden çok daha fazlasına sahip gibidir.

2 Şubat 2002’de, İsrail’in nükleer programı, İsrail tarihinde ilk kez ülkenin parlamentosu Knesset’te tartışılmıştır. Tartışmalar bir saatten kısa sürmüş ve İsrail’in 1981’den beri uygulanan ve ülkenin Orta Doğu’ya nükleer silah getirecek ilk ülke olmayacağını yeniden vurgulayarak sonlanmıştır.⁶⁴ Her ne kadar bu sorun İsrail medyasını bir süre meşgul etmiş olsa da, tartışmaların büyük bir kısmı nükleer silahlara sahip olmanın etik veya stratejik yönünden ziyade Dimona’daki güvenlik prosedürlerine odaklanmıştır.⁶⁵

Nükleer kapasitesine ek olarak, İsrail’in kimyasal ve biyolojik silah (KBS) programlarına da sahip olduğu düşünülmektedir. Kimyasal silahlar (KS) konusunda, Başbakan Ben Gurion’un nükleer program meyvelerini verene kadar caydırıcı bir kapasiteye sahip olmak üzere 1955’te kimyasal ajanlar üzerinde yoğun bir araştırma başlattığı öne sürülmektedir.⁶⁶ Cohen’e göre, İsrail’in biyolojik silah (BS) programının başlangıcı daha da gerilere, 1948’e dayanmaktadır. İsrail güçlerinin 1948 Savaşı’nda biyolojik silah kullanarak su kuyularını kirletmiş olabileceği iddia edilmiştir - Acre kentinde İsrail güçleri kenti ele geçirmeden birkaç gün önce büyük bir tifo salgını meydana gelmiş ve Mısır güçleri iddialara göre artezyen kuyularına hastalığı bulaştırmayı deneyen dört İsrail personelini yakalamıştır.⁶⁷ Cohen, her ne kadar söylentiler hiçbir zaman kanıtlanmamış olsa da, katılımcılar ve tarihçilerin konudan kaçındığını ve dolayısıyla bunun ulusal bir tabu haline dönüştürdüğünü savunmaktadır.

İsrail’in kimyasal ve biyolojik silah araştırmaları, büyük oranda, Tel Aviv yakınlarında Ness Ziona’daki çok gizli tesiste bulunan İsrail Biyolojik Araştırmalar Enstitüsü (IIBR) tarafından yürütülmüştür.⁶⁸ Enstitü bir sır perdesiyle örtünmüş ve çalışmaları hakkında sadece birkaç bilgi ifşa olmuştur. Bunun bir örneği, Ekim 1992’de Amsterdam’da düşen El Al Boeing 747 uçağıdır. Kazayı takip eden aylarda, kurtarma elemanları ve civarda yaşayan kişiler deri döküntülerinden tutun sinir bozukluklarına kadar uzanan açıklanamayan hastalıklar bildirmiştir. İsrail nihayet, uçağın Ness Ziona’ya ulaşması planlanan ve sarin sinir gazı üretiminde kullanılan çift kullanımlı bir kimyasal olan DMMP’yi taşıdığını itiraf

⁶⁴ (Said M. K., 2004)

⁶⁵ A.g.e.

⁶⁶ (Cohen, Israel and Chemical/Biological Weapons: History, Deterrence, and Arms Control [İsrail ve Kimyasal/Biyolojik Silahlar: Tarih, Caydırıcılık ve Silah Kontrolü], 2001)

⁶⁷ A.g.e.

⁶⁸ (NTI, 2012)

etmiştir.⁶⁹ Bir başka örnekte, Knesset Bilim Komitesi'ne duruşmasına dayanan bir makale 1980'lerden beri Ness Ziona'da 4 büyük kaza meydana geldiğini, bunların 3 ölümüne ve 22 yaralanmaya neden olduğu belirtmiştir – bir kaza o denli tehlikeli olmuştur ki bilim adamları tehdidin geçtiği sonucuna vardığında yetkililer neredeyse kentin tamamını boşaltmak üzereymişler.⁷⁰

Öte yandan, IIBR ile ilişkisi olan bilim adamları araştırmalarının büyük bir bölümünü açıkça bilimsel dergilerde yayınlamıştır. Hollandalı bir muhabir olan Karel Knip IIBR'de yapılan araştırmaları anlamak için bu gibi makaleler üzerinde kapsamlı bir araştırma yürütmüştür. Knip'in çalışması İsrail'in şu konularda araştırma yaptığını öne sürmektedir: (tabun, sarin, VX gibi) sinir gazlarının sentezlenmesi; tifo ve kuduz gibi hastalıklar üzerine araştırmalar; (çoğunlukla böcekler olmak üzere) bu gibi hastalıkları bulaştıran vektörler; ve toksinler. Cohen şunu öne sürmüştür: "Uzmanlar - anekdotal kanıtlar ve istihbarattaki sızıntılara dayanarak – İsrail'in tarihin bir döneminde kimyasal silah geliştirdiği, ürettiği, depoladığı ve hatta konuşlandırdığına dair neredeyse tam olarak hemfikirdir."⁷¹

Ancak, Cohen bu araştırmaların aslında saldırıya yönelik kimyasal ve biyolojik kapasitesi mi yoksa – meşru ve yasal görülen – savunmaya yönelik kimyasal ve biyolojik silah kapasitesi mi olup olmadığının kesin olmadığını da belirtmektedir. Nitekim, NTI'ya göre, İsrail'in rakiplerinin çoğunun coğrafi yakınlığı kimyasal ve biyolojik silahların işe yararlığını sınırlamaktadır.⁷² Her ne kadar İsrail'in halihazırda bir KBS programı kullandığı net olmasa da (bazı kanıtlar aslında halihazırda bir KBS programının olmadığını öne sürmektedir),⁷³ kesinlikle sofistike bir biyobilim ve kimya bilgisine ve uzmanlığına sahiptir ve İsrail bir KBS programı başlatması durumunda rakiplerinin çoğundan bir adım ileride olacaktır.⁷⁴

İsrail NPT'yi ve Biyolojik ve Toksik Silah Sözleşmesi'ni (BTSS'yi) imzalamamış ve Kimyasal Silahlar Sözleşmesini (KSA'yi) imzalamış, ancak onamamıştır. 2004 yılında,

⁶⁹ (Cohen, Israel and Chemical/Biological Weapons: History, Deterrence, and Arms Control [İsrail ve Kimyasal/Biyolojik Silahlar: Tarih, Caydırıcılık ve Silah Kontrolü], 2001)

⁷⁰ (Cohen, Israel and Chemical/Biological Weapons: History, Deterrence, and Arms Control [[İsrail ve Kimyasal/Biyolojik Silahlar: Tarih, Caydırıcılık ve Silah Kontrolü], 2001)

⁷¹ (Cohen, Israel and Chemical/Biological Weapons: History, Deterrence, and Arms Control [İsrail ve Kimyasal/Biyolojik Silahlar: Tarih, Caydırıcılık ve Silah Kontrolü], 2001) s.39

⁷² (NTI, 2012)

⁷³ A.g.e.

⁷⁴ A.g.e.

Avustralya Grubu standartlarına paralel olarak, biyolojik madde ve kimyasal malzemeler üzerinde ihracat kontrollerini uygulamayı kabul etmiştir.

ii. Irak:

Irak'ın 1960'ların sonlarına doğru başlayan sivil nükleer araştırmaları o dönem Irak Atom Enerjisi Komisyonu'nun başı olan Saddam Hüseyin'in girişimiyle 1970'lerin başlarında bir nükleer silah programına dönüştürülmüştür.⁷⁵ 1981'de Irak'ın Fransız yardımıyla inşa edilmekte olan Osirik reaktörü⁷⁶ İsrail saldırısına uğramıştır. Bu deneyim Irak'ın duyduğu güvensizliğinin daha da artmasını sağlayarak, daha hırslı bir şekilde nükleer silah geliştirmeye itmiş ve Irak karar vericilerine nükleer tesislerinin yerlerini farklılaştırmaları gerektiğini öğretmiştir.⁷⁷ Her ne kadar Irak'ın nükleer programı İran-Irak Savaşı ile daha fazla zarar görmüş olsa da,⁷⁸ Irak'ın, 20.000 kişi istihdam eden 7-12 milyar dolarlık bir program⁷⁹ aracılığıyla, nükleer silah edinecek alacak ilk Arap ülkesi olacağı düşünölmüştür.⁸⁰

1991 Körfez Savaşı, Irak'ın nükleer silah yapımında doğru yolda olduğunu ortaya çıkarmıştır; tesisleri ve araştırmaları teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerinkine kıyasla daha düşük düzeyde olsa da yine de etkiliydi.⁸¹ Her ne kadar test edilmemiş olsa da, Irak'ın o dönemde eksiksiz bir nükleer silah tasarımı ve araştırma reaktörü yakıtı olarak da 36 kilogram silaha yapımına uygun yüksek derecede zenginleştirilmiş uranyumu (HEU) vardı.⁸²

Savaşın ardından UAEK 1998 yılına kadar devam eden epeyi müdahaleci bir denetim ve demonte programı uygulamıştır. 2002'nin sonlarında, UAEK denetimcileri geri dönmüş, ancak birkaç ay sonra, İkinci Körfez Savaşı'ndan kısa süre önce ülkeyi tahliye etmişlerdir.⁸³ Savaşın ardından sözde kitle imha silahlarını bulmayı amaçlayan bir keşif heyeti olan Irak Araştırma Grubu, Eylül 2004'te Saddam Hüseyin'in 1991 Körfez Savaşı'nın ardından nükleer programdan vazgeçtiğive daha sonra buna tekrar başlamayı denemediği sonucuna varan raporunu açıklamıştır.⁸⁴

⁷⁵ (NTI, 2011)

⁷⁶ (Kay, 1993)

⁷⁷ (Erdurmaz, 2005)

⁷⁸ (Barnaby, 1987)

⁷⁹ (Kay, 1993)

⁸⁰ (Solingen, The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu'da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 1994)

⁸¹ (Kay, 1993)

⁸² (NTI, 2011)

⁸³ A.g.e.

⁸⁴ A.g.e.

Irak'ın KBS kapasitesi nükleer programından çok daha kapsamlıydı. Irak'ın KS araştırmaları 1970'lerde başlamış ve daha çok sinir gazları (sarin, tabun, VX), CS (biber gazı) ve hardal gazı üzerindeki araştırmaları kapsamıştır.⁸⁵ Irak, KS kapasitesini hem İran-Irak savaşı boyunca hem de Kürt azınlığına karşı yürütölen ve Halepçe kentinde 5.000 sivil öldürdüğü al-Anfal kampanyasında yaygın şekilde kullanmıştır.⁸⁶ 1980'lerin sonlarındaki raporlar Irak'ın her ay yaklaşık 60 ton hardal gazı ve dörder ton da sarin ve tabun ürettiğini öne sürmüřtür⁸⁷. Birinci Körfez Savaşı ve bunu takip eden uluslararası doğrulama ve imha sürecinin ardından, Irak toplam 3.859 ton kullanılabilir kimyasal madde ürettiğini, 3.315 tonunu silah haline getirdiğini ve bunun da yüzde 80'ini İran-Irak Savaşı boyunca kullandığını iddia etmiřtir⁸⁸. Üretilen miktar açısından, bu rakamın çoğu hardal gazından oluşmuş, bunu sarin, tabun ve VX takip etmiştir, ancak yetkililer tam rakamlar konusunda emin olamamıştır. İkinci Körfez Savaşı'nın ardından, Irak Araştırma Grubu, Irak'ın o dönemde kimyasal silahlara sahip olduğu veya Birinci Körfez Savaşı'nın ardından kimyasal silah programını sürdürdüğüne dair nihai bir kanıt olmadığı sonucuna varmıştır.

Saddam Hüseyin iktidardayken Irak'ın büyük bir biyolojik silah programı da olmuştur. Irak'ın saldırıya yönelik biyolojik silah programı 1973'te başlatılmış, 1979-1985 arası kısa bir kesintiye uğramış ve 1990'ların ortalarına kadar devam etmiştir.⁸⁹ Bu program aracılığıyla, Irak şarbon, aflatoksin, botulinum toksini, gazlı kangren, risin ve buğday sürmesi üretmiş ve kolera ve rotavirüs gibi başka silahlar üzerinde de çalışmıştır.⁹⁰ 1990'ya gelindiğinde Irak programı sürdürmek için ithalata gerek duymayacak kendine yeterlilik noktasına gelmiş, biyolojik silahlarla dolu 25 füze başlığı ve şarbon, botulinum toksini veya aflatoksin içeren 166 adet yaklaşık 180 kilogramlık hava bombası üretmiştir.⁹¹ Irak 1991'de Körfez Savaşı sonrasında teslimiyet koşullarının bir parçası olarak BTSS'yi onaylamıştır. Ancak Irak'ın biyolojik silah programı, Saddam Hüseyin'in damadı ve Irak'ın silah geliştirme programlarının gözetmeni olan Hüseyin Kamel'in 1995'te ölkeden kaçışına kadar büyük oranda gizli kalmıştır.⁹² Irak'taki diğer KİS programlarına benzer şekilde, Irak Araştırma Grubu Irak'ın Birinci Körfez Savaşı'nın ardından biyolojik silah programını sürdürdüğüne dair somut bir kanıt bulamamıştır.

⁸⁵ (Iraq Watch, 2006)

⁸⁶ (NTI, 2011)

⁸⁷ (Barnaby, 1987)

⁸⁸ (Iraq Watch, 2006)

⁸⁹ (Iraq Watch, 2006)

⁹⁰ A.g.e.

⁹¹ (NTI, 2011)

⁹² (Iraq Watch, 2006)

İhlallerine bakılmaksızın, Irak, NPT, BTSS ve KSA'ye taraftır. NPT'yi 1968 yılında imzalamış ve bir yıl sonra onamış ve 2008'de Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Anlaşması'na katılmıştır. Ayrıca, BTSS'yi 1972'de imzalamış ve birinci Körfez Savaşı'nın ardından 1991'de onamıştır. Daha yakın bir tarihte, 2009'da, Irak KSA'ye de katılarak Birinci Körfez Savaşı'ndan kalan kimyasal silahların ve ilgili malzemelerin bulunduğu iki adet büyük, iki katlı sığınak olduğunu açıklamış⁹³ ve anlaşmaya tam uyumu sağlamak üzere bir Ulusal Gözetim Müdürlüğü kurmuştur.⁹⁴ Halihazırda, Irak'ın bir KİS programı ve kapasitesi olduğu düşünülmemektedir.⁹⁵

iii. Suriye:

Birçok güvensizlik kaynağı arasında, Suriye'nin belli bir düzeyde konvansiyonel olmayan bir caydırıcılığa ulaşmak istemesinin temel nedeni İsrail ile uzun zamandan beri devam eden husumetidir. Klasik silah yarışı dinamiklerine ek olarak, Hafız al Esad bir dizi konudan dolayı İsrail ile stratejik bir eşitliğe ulaşmayı hedeflemiştir.⁹⁶ Öncelikle, Altı Gün Savaşı'nda Golan Tepeleri'ni kaybettiğinden, Suriye gelecekte İsrail'in saldırılarını/istilasını engellemek istemiştir. İkinci olarak, Suriye müzakerelerde daha güçlü bir desteye sahip olmayı ve belki de 1967 öncesi sınırlarına geri dönmenin karşılığında sunabileceği bir havucun olmasını istemiştir. Ayrıca, Suriye, ekonomik ve askeri gücü ve teknolojik kapasitesi açısından İsrail'den zayıftı ve halen öyle olmaya da devam etmektedir. Soğuk Savaşın ardından Suriye'nin hamisi SSCB'yi kaybetmesinden beri, bu uçurum daha da açılmıştır.⁹⁷ Dolayısıyla, Suriye açısından bakıldığında, İsrail'in, 1982'deki Lübnan Savaşı'nda,⁹⁸ net bir şekilde ortaya çıkan, konvansiyonel askeri kapasitedeki üstünlüğünü dengelemenin tek yolu konvansiyonel olmayan silahlara sahip olmaktır.

Suriye'nin tarihinin herhangi bir döneminde önemli bir nükleer caydırıcıya sahip olabildiğine ya da bunu istediğine dair pek fazla kanıt yoktur. Suriye bağımsız bir nükleer program gütmeye yetecek sermayeye sahip olmadığından, Arjantin, Çin ve Rusya gibi dış aktörlerle işbirliği yapmaya çalışmıştır.⁹⁹ Suriye'nin ekonomik zayıflığının stratejik düşünmesini nasıl etkilediği 1982'de Suriye Enerji Bakanı tarafından yazılan bir makalede

⁹³ (Walker, 2010)

⁹⁴ (NTI, 2011)

⁹⁵ A.g.e.

⁹⁶ (Jouejati, 2005)

⁹⁷ A.g.e.

⁹⁸ (Normark, Lindblad, Norqvist, Sandström, & Waldenström, 2004)

⁹⁹ (NTI, 2012)

görülebilmektedir; Bakan Suriye'nin bir nükleer yakıt döngüsü oluşturmak için gereken ekonomik sermayeye sahip olmadığını, ancak bir pan-Arap nükleer yakıt döngüsünün yaratılmasına yönelik çalışmak istediğinin altını çizmiştir.¹⁰⁰ Suriye'nin çabaları, Çinliler 1991'de dünya pazarında en küçük olan ve dolayısıyla nükleer silahların yayılması açısından bir tehdit teşkil etmeyen bir araştırma reaktörü inşa ettiklerinde, nihayet karşılığını vermiştir.¹⁰¹ Görünüşe bakılırsa, tek olası silahlanma tehdidi, İsrail'in 2007'de Suriye'deki al-Kibar tesisine yaptığı saldırı ile ortadan kaldırılmıştır; Suriye ise UAEK'nın güçlü iddialarına rağmen halen bu tesisin bir plütonyum üretim reaktörü olmadığını belirtmektedir..

Suriye'nin biyolojik silah kapasitesi hakkında daha da az bilgi mevcuttur. Her ne kadar İsrail ve ABD uzun zamandan beri Suriye'nin şarbon, botulinum toksini ve risine sahip olabileceğini iddia etmiş olsa da, bu konuya ilişkin kesin delil görünmemektedir.¹⁰² Suriye'nin bu gibi kapasitesinin olduğunu öne süren raporlar bile Suriye'nin kendi başına büyük miktarda biyolojik silah üretemeyeceği ve füze ve diğer silahlara biyolojik madde yerleştirmek için pek çaba göstermediği sonucuna varmıştır.¹⁰³ Dolayısıyla, Suriye'nin önemli bir biyolojik tehdit olmadığı ve (en azından öngörülebilen bir gelecekte) olmayacağı muhtemeldir. Ancak, Suriye'nin sınırlı bir kimyasal silah programını desteklemek üzere çift kullanımlı teknolojisi ve ilaç araştırmalarında edindiği bilgiyi kullanma potansiyelinin olduğu da dikkate alınmalıdır.^{104,105}

Kimyasal silahlar gerçekten de fakir adamın atom bombasıdır¹⁰⁶ ve dolayısıyla Suriye çabalarının büyük bir bölümünü saldırıya yönelik kimyasal kapasite edinmeye odaklamıştır. Suriye'nin kimyasal silah programının ne zaman başladığına dair tartışmalar vardır – bazı kaynaklar Mısır'ın 1973'teki savaştan önce Suriye'ye bunları tedarik ettiğini öne sürerken,¹⁰⁷ diğerleri de programın 1970'lerin sonlarında veya 1980'lerin başlarında başlatıldığını edildiğini iddia etmektedir.¹⁰⁸ Her halükarda, Suriye'nin şimdi bölgenin en ileri kimyasal savaş kapasitesilerinden birine sahip olduğuna inanılmaktadır.¹⁰⁹ Analistler Suriye'nin programının sarin ve hardal gazından ve muhtemelen de VX'ten oluştuğu konusunda büyük

¹⁰⁰ (Normark, Lindblad, Norqvist, Sandström, & Waldenström, 2004)

¹⁰¹ A.g.e.

¹⁰² (NTI, 2012)

¹⁰³ (Normark, Lindblad, Norqvist, Sandström, & Waldenström, 2004)

¹⁰⁴ A.g.e.

¹⁰⁵ (NTI, 2012)

¹⁰⁶ Dipnot no:46'ya bakınız.

¹⁰⁷ (NTI, 2012)

¹⁰⁸ (Normark, Lindblad, Norqvist, Sandström, & Waldenström, 2004) (Jouehati, 2005)

¹⁰⁹ (NTI, 2012)

oranda hemfikirdirler.¹¹⁰ Suriye Scud füzeleri, havadan atılan güdümsüz bomba ve muhtemelen havan topları ve roketler aracılığıyla bu kimyasal silahları nakletme kapasitesine de sahiptir. Saldırıya yönelik kimyasal teknolojideki ilerlemelerine rağmen, Suriye, öncü kimyasallar ve üretim ekipmanı dahil, programını sürdürebilmek için halen dış kaynaklara bağımlıdır – yakın yıllarda başlıca tedarikçisinin İran olduğu belirlenmiştir.¹¹¹ Suriye'nin tesislerinin Hama, Homs, Halep'te^{112,113} Türk sınırına yakın ve muhtemelen Şam'a yakın olduğu düşünülmektedir.¹¹⁴

Suriye NPT'yi, Irak gibi, 1986'de imzalamış ve bir yıl sonra onamıştır; ayrıca, 1972'de BTSS'yi imzalamış ancak bunu onamamıştır. Her ne kadar kimyasal veya biyolojik silahların kullanımını yasadışı kılan 1925 Cenevre Protokolünü 1968'de onamış olsa da, Suriye halihazırda KSA'ye taraf değildir.

iv. Mısır:

Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi açısından zamanla bölgenin en güçlü savunucusu haline gelmiş olsa da, iddialara göre Mısır'ın devlet başkanı Cemal Abdül Nasır döneminde gelişme aşamasında olan bir nükleer programı vardı.¹¹⁵ Ancak, Mısır'ın Altı Gün Savaşı'nda yenilmesinin ve Enver Sedat'ın iktidara gelmesinin ardından, Mısır hükümeti 1974'te *infitalı* (ekonomik liberalizasyonu) başlatmış ve nükleer silahların geliştirilmesini hedefleyen politikasını tersine çevirerek nükleer silahların yayılmasının önlenmesinin ateşli bir savunucusu olmuştur. Solingen, intifah ve Mısır'ın Orta Doğu'da bir NSAB oluşturma önerisinin aynı yılda başlatılmasının bir tesadüf olmadığını öne sürmektedir;¹¹⁶ bu politikalar birbirini tamamlamıştır. Bunun sonucunda, Mısır (1968'de imzaladığı) NPT'yi 1981'de onamış ve 1986'da tüm yerli nükleer programlarını durdurmuştur.¹¹⁷ Said'e göre, 1970'lerde bu politika dönüşümünün bir başka nedeni de Mısır'ın, Filistinlilere zarar vermeden ve nükleer sızıntıdan dolayı diğer Arap ülkelerini de etkilemeden İsrail ile bir çatışmada nükleer silah kullanamayacağı görüşünün ortaya çıkmasıdır.¹¹⁸

¹¹⁰ (NTI, 2012) (Normark, Lindblad, Norqvist, Sandström, & Waldenström, 2004) (Jouejati, 2005)

¹¹¹ (NTI, 2012)

¹¹² (Normark, Lindblad, Norqvist, Sandström, & Waldenström, 2004)

¹¹³ (NTI, 2012)

¹¹⁴ (Jouejati, 2005)

¹¹⁵ (Solingen, *The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East* [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu'da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 1994)

¹¹⁶ A.g.e.

¹¹⁷ (Said M. K., 2002)

¹¹⁸ A.g.e.

Bu dönem süresince, Mısır, Abdül Nasır'ın devlet başkanlığı döneminde Sovyetler Birliği'nden ve Enver Sedat'ın başkanlığı döneminde ABD'den olmak üzere, iki süper güçten kendisine yapılacak nükleer saldırılara karşı nükleer misilleme garantisi talep etmiştir.¹¹⁹ Aynı zamanlarda Mısır'ın bu dönemde nükleer silah edinmek için Sovyetler Birliği, Çin ve Hindistan'dan yardım istediği de iddia edilmiştir¹²⁰. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik tek taraflı adımlar atmanın yanı sıra, Mısır, Arap ülkelerini NPT'ye katılmaları ve 1994-2000 yılları arasında genişlemesine destek vermeleri için ikna etme çabalarına ön ayak olmuştur.¹²¹

Şu ana kadar Mısır'ın halihazırda veya geçmişte biyolojik silah programlarına sahip olduğuna dair inanılır bir kanıt ortaya çıkmamıştır. Mısır Cenevre Protokolleri'ne 1928'de katılmış ve BTSS'yi 1972'de imzalamıştır.

Ancak, Mısır kimyasal silahlara sahiptir ve bunları çatışmalarda fiilen kullandığı düşünülen az sayıdaki ülkeden biridir. 1960'larda Yemen İç Savaşı'na yaptığı müdahalede Mısır güçleri söylendiği kadarıyla fosjen ve hardal gazı ile doldurulmuş hava topu mermileri ve bombalar kullanmıştır.¹²² Mısır'ın araştırmalarını Yom Kippur Savaşı'ndan önce tamamlayıp sinir ve siyanür gazı üretmeye başladığına ve halen hızlı bir şekilde siyanür gazı üretmek için gereken altyapıya sahip olduğuna inanılmaktadır.¹²³ Her ne kadar Mısır'ın saldırıya yönelik kimyasal kapasitesi hakkında pek fazla açık kaynaklı bilgi olmasa da, Mısır'ın 1970'lerde Suriye ile ve 1980'lerde de Irak ile işbirliği yapmış olabildiğine dair bazı deliller vardır.¹²⁴ 1989 yılında kimyasal silahlar üzerine yapılan Paris Konferansı'nda Mısır, sözleşmenin yalnızca kimyasal silahlar değil, her türlü KİS kullanımı veya kullanılma tehdidine karşı üyelerine etkin güvenlik garantilerinin sunulmasının anlaşmaya dahil etmesi koşuluyla, kimyasal silahları yasaklama çabalarını desteklemiştir.¹²⁵ Ancak, Mısır'ın kurduğu bu bağlantı nükleer güçler tarafından reddedilmiştir. Mısır 1928'de Cenevre Protokolleri'ne katılmış olsa da – Mısır'ın kimyasal silahlara olan ilgisinin varoluş nedeni olan - İsrail'in nükleer kapasitesine ilişkin sorunlar çözülene kadar KS'ye katılmayı reddetmektedir.

¹¹⁹ (Barnaby, 1987)

¹²⁰ (Fitzpatrick, 2008)

¹²¹ (Johnson, 2007)

¹²² (NTI, 2011) Daha az somut kanıtlarla, Mısır'ın da bu çatışmada sinir ajanları kullandığı iddia edilmiştir.

¹²³ (Cordesman, 1999)

¹²⁴ (NTI, 2011)

¹²⁵ (Said M. K., 2004)

v. Suudi Arabistan:

Ara sıra öne sürülen suçlamaların dışında, Suudi Arabistan'ın bir KİS programının olduğuna dair inanılır bir iddiada bulunmak için pek fazla kanıt yoktur. Suudi Arabistan, iddia edildiğine göre, Pakistan ve Irak nükleer silah programlarına yardımcı olmuş¹²⁶ ve 2003'te nükleer teknoloji ve (konvansiyonel) silah karşılığında petrol vermek için Pakistan ile bir işbirliği anlaşması imzalamıştır.¹²⁷ Eski bir Suudi diplomat olan Mohammed Khilewi yaptığı açıklamalarda Suudi Arabistan'ın 1975 ve 1990'ların ortaları arasında bir nükleer silah programını oluşturmak için belli bir düzeyde çaba gösterdiğini öne sürmüştür.¹²⁸ Ancak, Suudi Arabistan'ın geçmişte veya halihazırda, nükleer, biyolojik veya kimyasal silah tedarik ettiğini kanıtlayacak somut bir kanıt yoktur. Bunun aksine, Suudi Arabistan Orta Doğu'da KİSAB'ı desteklemiş, 1972'de BTSS'yi, 1988'de NPT'yi ve 1996'da KSA'yi onamış ve balistik füzelerinin üzerinde konvansiyonel olmayan savaş başlıkları kullanmamayı veya konuşlandırmamayı taahhüt etmiştir.¹²⁹ Bazı analistler İran'ın potansiyel nükleer silahlanmasının Suudi Arabistan'ı kendi nükleer silahlarını edinmeye itebileceğini öne sürmüştür. Bu seçenek birçok kez Suudi yetkililer tarafından da dile getirilmiştir.¹³⁰ Böyle bir senaryoda Suudi Arabistan'ın kendi yerli bir programını başlatmak yerine nükleer silahları petrol zenginliğini kullanarak dışarıdan tedarik etmeyi tercih edeceği düşünülmektedir.¹³¹ Diğer bir sav ise Suudi Arabistan'ın, muhtemelen ABD olmak üzere, nükleer güç ile ittifaka girerek, kendini bu gücün nükleer şemsiyesinin altına sokacağıdır.¹³²

vi. İran:

İran'ın tehdit algıları sonraki bölümlerde daha derinlemesine tartışılacaktır. Ancak, İran'ın KİS geliştirmesini anlayabilmek için üç önemli faktörün hatırlanması gerekmektedir: a) İran, hem fiilen hem de müttefikleri aracılığıyla ABD (ve belli bir dereceye kadar da İsrail) askeri mevcudiyeti ile çevrelenmiştir, b) İran'ın bölgedeki hiçbir ülkeyle etnik bağlantıya sahip değildir ve bir çok ülke ile büyük bir mezhepsel (ve elbette siyasi) rekabeti/düşmanlığı vardır, ve c) ittifaklar aracılığıyla güvensizliğini gidermek için bol imkana sahip olsaydı bile, İran, Irak'ın İran-Irak Savaşı boyunca uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülüklerine

¹²⁶ (NTI, 2011)

¹²⁷ (Russell, 2005)

¹²⁸ (NTI, 2011)

¹²⁹ A.g.e.

¹³⁰ (Burke, 2011)

¹³¹ (Mansour, 2008)

¹³² (Russell, 2005)

uymamasının yanına kar kalmasından beri, dış güvenlik garantilerine ve uluslararası hukuğa son derece şüpheli yaklaşmaktadır.

Irak'ın, İran-Irak Savaşı boyunca kimyasal silah kullanmış olmasının İran'da çok yoğun bir KBS araştırma programını tetiklediği bilinmektedir.^{133,134} Irak'ın aksine İran savaşta kimyasal ya da biyolojik silah kullanmamıştır. Yine de sekiz yıl süren savaşın sonunda İran'ın, İslami Devrim Muhafızları'nın kontrolü altına verilen ufak bir miktar kimyasal silah ve biyolojik silah cephanesi geliştirdiği iddia edilmektedir.¹³⁵ İslami Cumhuriyet Haber Ajansı'nın haberine göre 19 Ekim 1988'de (savaşın bitmesinden iki ay sonra), Parlamento sözcüsü (gelecekte devlet başkanı olacak) Ali Akbar Haşemi Rafsancani şu açıklamayı yapmıştır: "...kimyasal bombalar ve biyolojik silahlar fakir adamın atom bombalarıdır ve kolaylıkla üretilebilirler. Bunları en azından savunmamız için göz önünde bulundurmalıyız... Bu silahların kullanımı insanlık dışı olsa bile, savaş bize uluslararası hukukun sadece kağıt üzerindeki birkaç damla mürekkepten ibaret olduğunu öğretmiştir." Ancak, İran iyi niyet göstererek bölgede bir KİSAB oluşturulması için çabalamış ve ayrıca 1973'te BTSS'yi onamıştır. Ayrıca, KSA'yı 1997'de onaylamış ve sözleşmedeki yükümlülüklerine tam olarak uygun bir şekilde tesislerini uluslararası denetime açmıştır.¹³⁶ Aksini teyit edecek hiçbir kanıt bulunmadığından, İran'ın KBS programını bıraktığına inanılmaktadır, ancak İran programını yeniden başlatmak için gereken teknik bilgiye ve kapasiteye sahiptir.

İran'ın nükleer silah programı çok daha karmaşık çıkmıştır. İran'ın nükleer arayışı, Barış için Atom programı aracılığıyla 1959'da bir adet 5 MW'lık araştırma reaktörü satın aldığı Amerikan hükümetinin yardımıyla başlamıştır.¹³⁷ İran NPT'yi 1970'da onamıştır. İran Atom Enerjisi Örgütü'nün 1974'te kurulmasının ardından Şah, 1990'lara kadar 23 nükleer reaktör ve onlara eşlik eden yakıt çevrimi tesislerini inşa etme hedefini açıklamıştır. Şah İran'ın büyüyen nüfusunun ve artan enerji talebinin, nükleer enerjiye yönelinmesini gerektirdiğini savunmuştur. Şah, aynı zamanda sağlam bir nükleer enerji programının, İran'ın daha fazla petrolü ihracat ve gelişmiş petro-kimya endüstrisinde kullanabilmesi anlamına geleceğini savunmuştur. İran'lı yetkililer tüm nükleer yakıt döngüsünü geliştirmekte ısrarcı olsalar da, programın tamamen barışçıl niyetler taşıdığını belirtmişlerdir. Ancak, Şah'ın

¹³³ (NTI, 2012)

¹³⁴ (Jones, 1998)

¹³⁵ A.g.e.

¹³⁶ (NTI, 2012)

¹³⁷ (Squassoni, 2007)

hükümdarlığı zamanındaki istihbarat raporları İran'ın nükleer silahlara ilişkin kaçak bir programının olduğunu öne sürmektedir.¹³⁸ İran'ın nükleer programı 1979'da İslam Devriminde ve bunu takip eden İran-İrak Savaşı'nda durma noktasına gelmiştir. 1979'da, Ayetullah Humeyni nükleer programı “İslam dışı” ilan edip programı sona erdirmiştir – ancak 1984'te bu kararını tersine çevirmiştir.¹³⁹ Ancak, İran'da bombayla ilgili bu ve buna benzer tartışmalar devam etmiş ve 2003'te bu silahlar “ahlak dışı, insanlık dışı ve yasadışı” olarak adlandırılmıştır.¹⁴⁰

UAEK raporlarına göre, İran ilk alımını, 1987'de Khan ağıyla yaptığı anlaşmada¹⁴¹ P-1 santrifüjünün ayrıntılı planları, santrifüj parçalarının numunelerini ve Avrupa'daki kaçak tedarikçi listesini alarak yapmıştır.¹⁴² 1994-1999 yılları arasında, UAEK, İran ve Khan ağı arasında 13 toplantının gerçekleştiğini ve İran'ın birkaç yüz P-1 santrifüjü için parça ve hem P-1 hem de P-2 santrifüjleri için de teknik çizim satın aldığını bildirmiştir.¹⁴³ 1991'de Çin, İran'a bir ton açıklanmamış uranyum hexaflorit (UF6) satmıştır. İran Çin'den aynı zamanda uranyum zenginleştirmek için gereken bazı malzemeleri tedarik etmiş ve bunu UAEK'ye bildirmekten kaçınmıştır.

2002'de, İran'daki Ulusal Direniş Konseyi – sürgün edilmiş bir siyasi muhalefet grubu – Natanz'ı, Arak'taki ağır su üretim santralini, Kalaye elektrik firmasını ve gizli nükleer programla ilişkisi olan kişilerin ve firmaların varlığını ifşa etmiştir.¹⁴⁴ Uluslararası baskılardan dolayı İran UAEK ile işbirliği yapmayı kabul etmiş ve 2003'te, İran'ın 18 yıldır uranyum santrifüjü ve 13 yıldır da bir lazer zenginleştirme projesi geliştirdiğine ilişkin açıklama dahil, nükleer projesi hakkında bazı faaliyetleri itiraf etmiştir.¹⁴⁵ O dönemden itibaren İran, ne anlaşmadaki yükümlülüklerine uyduğunu gösteren ne de iyi niyet işareti veren bazı eylemlerde bulunmuştur. Birkaç örnek arasında şunlar da yer almaktadır: UAEK'den bilgi saklamak, diplomatik çabaları oyalamak, UAEK'nin nükleer programının bazı bölümlerine

¹³⁸ (Squassoni, 2007)

¹³⁹ (NTI, 2012)

¹⁴⁰ (Squassoni, 2007)

¹⁴¹ Pakistanlı nükleer bilimci Abdülkadir Khan tarafından kurulan ve Pakistan'ın nükleer malzeme ve teknolojilerini Libya, Kuzey Kore ve İran dahil bir dizi ülkeye tedarik eden kaçak grup.

¹⁴² (ISIS NuclearIran, 2008)

¹⁴³ A.g.e.

¹⁴⁴ (Erdurmaz, 2005)

¹⁴⁵ A.g.e.

erişimini bloke etmek, nükleer programı hakkında çelişkili bilgiler vermek ve rakiplerini tehdit etmek.¹⁴⁶

Mevcut durumu anlamak ve geleceğe yönelik adımları belirlemek için, 2000'den beri İran'ın nükleer programına ilişkin önemli olayların kronolojik sıralamasını tekrar etmekte fayda vardır:

2003 ve 2004'te İran, (o dönemde EU-3 diye adlandırılan) İngiltere, Fransa ve Almanya ile tüm zenginleştirme aktivitelerini geçici olarak askıya aldığı bir anlaşma imzalamıştır. 2005'te İran zenginleştirmeyi yeniden başlatmış ve anlaşma süresince İran'ın zaten santrifüj araştırdığı, geliştirdiği ve ürettiği öğrenilmiştir¹⁴⁷. Rusya, Çin ve ABD'nin de eklenmesiyle, EU-3, P5+1 olarak yeniden adlandırılmış, ancak diplomatik yollardan sonuç alınamamaya devam edilmiştir. İran'ı suçlayan veya uranyum zenginleştirmesini durdurmasını talep eden BM Güvenlik Konseyi Kararları gözle görünür bir etki yaratamamıştır. İran'ın uyum göstermemekteki ısrarı, uluslararası aktörleri ABD'nin İran'a karşı yaptırım uygulama önerisini kabul etmeye ikna etmiştir. ABD ve AB'nin ayrı ayrı uyguladığı tek taraflı yaptırımların yanı sıra, şu ana kadar dört BMGK kararı – 2006'da Karar No. 1737, 2007'de Karar No. 1747, 2008'de Karar No. 1803 ve 2010'da Karar No. 1929 – İran'a karşı uluslararası yaptırımlar uygulamıştır.¹⁴⁸

2009'da İran UAİK'ye Kum'da ikinci bir zenginleştirme tesisini inşa ettiğini açıklamıştır. 2011'de İran'da çalışan Rus mühendisler, yapımına 1975'te başlatılan ve birkaç kez durdurulmuş olan İran'ın ilk nükleer güç reaktörü, Buşehir reaktörünü tamamlamıştır. Şubat 2010'da İran, bunun yalnızca reaktöre yakıt ikmal yapmak amacıyla olduğunu iddia ederek, uranyum zenginleştirme oranını yüzde 4'ten yüzde 20'ye çıkarmıştır.¹⁴⁹ Şubat 2012 itibariyle, UAİK İran'ın yaklaşık 5,5 ton düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum (LEU) ve 95,5 kilo yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş uranyum ürettiğine inanmaktadır.¹⁵⁰

İran'ın nükleer programına ilişkin üç ana endişe dile getirilmektedir. Öncelikle, İran'ın nükleer silah geliştirmesinin bölgede bir domino etkisi yaratacağından ve diğer ülkelerin (özellikle Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye'nin) nükleer caydırıcılar tedarik etmelerine neden olacağından korkmaktadır. Diğer bir büyük endişe de, NPT üyesi olan İran'ın

¹⁴⁶ Bu ihlallerin çığı UAİK'nin 15 Kasım 2004 tarihli raporunda listelenmektedir.

¹⁴⁷ (ISIS NuclearIran, 2008)

¹⁴⁸ (Foreign Affairs and International Trade Canada, 2012)

¹⁴⁹ (Crail, Iran Says It Needs More 20%-Enriched Fuel [İran Daha Fazla %20 Zenginleştirilmiş Yakıtı İhtiyaç Duyduğunu Söylüyor], 2011)

¹⁵⁰ (NTI, 2012)

anlaşmayı sürekli ihlal etmesinin, anlaşmanın daha da zayıflamasına neden olup, bunun gelecekte nükleer silah edinmek isteyen diğer devletleri teşvik edeceğidir.

B. Orta Doğu'da Tehdit Algıları:

Ülke düzeyindeki tehdit algılarının ayrıntılarına girmeden önce bölge çapındaki güvensizlik kaynaklarını vurgulamak önemlidir. 20. yüzyılın ortalarından beri dünya öyle bir yönde seyretmiştir ki artık bir ülkenin kendi zenginliğini arttırmak için başka bir ülkenin topraklarını istila, işgal ya da ilhak etmesi verimli ve etkili bir yol olmaktan çıkmış, bunun sonucunda da devletler arası savaşlar azalmıştır.¹⁵¹ Ancak, bu durum Orta Doğu için geçerli değildir; bölge petrol ve doğal kaynak açısından zengin olduğundan, yeraltında doğal kaynakları olan küçük bir toprağı veya devleti (örneğin Kuveyt'i) bile işgal etmek bir ülkenin ekonomisine muazzam derecede canlandırabilir. Bu düşünce tarzının izleri Irak'ın 1980'lerde ve 1990'ların başında saldırgan politikalarında görülebilir.

Ayrıca, bölgedeki ülkeler arasında birçok sınır ötesi bağlantılar vardır. Türkiye, Suriye, Irak ve İran'daki Kürt nüfuslar gibi etnik bağlantılar; Şii veya Sünni gruplar/çoğunluklar/hükümetlerin olduğu ülkelerde mezhep bağlantıları; Suudi Arabistan ve Irak veya Suriye ve Türkiye'deki aşiretler arasında olduğu gibi aşiret arası bağlantılar; ve Müslüman Kardeşler veya Baas partileri gibi gruplar arasında ideolojik/düşünsel bağlantılar. Bölgedeki devletlerin, rakiplerini etkilemek ve yönlendirmek için bu bağları kullanmak için bolca fırsatı, kaynağı ve en önemlisi, çıkarı vardır.¹⁵²

Bölge ülkeleri bunu yapmak birçok nedene sahiptir; başka hiçbir şey olmasa bile en azından bir sürü rekabetin ve silah yarışının varlığından ötürü. *Economist* dergisi tarafından belirtildiği gibi: "Doğu ile Batı Avrupa karşı karşıyayken silah kontrolü zaten yeterince karmaşıktı; Orta Doğu'da yarım düzine silah birbiriyle örtüşüyor ve birbirini besliyor."¹⁵³ Nitekim toplu bir "İslami bomba" fikrinin neden gerçekleşmeyeceğinin başlıca nedeni belki de budur: Orta Doğu'daki Müslüman ülkeler söz konusu olduğundarekabet ve güvensizlikler ümmet idealinden çok daha fazla baskındır.

Bu ve diğer çatışma kaynaklarından dolayı Orta Doğu gezegenin en değişken bölgelerinden biridir. 2002'de elde edilen veriler dünya nüfusunun yalnızca yüzde sekizine

¹⁵¹ (Gause III, 2007)

¹⁵² (Gause III, 2007)

¹⁵³ (Rodman, 1991) s. 15'ten alıntı yapılmıştır.

sahip olan Orta Doğu'nun 1945'ten beri dünyanın silahlı çatışmalarının dörtte birine şahit olduğunu göstermektedir.¹⁵⁴

i. Arap-İran Ayrılığı:

Arap ülkeleri ve İran arasında güvensizlik/rekabet kaynaklarından biri düşünsel ve/veya ideolojiktir. Bu, muhafazakarlık (statüko taraftarı Al-Saud ve Pehleviler) ve revizyonizm (statükoya karşı Nasırcı pan-Arabizm, daha sonra Baas milliyetçiliği ve Humeynizm)¹⁵⁵ arasında ve Soğuk Savaş döneminde, ABD taraftarı ve Sovyet taraftarı ülkeler arasında olmuştur.

Kayda değer bir süredir önemli gerilim kaynaklarından biri mezhep (Şii-Sünni) bölünmesi olmuştur. Daha net olarak söylemek gerekirse, İran'ın Sünni hükümetleri olan ülkelerde Şii azınlıkları yönlendirme potansiyeli Arap devletlerini endişelendirmektedir. Nitekim bu "Şii dalgası" yeni bir konu değildir; yeni kurulmuş olan İslam Cumhuriyeti kendi rejimini ihraç etme çabalarının bir parçası olarak, 1980'lerde Irak ve Körfez monarşilerinde Şii muhalefeti kışkırtmaya çalışmıştır.¹⁵⁶ Daha sonra, İran'ın etkisi Lübnan'da Hizbullah'a kadar genişlemiştir.

İran desteğinden dolayı Hizbullah muhtemelen şimdi Lübnan'daki en güçlü askeri ve siyasi güçtür¹⁵⁷. Hizbullah'ın 2006'da "İsrail tarafından mağlup edilmeyerek kazandığı zafer" sayesinde İran, bölgedeki rakiplerine bazı mesajlar göndermiştir.¹⁵⁸ ABD'ye, İran'a saldırması durumunda, İran'ın da aynen Hizbullah'ın yaptığı gibi direneceğini söylemiştir. İsrail'e, himayesi altındaki Hizbullah ile İsrail'e verebileceği zararın boyutunu göstermiş ve dolayısıyla İran'a saldırmaya karar vermesi durumunda İsrail'in ödeyeceği bedeli göstermiştir. Son olarak, Arap dünyasına, devlet dışı milislerin İsrail'e karşı haftalar boyunca etkin olarak direnebildiğini göstermiştir.¹⁵⁹

İran aynı zamanda, ABD kuvvetlerini taciz etmek ve savaş sonrası Bağdat'ın politikalarını etkilemek için Irak'taki himayesi altındaki kuvvetleri de harekete geçirmiştir. Suudi bakış açısından bakıldığında, Irak, güç gösterisinde bulunduğu zamanlarda İran'ı dengeleyecek bir güç olmuştur. İslami Devrim'in kendi rejimini ihraç etmeye çalıştığı 1980'li

¹⁵⁴ (Said M. K., 2002)

¹⁵⁵ (Aarts & van Duijne, 2009)

¹⁵⁶ (Gause III, 2007)

¹⁵⁷ (Kitfield, 2011)

¹⁵⁸ (Mansour, 2008)

¹⁵⁹ A.g.e.

yıllarda, Suudi Arabistan ve Baaslı Irak İran'ın etkisini kısıtlamak için işbirliği yapmıştır.¹⁶⁰ Ancak, 2003'te ABD'nin müdahalesinin ardından ve akabinde sivil savaşa dönüşen koşullarda Irak'taki Şii çoğunluk – İran'ın da yardımı ile – Sünni azınlık üzerindeki etkisini arttırmıştır. Tek bir ata oynamak yerine, İran, Mehdi ordusundan Muktada El Sadr ve daha çok Şii camiasında yerleşmiş bir kişilik olan Seyit Abdül Aziz el-Hakim gibi birden fazla nüfuz sahibi kişiyi desteklemiştir.¹⁶¹

İran'ın Irak politikalarındaki artan etkisi bunun Bahreyn gibi önemli oranda Şii nüfusuna sahip ülkelerde yayılacağına dair korkulara neden olmuştur. Nitekim daha çok Şiilerden oluşan ve giderek şiddetlenen protestolar, Sünni kralın 2011'deki Körfez İşbirliği Konseyi'nin bünyesinde yardım çağırısında bulunmasına neden olmuştur – Suudi Arabistan 100 tank¹⁶² ve 1000 birlik göndererek yanıt verirken, BAE 500 polis memuru göndermiştir.¹⁶³

Ayrıca, iki ülkenin 2009'da Yemen'de bir başka dolaylı savaşı olmuştur. Yemen'deki Houthi milisleri 2004'ten beri merkezi hükümete karşı savaşıyordu, ancak çatışma daha sonra Suudi Arabistan'a sıçramıştı. İran, 2009'da birkaç Şii imam tarafından bu topraklar üzerinde “Doğu Arabistan İslam Cumhuriyeti”nin ilan edilmesinde etkili olmuştur.¹⁶⁴ Suudi Arabistan hava saldırıları ve topçu ateşi ile yanıt vererek birkaç ay içerisinde milisler tarafından ele geçirilmiş olan bölgeyi yeniden kazanabilmiştir.

Himayesi altındaki odakları kullanmaya ek olarak, İran, Suudi Arabistan'ın ABD'ye – ve dolayısıyla İsrail'e – desteğini kullanarak Arap ülkelerinin gözünde Suudi rejiminin meşruluğunu sarsmaya çalışmıştır. 1987'de bu, bir trajediye neden olmuştur. Her yıl hac döneminde İsrail ve ABD'yi protesto eden Şii hacılar Suudi güvenlik güçlerinin direnciyle karşılaşmıştır; bunun sonucunda çoğu İranlı hacı olan yaklaşık 400 kişinin öldüğü tahmin edilmektedir¹⁶⁵. Suudi Arabistan ve Körfez krallıklarını hedefleyen Humeyni, monarşi ve İslam'ın bir araya gelmeyecek kavramlar olduğunu belirtmiş ve Suudi Arabistan'daki inancın yozlaşmış olduğunu ilan edip, bunu “Amerikan İslamı” şeklinde adlandırmıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁰ (Aarts & van Duijne, 2009)

¹⁶¹ (Mansour, 2008)

¹⁶² (Leigh, 2011)

¹⁶³ (Fletcher, 2011)

¹⁶⁴ (Copley, 2009)

¹⁶⁵ (Bahgat, 2006)

¹⁶⁶ (Schwanitz, 2003)

Yıllar içerisinde, İran, hem siyasi hem de mali açıdan Hamas'a yaklaşarak Filistin meselesindeki profilini de yükseltmiştir.¹⁶⁷ İran'ın artan etkisine karşılık vermek üzere Suudi Arabistan 2007'de Hamas ve el Fetih arasındaki Mekke Anlaşması'na aracılık etmiştir. İsrail'in 2008 sonlarına doğru Gazze'ye yaptığı baskın ve ardından gerçekleşen süreçte Arap ülkeleri arasındaki kavgalar, bu gidişatı tersine çevirmiştir – İran, Gazze'deki insani meseleye ilişkin eylemsizliklerinden dolayı Arap ülkelerini eleştirmiştir.¹⁶⁸

İran'ın nükleer programı Arap rejimleri için bir başka korku kaynağıdır. İran zaten Suudi Arabistan dahil, bölgede hedeflerin çoğunu vurma kapasitesi olan Şahab-3 füzelerine sahiptir,¹⁶⁹ ve füzelerini KİS ile teçhizatlandırmaya karar vermesi durumunda ölümcül bir kombinasyona sahip olacaktır. Ancak, İran'ın potansiyel nükleer cephaneliğini fiilen kullanması ve kullanma tehdidi yerine, Arap ülkeleri, İran'ın nükleer silahlardan aldığı güç ile bölgedeki güçler dengesini değiştirmek için kullanabileceğinden endişelenmektedir.¹⁷⁰ Nitekim Arap ülkeleri İran'ın nükleer yolu izlemesine neden olan güvenlik endişelerini anlamaktadır ve Arap kamuoyu, liderlerinin olduğu kadar İran'ın nükleer programına karşı değildir – çünkü, kendilerini İran'ın programından, İsrail'in politikaları ve nükleer programından olduğu kadar tehdit altında hissetmemektedir.¹⁷¹ Bir başka endişe de bunun zaten istikrarsız ve değişken bir bölgede bir silahlanma yarışını tetikleyebilecek olmasıdır. Son olarak, İran'ın nükleer programı çevresel endişelere de neden olmaktadır; örneğin, Çernobil benzeri bir senaryo İran'ın nükleer silahlarından çok daha fazla zarara yol açabilir. Buşehir bir deprem fay hattında yer almaktadır, Rusların aksi yöndeki isteklerine rağmen Rus teknolojisinin mevcut Alman donanımına uydurularak kurulmuştur ve – çoğunlukla devam eden yaptırımlar ve İran'ın belirsizlik politikasından dolayı – tesis UAEK güvenlik standartlarına tam olarak uymayabilir.¹⁷²

Körfez ülkeleri ve İran arasında Arap krallıklarını endişelendiren çok sayıda anlaşmazlık da vardır. Bunlardan bazıları, İran'ın BAE ile olan uzun süredir devam eden sınır ihtilafı,¹⁷³ İran ve Suudi Arabistan arasında OPEC politikaları ve petrol fiyatlarına ilişkin anlaşmazlıklar,¹⁷⁴ Suudi Arabistan'ın, İran'ın Hindistan ve Çin petrol piyasalarına girmesini

¹⁶⁷ (Aarts & van Duijne, 2009)

¹⁶⁸ A.g.e.

¹⁶⁹ (Russell, 2005)

¹⁷⁰ (Johnson, 2007)

¹⁷¹ (Nader, 2011)

¹⁷² (Kraig, 2006)

¹⁷³ (Bahgat, 2006)

¹⁷⁴ (Aarts & van Duijne, 2009)

engelleme ve ihracat paylarının bir bölümünü ele geçirme çabaları,¹⁷⁵ ve bu ülkelerin bölgede ABD'nin varlığına nasıl baktığıdır.¹⁷⁶

ii.Tahran'ın Kaygıları:

İkinci Körfez Savaşı'ndan önce, Irak, İran'a karşı en büyük tehditi ve İran'ın baş rakibi idi.¹⁷⁷ İran-Irak Savaşı İran'ın konvansiyonel kapasitesini darmadağın etmiş ve bu Amerikan yaptırımlarıyla bir araya geldiğinde, İran askeri teknoloji açısından da geri kalmıştır.¹⁷⁸ Bu savaş, kimyasal silahların savaşta kullanıldığı nadir durumlardan biri olmuştur. Irak, kimyasal silah kullanımı ile İranlı askeri personele büyük oranda zarar vermiş ve Irak ordusu tarafından hardal gazı ve sarin ve tabun gibi sinir kimyasallarının kullanımından dolayı yaklaşık 100.000 kişi öldürülmüş veya yaralanmıştır.¹⁷⁹ Savaş, aynı zamanda Orta Doğu'yu füzelerin güç aksettirmek için kullanılması kavramı ile tanıştırmıştır. Irak ve İran'ın kullandığı Scud'dan türetilmiş füzeler, ufak birkaç modifikasyon ile kimyasal veya biyolojik savaş başlığı taşıy hale gelebiliyordu.¹⁸⁰ Saddam'ın kimyasal silah kullanımı İran'da kimyasal ve biyolojik silahlara yönelik son derece yoğun bir araştırma programını tetiklemiştir; bunun neticesinde savaşın sonunda kayda değer bir miktarda mühimmatın elde edildiği düşünülmektedir.¹⁸¹ Irak'ın 1925 Cenevre Protokolü'nden doğan taahhütlerini açıkça ihlal ederek kimyasal silah kullanması, İranlı liderlerin dış güvenlik teminatları ve uluslararası anlaşmalara olan güvenini derinden sarsmıştır. Bu, o dönemde Parlamento sözcüsü olan Haşemi Rafsancani'nin 1988'deki konuşmasına da çok güçlü bir şekilde yansımıştır:

“Kimyasal ve biyolojik silahlar fakir adamın atom bombalarıdır ve kolaylıklar üretilebilir. Onları en azından kendi savunmamız için düşünmemiz gerekir. Her ne kadar bu gibi silahların kullanımı insanlık dışı olsa bile, savaş bize uluslararası yasaların yalnızca bir kağıt parçası olduğunu öğretmiştir.”¹⁸²

¹⁷⁵ (Mattis, 2010)

¹⁷⁶ (Bahgat, 2006)

¹⁷⁷ (Jones, 1998)

¹⁷⁸ (Jones, 1998)

¹⁷⁹ (Sciolino, 2003)

¹⁸⁰ (Said M. K., 2004)

¹⁸¹ (Jones, 1998)

¹⁸² (Jones, 1998) s. 41'den alıntı yapılmıştır.

Ayrıca, Körfez'deki en güçlü iki ülkenin harap ve tarumar olması güç dengesini de bozmuştur. Buna örnek olarak, İran'ın savaşın son taarruzlarında konvansiyel cephaneliğinin tahminlere göre yüzde 60'ına yakın bir bölümünü kaybetmesi gösterilebilir.¹⁸³

Tahran'ın aynı zamanda bir başka komşusuyla, Sünni Taliban tarafından yönetilen Afganistan ile de ilişkileri iyi değildi. O dönemde Afganistan, birçok dış gücün dolaylı savaşına ev sahipliği yapıyordu ve bunlardan biri de İran ve Pakistan arasında gerçekleşmişti. İran, Tacik ve Şii gruplara yardımcı olurken, Pakistan ve Suudi Arabistan da ülkenin neredeyse tamamını kontrol eden Taliban'a yardımcı oluyordu¹⁸⁴. Taliban ile ilişkiler öyle bir durumdaydı ki 1998'de Taliban'ın Afganistan'daki Şii nüfusuna muamelesi ve dokuz İranlı diplomatın ölümü İran'ın Afgan sınırının yakınlarında 250.000 birlik yığmasına neden olmuştu.¹⁸⁵

ABD'nin müdahalesi Taliban'ın ve Saddam Hüseyin'in devrilmesine neden olmuş olsa da, bu başlangıçta, Tahran için aynı anda hem iyi, hem de kötü haber olmuştur. . Afganistan ve Irak'taki Amerikan güçleri ile, İran artık ABD ve müttefikleri tarafından etkin bir şekilde çevrelenmişti. Washington, İran'ı neredeyse tamamen çevrelemenin yanı sıra, ülke içindeki muhalefet hareketlerini desteklemeye devam etmiştir ve dolayısıyla ideolojik veya ülke içi istikrarı bozma açısından da tehdit teşkil etmektedir.¹⁸⁶ Bu gibi tehdit algılarının, ABD ve İsrail'in mütemediyen İran'ın nükleer tesislerini vurma tehdidinde bulunmaları yüzünden şiddetlenmesi hiç şaşırtıcı olmamalıdır. Bu faktörün İran'ın nükleer programının veya en azından nükleer saydamsızlığının nedenlerinden biri olabileceği öne sürülmektedir.¹⁸⁷

Arap ülkelerinde olduğu gibi, İsrail de İran için hem konvansiyonel hem de konvansiyonel olmayan bir tehdit teşkil etmektedir. Nitekim İran nükleer programından dolayı bu tehdidin hiç olmadığı kadar çok var olduğunu hissedebilir; İsrail'in özellikle nükleer tesislere önleyici saldırı gerçekleştirdiği ve İran'ı sürekli açıkça tehdit ettiği bilinmektedir.

İran'ı tehdit eden bir başka nükleer güç de Pakistan'dır. Her ne kadar birçok alanda işbirliği yapıyor olsalar da, İran ve Pakistan'ın karmaşık bir ilişkisi olmuştur. Öncelikle, Pakistan oldukça yoğun miktarda Amerikan yardımı almaktadır ve bazı kesimler tarafından müttefik olarak görülmektedir, oysa İran karşı cepheindedir. Bir başka anlaşmazlık kaynağı da

¹⁸³ (Jones, 1998)

¹⁸⁴ (Pant, 2009)

¹⁸⁵ A.g.e.

¹⁸⁶ (Gause III, 2007)

¹⁸⁷ (Erdurmaz, 2005)

İran-Pakistan sınırı civarında yaşayan Beluçi halkıdır. Her ne kadar bu grup Pakistan için de tehdit teşkil ediyor olsa da, İran, İslamabad'ı, İranlı güvenlik güçleri ile çatışan, bunları kaçıran ve idam eden bir Beluçi terör örgütü olan Cundullah'ı himaye etmekle suçlamıştır.¹⁸⁸ Bu rekabetin ayrıca bir mezhepsel yanı da vardır. 1980'lerde, Pakistan istihbaratı sistematik olarak Pakistan'daki Şii camilerine ve simgelerine saldırmasını bazı radikal grupları desteklemiştir. İran kendi milis kuvvetlerini oluşturmaları için Pakistanlı Şiileri üstü kapalı şekilde desteklemiştir.¹⁸⁹ Tahran'ın, ayrıca Pakistan'ın nükleer kapasitesi ve bir "Sünni bombası" kavramından korktuğu öne sürülmektedir; bunlar özellikle Pakistan ve Suudi Arabistan'ın petrol karşılığında nükleer takasında bulunacakları söylentileri boyunca tırmanmıştır.¹⁹⁰

İran için bir başka komşusu olan Türkiye de tehdit teşkil etmektedir. İki ülke modern cumhuriyetlerin kurulmasından eskiye dayanan tarihi bir rekabete sahiptir. 20. Yüzyılda, Türk-İran rekabeti birkaç neden dolayı devam etmiştir; jeopolitik, bölgesel siyaseti etkileme çabası, Şii-Sünni ve radikal-laik ayrımı ve Amerikan karşıtı ve Amerikan yanlısı eğilimler. İran'ın, Türkiye devletine karşı otuz yıldan beri ayrılıkçı faaliyetler yürüten Kürdistan İşçi Partisi terör örgütüne destek verdiği uzun zamandan beri şüphe edilmekte ve bu şüpheler bazı inanılır kaynaklarla desteklenmektedir.^{191,192,193} İki ülke Irak, Lübnan ve artan düzeyde Suriye'de dolaylı kavgalara/stratejik rekabete girmişlerdir. Suriye'de, İran bölgedeki başlıca müttefiki Beşar Esad'ın yanında yer almaya devam ederken, Türkiye açıkça muhalefet hareketini desteklemektedir. Irak'ta durum daha karmaşıktır; İran Başbakan Nuri El Maliki'yi desteklerken, Türkiye Sünni Irakiye ittifakı ve Mesut Barzani'ye yakın durmuştur – eskiden Irak'ta görev yapmış bir BM yetkilisi olan Sean Kane'in kelimeleriyle: "Türkiye açısından, güçlü bir Irak'ın olması tarih boyunca Kürt ayrılıkçılığı ve İran'ın maceraperestliğine karşı bir siper oluşturmuştur. İran ise bütün bunlara çok farklı şekilde bakmaktadır. Güçlü bir Irak bir rakiptir ve tarihi olarak fiziki bir güvenlik tehdidi olmuştur."¹⁹⁴

Türkiye'den kaynaklanan bir başka tehdit, NATO'nun Türkiye, Kürecik'te bulunan füze savunma sistemidir. İran uzun zamandan beri kalkanın kendisine karşı inşa edildiğini ve

¹⁸⁸ (Pant, 2009)

¹⁸⁹ A.g.e.

¹⁹⁰ A.g.e.

¹⁹¹ (Çağaptay, 2012)

¹⁹² (Jonsson & Cornell, 2008)

¹⁹³ (UPI, 2012)

¹⁹⁴ (Schleifer, 2012)'den alıntı yapılmıştır.

“Siyonist rejim” İsrail’i korumayı hedeflediğini iddia etmiştir.¹⁹⁵ İranlı yetkililer Türkiye’ye karışık sinyaller göndermiş, bazıları İran’a karşı bir İsrail ve ABD saldırısı durumunda füze kalkınını vurmaya tehdit ederken ve diğerleri bu tehdidi reddetmiştir;¹⁹⁶ Türkiye ise kalkının İran’ı hedeflemediğine dair İran’a sürekli güvence vermeye çalışmıştır.¹⁹⁷

iii.İsrail’in Korkuları:

İsrail ve Arap ülkeleri üç büyük savaşta savaşmıştır. Çoğu Arap ülkesi bu savaşları doğrudan veya dolaylı olarak desteklemiştir.¹⁹⁸ Her üç savaşta da, İsrail ordusu çarpıcı düzeyde sayıca azınlıkta olmuştur. 1987’deki veriler İsrail nüfusunun yaklaşık 4,3 milyon olduğu ve ülkeyi kuşatan Arap ülkelerindeki toplam nüfusun da 90 milyon olduğunu göstermektedir.¹⁹⁹ Dar bir toprak parçasında konumlandığından, İsrail’in stratejik derinliği de yetersizdir; bu da, stratejik bir ricat için yeterli toprağa sahip olmadığı, tampon bölge ötesinde durma temelinde savaşmaya göze alacak imkanı olmadığı ve özellikle sürpriz saldırılara karşı hassas olduğu anlamına gelmektedir.²⁰⁰ “Bir düşman avcı uçağı, “yalnızca” ses hızının altında uçarken, dört dakika içerisinde tüm İsrail’i (Ürdün Nehri’nden Akdeniz’e kadar 40 deniz mili mesafesi) boydan boya aşabilir ”.²⁰¹ İsrail’in varoluşsal boyutta güvensizlik hissetmiş olmasının bir başka nedeni de, çoğu düşman ülkenin siyasi, ekonomik veya diplomatik bir uzlaşmayla ilgilenmemiş olması (bazılarının hala ilgilenmediği söylenebilir), onun yerine İsrail’in haritadan silinmesini hedeflemiş olmalarıdır.²⁰² Ayrıca, çoğu Arap ülkesi İsrail’i o dönemde tanımaktan kaçınmıştır; Solingen’e göre, bu tanımama durumu İsrail’in güvenlik ikileminin temelini atan başlıca sorunlardan biridir.²⁰³ İsrail’in bakış açısından, bu savaşlar bir kez daha kendi kendine yeterlilik ihtiyacını vurgulamıştır.^{204,205}

¹⁹⁵ (Hürriyet Daily News, 2011)

¹⁹⁶ (Kucera, 2011)

¹⁹⁷ (Xuequan, 2012)

¹⁹⁸ (Krauthammer, 2007)

¹⁹⁹ (Barnaby, 1987)

²⁰⁰ (Tira, 2010)

²⁰¹ (Federation of American Scientists, 2000)

²⁰² (Krauthammer, 2007)

²⁰³ (Solingen, The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu’da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 1994)

²⁰⁴ (Barnaby, 1987)

²⁰⁵ (Krauthammer, 2007)

Öbür yandan, Arap ülkeleri önemli bölgesel kayıplar yaşamış, bunların, (İsrail'in suyunun üçte birini sağlamaya devam eden) Golan Tepeleri²⁰⁶ gibi bazıları hayati önem taşımaktadır. Jouejati'nin öne sürdüğü gibi:

“Suriye'nin bakış açısından, emperyalizmin bir mahsulü olan İsrail, agresif, yayılcı ve yerleşimci-sömürgeci bir ülkedir: İsrail Filistin'i sömürgeleştirmiştir; yerli Filistin halkının bir bölümünü kendi atalarından kalan evlerinden atmıştır; diğer bölümünün üstünde zalim bir işgale devam etmiştir ve, farklı zamanlarda, komşularının her birini istila etmiş, topraklarının bir bölümünü işgal etmiş ve bunları uluslararası hukuku alenen ihlal ederek yapmıştır.”²⁰⁷

Ayrıca, Süveyş Savaşı gibi diğer olaylar İsrail'in Arap ülkelerine kıyasla askeri teknolojik üstünlüğünü vurgulamıştır. Aradaki uçurum azalmaktansa yıllar içinde büyümüştür, ve Said şunu iddia etmektedir: “bu dengesizlik yapısı itibariyle Mısır'ı, askeri istikrarı temin eden bir güç dengesi sistemine değil de, tamamen İsrail'in iyi niyetine bağımlı kılmaktadır.”²⁰⁸

Daha önce de belirtildiği gibi, bu savaşların temel nedenlerinden biri Filistin meselesidir. Devletlerarası savaşlara ek olarak, Filistin meselesi, İsrail'in tehdit algılarını değiştirmekte başarılı olan iki intifadaya da yol açmıştır; İsrail halkı nükleer füze gibi “nihai” silahların, son derece rahrip edici olabilen iç savaşları önleyemediğini veya bastıramadığını bu yolla öğrenmiştir.²⁰⁹ Bu mesele İsrail'in yalnızca Arap ülkeleriyle değil, ayrıca Türkiye ve İran ile de ilişkilerinde de sıkıntılara yol açmıştır. Amerika'nın ve Batı'nın Filistin meselesine ilişkin bakış açısı, Müslüman ülkeler arasında Batı'ya güvensizliği ve çifte standarda maruz kalma hissini beslemektedir.

Filistin meselesi aynı zamanda, İsrail'in rakipleri için, İsrail'e saldırmak, bölgesel diplomatik süreçleri geciktirmek ve/veya bunlardan kaçınmak ve yurtiçi ve dışı destek kazanmak için kullandıkları bir bahane olmuştur.²¹⁰ Ayrıca, militan Filistinli gruplar İsrail'e üstü kapalı ve dolaylı olarak zarar vermek isteyen rakiplerine bol fırsat vermiştir.²¹¹ Bu görüngü Hizbullah için de geçerlidir; İran, bu grubu Lübnan'da etkisini arttırmak ve İsrail'e

²⁰⁶ (Al-Ahram Weekly, 2008)

²⁰⁷ (Jouejati, 2005) s. 54-55

²⁰⁸ (Said M. K., 2002) s.7

²⁰⁹ (Solingen, The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu'da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 1994)

²¹⁰ (Rodman, 1991)

²¹¹ (Blanchard & Prados, 2007)

zarar vermek üzere meshepsel bir piyon olarak kullanılmaktadır.²¹² Hizbullah, kuzey İsrail'e roket fırlatmaya devam etmekte ve çok sayıda İsrail vatandaşının sığınaklara kaçmasına neden olmakta başarılı olduğu 2006 Lübnan-İsrail Savaşı'nda İsrail'e kayda değer derecede zarar verebileceğini göstermiştir.²¹³

İsrail, 1981'de Irak'ın Osirak reaktörüne ve 2007'de Suriye'nin el Kibar tesisine olmak üzere, nükleer tesislere önleyici saldırılar da düzenlemiştir. İlk saldırı Irak'ın nükleer program ve altyapısına muazzam bir hasar vermiş,²¹⁴ ancak zayıf noktalarını ortaya çıkararak Bağdat'ın bir nükleer caydırıcı edinme isteğini de tırmandırmıştır.²¹⁵ Ayrıca, Irak'ın araştırma için tek bir yer belirlemek yerine tesis yerlerini çeşitlendirmeyi düşünmesine neden olmuştur; bu dersin İran'ın nükleer programında da etkisi olmuştur. Önleyici saldırıların genelde bölgede tercih edilen araçlar olmaları bölgeyi çok istikrarsızlaştırmaktadır.²¹⁶ Bu iki saldırı aynı zamanda İsrail'in bölgede başka bir devletin nükleer güç olma olasılığına karşı duyduğu tahammülsüzlüğü de göstermektedir.^{217,218}

Yukarıda belirtildiği gibi, İsrail'in başlıca korkusu Arap ülkeleri ve İran tarafından yok edilmektir. Her ne kadar İsrail teknolojik üstünlüğe sahip olsa da, Arap ülkeleri petrol zenginliğine ve büyük bir demografik avantaja sahiptir - CIA World Factbook'a göre, yalnızca Mısır'ın nüfusu İsrail'ininkinin 12 mislidir.²¹⁹ Ariel Sharon'un ifadesiyle: "İsrail, insan gücü ve sermaye açısından üstün olan Araplarla konvansiyonel silah savaşında başa çıkamaz".²²⁰ Üç büyük konvansiyonel savaşın dışında, İsrail terör saldırılarından, Irak'ın yaptığı Scud saldırılarından ve kimyasal silah kullanımı tehditlerinden, kendi kontrolü altındaki topraklarda gösterilen direnişten (intifadalardan) ve diğer birçok tehditten olumsuz etkilenmiştir – bölgesel düşmanlarının öyle ya da böyle bunların hepsiyle bir alakası vardır..²²¹

Füze teknolojileri ve KİS için yapılan Arap ve İranlı yatırımlar İsrail açısından özellikle tehdit edicidir, çünkü bu kapasiteler İsrail savunmasının belkemiği olan üstün hava

²¹² (Mansour, 2008)

²¹³ (Rubin, 2006)

²¹⁴ (Erdurmaz, 2005)

²¹⁵ A.g.e.

²¹⁶ (Barnaby, 1987)

²¹⁷ (Spira, 2009)

²¹⁸ (Ahronoth, 2010)

²¹⁹ (CIA, 2012)

²²⁰ (Solingen, *The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East* [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu'da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 1994)'den alıntı yapılmıştır.

²²¹ A.g.e.

kuvvetlerini bypass etmektedirler.²²² Irak ve Mısır içişlerine odaklanırken (Irak iç savaştan toparlanırken ve Mısır kendi hükümetinde reform yaparken), ve Suudi Arabistan'ın elleri, kolları ABD ile ittifakı nedeniyle bağlıyken, İsrail için ana güvenlik tehdidini İran teşkil etmektedir. Devam eden füze ve nükleer araştırmalarına ek olarak, İran bölgenin en büyük silahlı güçlerinden birine sahiptir. Terör örgütleri, Hizbullah ve diğer aktörler ile bağlarından dolayı, İran bu örgütleri kimyasal silah ve kirli bomba gibi KİSlerle donatma kapasitesine de sahiptir (gerçi Tahran'ın bunu gerçekten yapıp yapmayacağı çok şüphelidir).

Yalnızca güvenlik üzerindeki doğrudan etkilerinden değil, ayrıca bölgede barışın sürmesi ve ilişkilerin normalleşmesi bu meselesinin çözülmesine bağlı olduğundan, Filistin meselesi bir başka büyük tehdit teşkil etmektedir. Görüşüne göre bu noktada, Filistin taraftarı ülkeler, İsrail'in izlemeye isteksiz olduğu iki ülkeli bir çözümden aşağısıyla tatmin olmayacaklardır.

1996'da o dönemin Başbakanı Benyamin Netanyahu İsrail'in nükleerden silahlardan arındırılmasını Orta Doğu'daki demokratikleşmeyle ilişkilendirmiştir: "Bölge demokratik hale gelene kadar İsrail kendi stratejik caydırıcılığını korumaya mecburdur".²²³ Görünüşe bakılırsa bu dilek geri tepmiş olabilir. 2011 Mısır Devrimi'nin ardından Hüsnü Mübarek'in koltuğundan edilmesi ve bunu takip eden seçimlerde Müslüman Kardeşlerin zaferi ile Mısır'ın dış politikası değişim sinyalleri vermeye başlamıştır. Yalnızca Fatah'ı destekleyen ve son derece Amerikancı olan Mübarek politikasından kopan Kahire, Filistin meselesine bir çözüm bulmaya çalışırken, hem Hamas hem de Fatah'ı kucaklayacağını (ancak onlara karşı nötr kalacağını) bildirmiştir.²²⁴ Her ne kadar Müslüman Kardeşler 1979 Camp David anlaşmasına uyulacağını bildirmiş olsa da, iktidara gelmesi İsrail'de korkuya neden olmuştur. Söylentilere göre, İsrail, yakın bir tarihte, 30.000 birlik ve yüzlerce tank konuşlandırarak, 1979 anlaşmasında iptal edilen güneydeki askeri varlığını yeniden oluşturmaya karar vermiştir.²²⁵

iv.Arap Korkuları

Arap ülkeleri hakkında korku duyan yalnızca İsrail değildir – bu duygu karşılıklıdır. Analistler, İsrail'in nükleer cephaneliğinin tüm Arap ülkelerini birkaç kez yeryüzünden silmeye yeteceğini öne sürmektedir. Arap ülkeleri İsrail'in nükleer kapasitesini yalnızca bir "nihai" caydırıcı olarak algılamamaktadır; bunun yanında potansiyel olarak önleyici

²²² (Erdurmaz, 2005)

²²³ (Johnson, 2007)'den alıntı yapılmıştır.

²²⁴ (Kirkpatrick, 2012)

²²⁵ (Milliyet, 2012)

saldırılarda kullanılacak bir araç ve bir baskı aracı olarak da algılanmaktadır.²²⁶ İsrail konvansiyonel silahlarda teknolojik üstünlüğe de sahiptir İsrail ve İran'a ek olarak, Arap ülkeleri kendilerini birbirlerinin tehdidi altında da hissetmektedir. Irak hedeflerine ulaşamadığı ve İran Savaşı'nda muazzam kayıplara uğradığı için, 1990'da Kuveyt'i ilhak etmeye çalışmıştır. Birinci Körfez Savaşı birkaç nedenden dolayı önemlidir. Savaş esnasında, her ne kadar kışkırtılmamış olsa da, Irak, İsrail'e karşı Scud füzesi saldırılarına başvurmuş ve Saddam Hüseyin "İsrail'in yarısını" kimyasal silahlarla "yakıp kül etme" tehdidini yapmıştır.²²⁷ Ayrıca, müttefiklerin kazandığı zafer askeri teknoloji açısından ABD'nin üstünlüğünü göstermiş ve hassas güdümlü mühimmat, sensör, bilgi teknolojisi ve C⁴I sistemleri gibi teknolojiler aracılığıyla Orta Doğu'daki askeri doktrin, organizasyon, teknoloji, tehdit algısı ve caydırıcılığı kökten değiştirmiştir.²²⁸ Bu iki savaş bir kez daha Arap-İsrail çatışmasının bölgede büyük bir sorun olmasına rağmen, bölgedeki tek sorun olmadığını göstermiştir.

Savaşın ardından, Amerika önderliğindeki koalisyon Irak'ın Kuzey ve Güney bölgelerinde uçuşa yasaklı bölge oluşturmaya karar vermiştir. Bu operasyonlar Saddam Hüseyin'in ülkedeki Şii ve Kürt kesimlere karşı kimyasal silah kullanabileceği endişesiyle yapılmıştır. Türkiye bu operasyonlarda önemli bir rol oynamıştır.²²⁹

İkinci Körfez Savaşı'nda, ABD ve koalisyon üyeleri, Irak'ın kitle imha silahı stoklarına sahip olduğu ve bunları kullanmayı hedeflediğine dair başlangıçtaki savaş gerekçelerini kanıtlayamamış ve dolayısıyla hem kendi çabalarının hem de nükleer silahları yayılmasını önlemeyi hedefleyen uluslararası çabaların inanırlığına zarar vermiştir.²³⁰ Savaş birkaç başka sorunu daha ortaya çıkarmıştır: genel olarak istihbaratın güvenilirliği (özellikle insan kaynaklı istihbarat (HUMINT)) ve nükleer (veya diğer kitle imha silahlardaki) saydamsızlığın yanılabilirliği. Saddam'ın saydamsızlık politikası ABD'den ziyade İran'ı caydırmayı hedeflemiştir; ve önleyici saldırısını gerçekleştirerek, ABD İran'ın Körfez'deki tek askeri rakibini denklemden çıkarmıştır.²³¹

²²⁶ (Said M. K., 2002)

²²⁷ (Solingen, The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East [Bölgesel Rejimlerin Yerli Kaynakları: Orta Doğu'da Nükleer Belirsizliğin Evrimi], 1994)

²²⁸ (Said M. K., 2004) C⁴I, Command, Control, Communication, Computer and Intelligence -Komuta, Kontrol, İletişim, Bilgisayar ve İstihbarat'ın kısaltmasıdır.

²²⁹ (Tucker, 2010)

²³⁰ (Johnson, 2007)

²³¹ (Jones, 1998)

Savaş önleyici saldırıların istikrarsızlaştıran etkilerini de göstermiştir. Savaş başladıktan birkaç yıl sonra ülke, devlet ve (İran ve el Kaide gibi) devlet dışı aktörlerin katılımıyla mezhepsel bir iç savaşa dalmış, istikrarsız bir siyasi düzenleme ile üç özerk bölgeye bölünmüştür.

Irak'ın yarattığı tehditlerin dışında, Arap devletlerin arasında da gerginlikler mevcuttur. Görece ufak olan Arap ülkelerinin bazıları, Suudi Arabistan'ın, "Riyad'ın Tahran'dan gelen tehdidi, Washington'un Sünni Arap dünyasında Suudi üstünlüğünü tanıması için sömüreceği" bir "hegemonyacı aşırı tepkisinden" endişe duymaktadır.²³² Artan Suudi etkisini kısıtlamak için BAE, Umman, Katar, Kuveyt ve Bahreyn, ABD ile kendi şeffaf olmayan ikili anlaşmalarını imzalamışlardır. Bu, devletlerin ekonomilerini Körfez İşbirliği Konseyi'nin nezaretinde birlikte oluşturmak yerine birbirlerinden ayrı şekilde oluşturarak bölgesel hegemonun, yani Suudi Arabistan'ın, etkisini kısmalarını sağlamıştır.²³³ Nitekim Katar ve Umman, Suudi Arabistan'ın İran ile gerilimini "Körfez ilişkilerinde egemen bir niş oluşturmak" için kullanmıştır.²³⁴

v.ABD'nin Tehdit Algıları

ABD'nin bölgedeki çıkarlarına yönelik en baskın tehditler İran'dan kaynaklanmaktadır. Tahran ABD'nin üç ana çıkarına zarar verme potansiyeline sahiptir; Amerikan müttefiklerine (özellikle İsrail'e ve Körfez devletlerine) zarar vermek bölgede konuşlanmış Amerikan personeline zarar vermek ve Hürmüz Boğazı'ndan petrol akışını engellemek. İlk ikisini gerçekleştirmek üzere, İran aleni bir saldırıda bulunmak yerine desteklediği militan grupları kullanmayı tercih edecektir. İran, Irak, İsrail ve Lübnan'da bu gibi grupları oldukça büyük bir zarar vermek üzere etkin bir şekilde kullanabildiğini göstermiştir.

Hürmüz Boğazı'nı kapatmak dünyadaki petrolün yüzde 20-25'ini piyasadan çıkarmak anlamına gelecektir.^{235,236} İran, firkateyn, denizaltı, füze gemisi, birkaç yüz adet daha küçük devriye/sahil güvenlik gemisi, en az 2.000 deniz mayını, gemisavar füze ve Körfez boyunca saldırılarını gerçekleştirmek için kullanabileceği çok sayıda deniz üssüne sahiptir.²³⁷ Körfez için bir yüzleşme olması durumunda, askeri üstünlüğünden dolayı nihayetinde Amerika

²³² (Aarts & van Duijne, 2009)'dan alıntı yapıldığı gibi.

²³³ (Kraig, 2006)

²³⁴ (Wehrey, Karasik, Nader, Ghez, Hansell, & Guffey, 2009)

²³⁵ (Coughlin, 2012)

²³⁶ (Talmadge, 2008)

²³⁷ A.g.e.

Birleşik Devletleri'nin üstün geleceği tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklar İran'ın kapasitesini dikkate almayıp Boğazı birkaç günden fazla bloke edemeyeceğini öne sürerken,²³⁸ Talmadge'nin ayrıntılı analizi Boğazı temizlemenin 1 ila 3 ay arasında bir zaman alabileceğini öne sürmektedir.²³⁹ Her halükarda, bu alandaki herhangi bir askeri yüzleşme küresel petrol fiyatlarının aniden yükselmesine, birkaç gün içerisinde yüzde 50 oranında artmasına ve zaten yaralı Batı ekonomilerinin daha da çok kan kaybetmesine neden olacaktır.²⁴⁰ Böyle bir yüzleşmenin tek kalmayacağına ve muhtemelen daha yüksek boyutlara tırmanacağına inanılmaktadır. Bu, İran'ın militan ağlarla bağlarını daha çok kullanmasına ve İran'ın bölge çapında konuşlandığı "sayısız" bekleyen terörist hücreleri gruplarının etkinleştirilmesine neden olabilir.²⁴¹

İran'ın nükleer programı, İran'ın bu silahlara sahip olmasından dolayı elde edeceği ek etki ve güçten dolayı Amerikan çıkarlarına zarar verecektir.²⁴² Nükleer caydırıcıya sahip olarak, İran, bölgedeki yıkıcı politikalarına verilecek karşılıklar hakkında daha az endişe duyacak, bölgedeki ülkelere daha kolay meydan okuyabilecek ve bölgedeki Amerikan mevcudiyetinden ötürü kendini daha az tehdit altında hissedecektir.

C. Çatışan Gündemler:

Taraflar samimi bir şekilde ODKİSAB'a erişmeyi istiyor olsalar bile, ülkelerin çatışan gündemleri ve çıkarları büyük birer engel olarak görülmektedir. Penketh'e göre 2012 konferansı hakkında, İran ve Arap ülkelerinin öncelikli isteği İsrail'in nükleer cephaneliğinden vazgeçmesi ve NPT'ye katılması için baskı uygulamak ve Amerika'nın İsrail'e çifte standardını ele almak iken, ABD ve diğer ortak destekleyiciler İran'ın izole edilmesi ve NPT'ye tam olarak uyması için İran'a baskı uygulanmasıyla ilgilenmektedir.²⁴³

Ancak, her Devletin işbirliği yapmak istememesi için kendine göre bir mantığı vardır. Daha önce de belirtildiği gibi, İsrail harici güvenlik garantilerine güvenmediği için nihai caydırıcısından vazgeçmek için kusursuz teminatlara ihtiyaç duymaktadır. Bununla bağlantılı olarak, İsrail UAEK'nın bölgede gelecekte herhangi bir KİSAB anlaşmasına uyulup uyulmadığını etkin bir şekilde doğrulama kapasitesine sahip olmadığına inanmakta ve

²³⁸ (Coughlin, 2012)

²³⁹ (Talmadge, 2008)

²⁴⁰ (Coughlin, 2012)

²⁴¹ A.g.e.

²⁴² (Jones, 1998)

²⁴³ (Penketh, Unrest Complicates 2012 Middle East Meeting [Huzursuzluk 2012 Orta Doğu Toplantısını Karmaşıktırıyor], 2011)

uluslararası kurumlara veya aracılara güvenmek yerine ilgili tarafların karşılıklı denetim yapması konusunda ısrar etmektedir.²⁴⁴ Öte yandan, Arap ülkeleri ve İran bölgenin uygulanmasının NPT çerçevesinde olması ve UAEEK tarafından yürütülmesi gerektiğini düşünmektedirler.²⁴⁵

Ayrıca, İsrail'in silahsızlanmadan elde ettiği göreceli kazanımlar her iki taraf için farklıdır. İsrail "kusursuz" taahhütler karşılığında kendi somut caydırıcısından vazgeçip, dolayısıyla güvenlik kaybedecekken, Arap ülkeleri ve İran rakiplerinin nükleer silahlardan vazgeçtiğini görerek güvenlik açısından net bir kazanç elde etmiş olacaktır. Tüm bölgesel aktörler KİSlerini bıraksalar bile, İsrail, demografik ve ekonomik gücünden dolayı yine de konvansiyonel bir dezavantaja sahip olacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi, sıralama bir başka önemli sorundur. Arap ülkeleri kalıcı bir barış anlaşması yapılmadan önce İsrail'in nükleer kapasitesinden vazgeçmesini isterken, İsrail kapasitesinden vazgeçmeden önce barışın sağlanmasını istemektedir. Mısır'ın başını çektiği Arap ülkeleri, kendi KİS yayılmasını önleme taahhütleri ile İsrail'in anlaşmaya katılması arasında bağlar kurarak, diğer ülkelerin İsrail'e baskı kurmasını sağlamaya çalışmaktadır. 1995 NPT Gözden Geçirme Konferansı gibi yukarıda verilen örneklere ek olarak, 2007'de Mısır, İsrail NPT'yi imzalamadığı sürece, Ek Protokolleri imzalamayacağını belirtmiştir.²⁴⁶

Filistin meselesi sorunu karmaşıklaştıran bir diğer önemli etkidir. Bu meseleye ilişkin ülkelerin ilgisi ve duyarlılığının dışında, Arap ülkeleri – en azından bazıları – iç siyasetlerinde İsrail ile müzakere etmekten kaçınılmasına dair baskı görmektedirler. Bu mesele bazen farklı süreçleri bozan bir etken de olmaktadır; Amman, Filistin meselesi ve Arap-İsrail çatışması çözülmeden İsrail ile bölgesel işbirliğinden bahsetmek için "çok erken" olduğunu belirterek Fransa, İsrail ve Ürdün arasında ortak nükleer projelere ilişkin kamudaki tartışmalardan uzaklaşmıştır.²⁴⁷

İran'ın da kendince meşru endişeleri vardır. Tahran'ı kendi zenginleştirme programını başlatmaya iten başlıca kaygılardan biri Batı'dan nükleer teknoloji transferlerinin olmamasıdır. İranlı delegeler, herhangi bir ülke veya tedarikçi grubun, NPT'ye imza atmış ve UAEEK'den temiz sağlık karnesi almış bir ülkeyi teknoloji transferlerinden yoksun

²⁴⁴ (Rodman, 1991)

²⁴⁵ (Monterey Nonproliferation Strategy Group, 2009)

²⁴⁶ (Lorenz & Kidd, 2010)

²⁴⁷ A.g.e.

bırakmasının yasadışı olması gerektiğini iddia etmektedir.²⁴⁸ Tahran'ın bakış açısından, NPT'ye imza atmış bir ülke olarak, İran kendi ekonomisini inşa etmesi için ihtiyaç duyduğu sivil nükleer teknoloji transferlerinden mahrum bırakılırken, NPT'yi imzalamamış olan ve nükleer silahlara sahip olduğu bilinen İsrail, ABD, Fransa ve diğer ülkelerden destek almaya devam etmiştir. Dış aktörlerin sürekli baskısı İran'ın nükleer programını tamamen savunma amaçlı bir meseleden milli gurur meselesine dönüştürmüştür. Dış baskı, seçmenlerin ülkenin nükleer programı konusunda yekvücut olmalarına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla günümüzde herhangi bir İran hükümetinin zenginleştirme hakkından nasıl vazgeçebileceğini tahayyül etmek çok zordur.

Özellikle İran-Irak Savaşı'nın ardından, İran KİS kullanımına karşı eskiden de daha fazla güvenlik garantilerine ihtiyaç duyduğunu hissetmektedir.²⁴⁹ KİS programlarından vazgeçmek için Tahran'ın KİS saldırısına uğramayacağını bilmesi ve ABD veya başka bir ülkenin gerçekten saldırması durumunda uluslararası teminatlara sahip olacağından emin olması gerekmektedir.

Pratik bir bakış açısından bakıldığında, İran gerçekten KİSlerden vazgeçerse, bölgede Mısır ve Suudi Arabistan karşısında güç aksettirmeye yönelik bir aracı kaybedecekken, diğer iki ülke kendi politikalarını uygulamakta daha kaygısız olacaktır.

Son olarak ve belki de en önemlisi, bölgedeki tüm aktörler arasında tamamen bir güven eksikliği vardır. Ülkeler birbirlerine güvenmemekte, sürece güvenmemekte ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ve hatta diğer aktörlerin) niyetlerine güvenmemektedir.²⁵⁰ Bu, belki de, bölgesel kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve silahsızlanmanın önündeki en büyük engeldir.

D. Sistemik Zorluklar:

Orta Doğu'da bir KİSAB'nin gerçekleştirilmesinin önünde birkaç önemli sistemik zorluk da vardır. Öncelikle, alıcı ülkelerin tam riayeti ve iyi niyeti olmadan etkin gözlem ve denetim rejimlerinin oluşturulması neredeyse imkansızdır.²⁵¹ Birinci Körfez Savaşı'nın ardından, Irak'ın en önemli nükleer tesislerinden bazıları BM Komisyonu çalışmalarına

²⁴⁸ (Jones, 1998)

²⁴⁹ A.g.e.

²⁵⁰ (Monterey Nonproliferation Strategy Group, 2009)

²⁵¹ (Barnaby, 1987)

başladıktan aylar sonra, tamamen “tesadüfen” bulunmuştur.²⁵² Dolayısıyla, nükleer (veya biyolojik ve kimyasal) istihbarat toplamak ilgili ülkenin bu gibi bilgileri ifşa etmeyi tercih etmemesi durumunda son derece zordur. Benzer şekilde, konvansiyonel olmayan askeri teknolojilerin transferinin etkin bir şekilde gözlemlenmesi gelecekte ihlalde bulunacakları caydırmak ve durdurmak için şarttır.

Nükleer enerjinin sivil (çoğunlukla ekonomik) amaçlı kullanımı da bazı sorunlar yaratmaktadır. Johnson’a göre “en büyük zorluklardan biri, nükleer yakıt-nükleer silahlanma arasındaki bağlantıyı ele almanın ayrımcı olmayan yollarını bulmaktır.”²⁵³ İstisnacı ve evrenselci olmak üzere, her iki yaklaşımın da kendine göre sorunları vardır. İstisnacı yaklaşım “endişe yaratan ülkeleri” belirleyip yalnızca onlara sınırlamalar uygularken, evrenselci yaklaşım herkese eşit sınırlamalar uygular; birincisi kriterler konusunda sorun yaratabilirken ikincisi kendilerini iyi hal sahibi olarak görenler açısından sorunlara neden olabilir.²⁵⁴ Ayrıca, tüketilmiş yakıtın yeniden işlenmesi ve ortadan kaldırılması hakkında karar vermek gibi ek bir sorun vardır ve bu da tartışmalara neden olabilir.

Anlaşmanın kapsamı da bir başka meseledir. Coğrafi açıdan, NATO nükleer paylaşım anlaşması kapsamında Amerikan nükleer silahlarına ev sahipliği yapan Türkiye’nin ve İran ve İsrail’i tehdit eden nükleer silahlara sahip olan Pakistan’ın dahil edilip edilmeyeceğine dair soruları yanıtlamak önemlidir. Anlaşmanın yalnızca nükleer, biyolojik ve kimyasal silah kapasitesine mi odaklanacağı veya silah taşıma sistemlerini de dahil edip etmeyeceğine karar vermek de önemlidir.²⁵⁵ Ayrıca, savunmaya yönelik kimyasal-biyolojik kapasite üzerinde araştırmalara izin verilip verilmeyeceği sorusunu yanıtlamak önemlidir.

Etkin güvenlik garantilerini belirlemek kendi başına büyük bir zorluktur. Ayrıca, Johnson, Pakistan ve Hindistan’ın durumuna ilişkin şu soruları sormaktadır: “Hindistan ve Pakistan NPT tarafından tanınan nükleer silaha sahip ülkeler ile aynı temelde mi güvenlik güvenceleri verecek? Eğer öyleyse, bu durum nükleer statülerinin fiilen tanınmasını gerektirecek mi?”²⁵⁶

²⁵² (Cohen, The Nuclear Equation in a New Middle East [Yeni bir Orta Doğu’da Nükleer Denklemi], 1995)

²⁵³ (Johnson, 2007) s.10

²⁵⁴ A.g.e.

²⁵⁵ A.g.e.

²⁵⁶ (Johnson, 2007) s.11

Her ne kadar 2012 konferansına dair farklı beklentilere sahip olsalar da, tüm taraflar şimdilik bir KİSAB oluşturma sürecinin en azından birkaç yıl²⁵⁷ ve hatta onlarca yıl süreceğini kabullenmişlerdir. Her ne kadar Orta Doğu'da işleyen, etkin ve kusursuz bir KİSAB oluşturulması için kesinlikle zamana ihtiyaç olsa da, zamanın süreçte olumsuz bir etkisi de olabilir. Gazze veya Lübnan'da bir başka saldırının olması durumunda, Arap ülkeleri bir KİSAB için İsrail ile müzakere yapmaya istekli olur mu? Ya da, bir başka devrim dalgasının bölgeyi vurması durumunda, bu ülkeler bir toplantı için bile bir araya gelebilir mi?

III.KİSAB konusuna Türkiye'nin bakış açısı

Nükleer silahlardan arındırılmış bir Orta Doğu fikri Mısır ve diğer Arap ülkeleri tarafından 1960'ların başında ilk kez savunulmaya başlandığı zaman, Ankara bu girişimle ilişkili olmak istememiştir. Bu erken konumlandırmanın üç temel nedeni vardır. Birincisi, bir NATO üyesi olarak, Ankara, Bağlantısız Ülkeler Hareketinin bir üyesinin önderlik ettiği ve bölgedeki güvenlik düzeni üzerinde ciddi etkileri olabilecek bir girişimin gerçekten bir parçası olamazdı. İkinci olarak, ABD'nin ileri konuşlanmış bir dizi nükleer silahına ev sahipliği yapan bir NATO üyesi olarak, Ankara'nın konumu belirsizlik taşımaktadır. Ve son olarak, ABD ve kademeli olarak İsrail ile güvenlik ilişkisi ve derin işbirliği, Ankara'nın, görünürde İsrail üzerinde nükleer caydırıcısına ilişkin baskı kurmaya yönelik bir kampanyanın bir parçası olmasını engellemiştir. Bunun aksine Türkiye, çok yakın bir tarihe kadar İsrail'i bölgedeki güvenlik ortağı olarak görüyordu ve bu önemli bölgesel müttefiki ötekileştirecek bir harekete katılması için hiçbir nedeni yoktu.

Bugün, Ankara'nın bir NSABOD'ye ilişkin bakış açısını etkileyen düşünceler, başta İsrail ile ilişkileri olmak üzere, büyük oranda değişmiştir. Ankara'nın düşüncelerini gözden geçirmesine neden olan ikinci etken, Arap reform dalgasının sonucunda kötüleşmekte olan bölgesel güvenlik durumu olmuştur. Bu değişikliklerin Türkiye'nin bölgesel silahsızlanma ve KİSAB hakkındaki bakış açısı üzerinde kökten bir etkisi olmuştur.

i. Türkiye-İsrail

Ankara'nın İsrail'i 1949'da tanıması ile başlayan Türkiye-İsrail ilişkileri 1958'de Ben-Gurion'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği gizli bir ziyaretin ardından ortaklık düzeyine çıkmış ve bunun ardından taraflar bir dostluk ve karşılıklı destek anlaşması imzalamıştır. Bu ilişki

²⁵⁷ (Said M. K., 2004)

aracılığıyla, Ankara, o dönemde, Sovyetler Birliği'ne karşı Batı yanlısı bir müttefik kazanmak istemiştir; Tel Aviv ise, bölgede Arap olmayan ve Arap ülkelerinin çevresindeki ülkelerle güvenlik konusunda işbirliği yapılmasını öngören “Çevresel Pakt” stratejisini güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Soğuk Savaş boyunca, Türkiye, (İran, Irak, Pakistan, Türkiye ve İngiltere arasında gerçekleştirilen) Bağdat Paktı'nın korunması, bölgedeki izolasyonunun kırılması ve Kıbrıs meselesindeki duruşu için daha fazla destek alınması ve diğer bazı nedenlerden dolayı İsrail ve Arap ülkeleri arasında ilişkisini dengelemeye çalışmıştır. Bu politikanın bir sonucu 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda görülmüş, Johnson mektubunun ardından ABD'nin Orta Doğu politikasından kendisini uzaklaştırdıktan sonra, Ankara, Washington'un İsrail'e ikmal yapmak üzere Türkiye'deki Amerikan üslerini kullanmasını yasaklamıştır. İki ülke arasındaki başka bir görüş ayrılığı sorunu İsrail'in Filistin politikasına ilişkin olmuştur. Örneğin, İsrail'in İlk İntifada'yı yönetmek için uyguladığı sert önlemler ve Ankara'nın bunları kınamak için yaptığı beyanlar 1980'lerde Ankara ve Tel Aviv'in yakınlaşmasını engellemiştir.

Nihayetinde Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve dolayısıyla Soğuk Savaş dinamiklerinin sona ermesiyle, Türkiye bölgeden kaynaklanan bir dizi çok yönlü tehdit ile yüzleşmiştir. Bir belirgin tehdit PKK'yı destekleyen (o denli ki, 1990'larda PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ı ağırlayan ve eğitim kamplarını barındıran) Suriye olmuştur. İsrail, Türkiye'nin (ABD ve Batılı ülkeler ve Azerbaycan gibi) müttefiklerini ve (İran ve Suriye gibi) düşmanlarını/rakiplerini paylaştığı için, değerli bir müttefik olacağına benzemektedir. 1992'de bir turizm işbirliği anlaşmasının imzalanmasıyla ve ertesi yıl yapılan ekonomik ve kültürel değişim anlaşmaları ile, Türkiye-İsrail ilişkileri kısa sürede bir “stratejik ilişkiye” dönüşmüştür. 1996'da, iki ülke bir askeri eğitim anlaşması imzalamış, bu da, diğer birçok alandaki çok sayıda stratejik işbirliğinin yanı sıra, ortak askeri eğitim yapılmasına, İsrail'in eğitim amaçlı Türk hava sahasına giriş erişiminin olmasına imkan tanımış ve askeri teknoloji ve istihbarat paylaşımındaki işbirliğinin önemli ölçüde artmasını sağlamıştır. 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında, İsrail şirketleri Türk askeri techizatının modernleştirilmesinde önemli rol oynamış ve İsrail istihbaratı Abdullah Öcalan'ın bulunması ve yakalanmasına yardımcı olmuştur. Nitekim, Suriye'nin iki yakasındaki ülkeler olarak, Türkiye'nin İsrail ile ittifakı Suriye'yi Öcalan'ı saklamaktan vazgeçmesinde ikna eden ana unsurlardan biri olmuştur.

Minasian'a göre²⁵⁸, Türkiye-İsrail ilişkilerinin doruk noktasında, , ortaklık Batı'nın bazı eleştiri oklarına hedef bile olmuştur: "Bazı Batılı gözlemciler (pek de doğru olmayan bir şekilde) İsrail'in artık Türkiye'ye, Ankara'nın NATO müttefiklerinden daha iyi ve daha öngörülebilir bir erişime sahip olduğundan yakınmaktaydılar". Hatta iki taraf, Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki gerilimin başlıca nedenlerinden biri olan su meselesinde bile işbirliği yapmayı görüşmüştür.

İsrail'in bakış açısından, Türkiye zor bir çevrede değerli bir müttefik, İsrail'in izolasyonunu kırması için çıkış noktası, İsrail'in bölgedeki rakipleriyle iletişim kurması için bir aracı, İsrail ve rakipleri arasında aracılık edebilecek demokratik ve laik bir Müslüman ülke ve benzer Batı yanlısı bir bakış açısına sahip olan dost bir ülkeydi – bu özelliklerin hepsi Orta Doğu'daki ülkeler arasında nadiren bulunabilecek özelliklerdi. Türk hava sahasını ve askeri üslerini kullanabilme olasılığı İsrail'e Suriye, Saddam Hüseyin'in yönetimindeki Irak ve nükleer programı açısından İran'a karşı stratejik bir avantaj sağlamaktaydı. Her ne kadar ittifak hiçbir zaman casus foederis – birine yapılan saldırının diğerinin askeri eylem almasını gerektirmesi –mertebesine ulaşmamış olsa da, bu olanaklar her iki ülke tarafından önleyici/engelleme saldırı gerçekleştirmek veya yalnızca caydırma amaçlı kullanılabilirdi.

2000'lerin sonuna kadar, iki taraf dostane bir ilişki sürdürmeye devam etmiş; Türkiye Suriye ile İsrail arasında arabuluculuk etmeye ve İsrail ile Filistinliler arasında aracılık yapmaya çalışmıştır ve iki taraf arasındaki askeri işbirliği devam etmiştir. Ancak, iki ülke arasındaki ilişkiler 2008'deki Gazze Savaşı'ndan beri hızlı bir şekilde kötüleşmeye başlamıştır., Sağlam bir sağcı Müslüman seçmen tabanı olan ve artık , 1990'ların sonunda İslamcı selefleri gibi Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından sınırlandırılmayan Başbakan Erdoğan, Cumhurbaşkanı Şimon Peres'i Davos'ta sert bir dille eleştirmiştir. Buna müteakip, Türkiye Büyükelçisinin İsraili meslektaşları tarafından basın önünde daha alçak bir koltuğa oturtularak küçük düşürüldüğü "alçak koltuk krizi" gibi daha küçük ölçekli krizler meydana gelmiştir. İlişkiler, 2010'da Gazze kuşatmasını kırıp insani yardım götürmeyi amaçlayan (bir Türk sivil toplum kuruluşu tarafından desteklenen) bir insani yardım filosunda yer alan sivil bir gemide 9 Türk vatandaşının İsraili askerler tarafından öldürülmesiyle dibe vurmuştur. İsrail'in özür dilemeyi reddetmesi ve ardından çıkan İsrail güvenlik güçlerini aşırı güç kullandığı için kınasa da, İsrail'in Gazze ambargosunu uygulama hakkı olduğunu savunan BM Palmer raporu sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

²⁵⁸ (Minasian, 2003)

Şu noktada taraflardan hiçbiri büyükelçi düzeyinde temsil edilmemektedir. Bunun dışında, Türkiye İsrail'i (Anadolu Kartalı gibi) ortak askeri tatbikatlarının dışında tutmuş İsrail'in NATO ile işbirliği girişimlerini veto etmiştir. Öte yandan, İsrail de Güneydoğu Akendizde “offshore” enerj kaynaklarına ilişkin olarak Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile işbirliğini arttırmıştır.

İki ülke arasındaki mevcut durum Türkiye'nin KİSAB süreci aracılığıyla “İsrail'e yüklenilmesine” de ilgi duyabileceğini göstermektedir. Türkiye İran'ın nükleer programının potansiyel etkileri hakkında da endişe duymakta ve dolayısıyla KİSAB çabalarının meyve vermesinden büyük oranda yararlanacak olsa da, İsrail üzerindeki baskıyı arttırmak Türk liderleri açısından daha uygun gelebilir. Ayrıca, Türkiye ve İsrail'in iletişimlerini kesmiş olması KİSAB açısından kendi başına bir başka talihsiz durumdur. 2009'dan önce Türkiye bölgedeki bütün taraflarla konuşup, arabuluculuk yapabiliyordu, buna Türkiye'nin daha önce İran ve Suriye ile iyileşmekte olan ilişkileri de eklendiğinde, bu iletişim KİSAB süreci bakımından çok değerli olabilirdi. Türkiye, Mısır ve İsrail gibi zıt ülkeler arasında iletişim kurabilir ve İran ve İsrail gibi ülkeler arasında güven oluşturma eylemlerini kolaylaştırabilirdi. Ancak, bunlar artık geçerli seçenekler değildir: Türkiye, kendisi ve İsrail arasında bu kadar büyük bir güven eksikliği varken, taraflar arasındaki güvensizliğin giderilmesine yardımcı olamaz.

ii. Arap İsyan Dalgasının Etkileri

Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri tarihinin en düşük seviyelerinden birinde seyrederken, Suriye ve İran ile ilişkileri özellikle Arap devrimleri öncesinde iyileşme ve güçlenme eğilimi içinde olmuştur. Türkiye'nin İran'la yakın ilişkileri ve bunun yol açtığı, Brezilya ile birlikte Mayıs 2010'da alınan, sonradan hüsrarla sonuçlanacak olan, İran'a nükleer takas anlaşması teklif etme inisiyatifi, bazı çevrelerde Türkiye'nin “eksen kayması” yaşadığına dair şüpheler bile doğurmuştur. Ayrıca, Türkiye ve Suriye, Ürdün ve Lübnan ile birlikte bir serbest ticaret bölgesi ve vizesiz seyahat rejimi oluşturmak üzere 2010'da bir anlaşma yapmıştır.

Ancak Arap Baharının başlamasının ardından Ankara dış politika duruşunu yeniden değerlendirmeye başlamıştır. Başlangıçta Türk karar alıcılar politikalarını Arap isyanlarının teşkil ettiği yeni zorluklara uyum sağlayacak şekilde dönüştürememişlerdir. Türkiye, örneğin Batı'nın Libya lideri Muammer Kaddafi'nin aleyhinde hemfikir olmasına rağmen, rejimleri ve liderleri eleştirmeme politikasını sürdürmeye çalışmıştır. Şubat 2011'de Erdoğan “NATO'nun ne işi var Libya'da? NATO'nun Libya'ya müdahalesi düşünülemez.” Şeklindeki sözlerle

Avrupa ülkelerini sert bir dille eleştirmiş ve olası bir NATO müdahalesine karşı çıkmıştır. Türkiye'nin Kaddafi'yi son terk eden ülke olmasının gerisinde, Türkiye'nin Libya'daki ekonomik bağlantıları dahil olmak üzere çeşitli pragmatik nedenler vardı. Türkiye statükonun korunması gerektiğini öne sürmüş ve müdahaleyi engelleyemeyeceği ve uyum sağlamamanın kendi çıkarlarına zaman geçtikçe daha çok zarar vereceği netleşinceye kadar revizyonist ülkelere katılmaktan kaçınmıştır.

Ancak, Türk politika belirleyiciler Libya'ya yapılan müdahaleden doğru sonuçları kısa sürede çıkarmıştır. Haziran 2011'de üst üste üçüncü kez oyların büyük çoğunluğuyla genel seçimleri kazanan AKP hükümeti Türkiye'nin dış politikasını temelden yeniden değerlendirmiştir. Diğer ülkeler içeride istikrarsızlık karşısında mücadele ederken, ekonomisi tırmanışta olan yeni Türkiye (hem finansal hem de siyasi açıdan) statükocu dış politika bakışını artık değiştirme imkanına sahipti. "Sıfır sorun" politikası çöktüğü için ve bölge genelinde bir değişim atmosferi olduğundan, Ankara, Libya ve Mısır örneklerinin de gösterdiği gibi, uzun zamandan beri var olan ve değiştirilmeye mahkum olan rejimlere karşı konumunu yenilemiştir. Ankara, yeni bir demokrasi teşviki söylemini benimsemiş ve tehdit altındaki nüfusları koruma sorumluluğu (responsibility to protect) konusunda daha destekleyici hale gelmiştir.

Yeni proaktif Ankara, (Erdoğan'ın yalnızca bir yıl önce "kardeşim" diye hitap ettiği) Esad ve rejimine karşı daha agresif bir tutum benimsemiştir. Yalnızca bir yıl önce Libya'da müdahaleye karşı sert tepki gösteren Türk liderleri – Esad'ı desteklemek Kaddafi'yi desteklemeye göre Türkiye'nin çıkarlarına daha uygun olacak olsa da - şimdi Suriye'ye dışarıdan müdahale konusunu alenen gündeme getirmiştir.

Ancak Ankara'nın yeni dış politika yaklaşımı Türkiye'nin kendi çevresine yönelik politikalarında büyük zorluklara neden olmaktadır. Türk politika yapıcılar için esas zorluk ülkenin statükocu rejimler tarafından çevrelenmiş olmasına rağmen daha revizyonist yaklaşımını sürdürmek olacaktır. Ankara artan gerilim ve istikrarsızlıkla karşı karşıyayken, dış siyasetini bu kadar kökten bir şekilde yeniden konulandırması sonucunda doğacak karşılıkların başarıyla üstesinden gelmek için gerekli diplomatik mahareti henüz gösterememiştir.

Ankara'nın Esad'a ilişkin sert eleştirileri ve Suriye'de silahlı muhalefete açık desteği dolayısıyla Şam ile ilişkiler düşmanca bir hale gelmiştir. Türkiye Suriye'de rejim değişikliğini hızlandırmayı hedeflerken, Suriye rejimi Türkiye içindeki terör aktiviteleri gerçekleştiren

Kürt militanlarını desteklemeye başlamıştır. Tahran ile ilişkiler, iki bölgesel güç Suriye'nin geleceği konusunda kendilerini zıt kutuplarda bulduklarından daha zorlaşmıştır. İranlı yetkililer şimdi düzenli olarak Türkiye'nin davranışlarını eleştirmektedir.

Kötüleşen bölgesel güvenlik durumu Türk yetkililerini KİS kapasitesi olan komşular ile potansiyel bir çatışmanın sonuçları konusunda tetiğe geçirmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin KİSAB'a olan ilgisi alevlenmiştir. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin KİSAB sürecine olan ilgisi şimdi daha fazladır ve İsrail'i eleştirmeye yönelik taktiksel hedefin ötesine gitmektedir. Dış politika vizyonundaki bu dönüşümün net bir örneği 1 Ekim 2012'de T.B.M.M.'nin açılış oturumu vesilesiyle Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün konuşmasında görülmüştür. Konuşmasında, Cumhurbaşkanı Gül KİSAB sürecine net bir atıfta bulunmuş ve Türkiye'nin sürece yeni bir dinamik getirme istekliliğini vurgulamıştır. Buna paralel olarak, Türkiye, 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda üzerinde uzlaşılan eylem planlarını söz konusu konferansın ardından ilerletmek amacıyla 10 Nükleer Silah Sahibi Olmayan Ülke tarafından kurulan geçici bir grup olan Nükleer Silahlanmanın Yayılmasının Önlenmesi ve Silahsızlanma Girişimi'nde liderlik rolü üstlenmiştir.

IV. Orta Doğu'da KİSAB Kurulması: geleceğe bakış²⁵⁹

Başlangıçta atılacak en bariz ve belki de en yararlı adım bölgedeki taraflar arası birbirine güvenmeme salgınına ele almak ve tüm taraflar arasında güven artırıcı tedbirleri (CBM) uygulamaktır. Nitekim bu gibi yöntemler daha önce de araştırılmıştır; Birleşmiş Milletlerin “Orta Doğu'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölgenin oluşturulması” hakkındaki çalışması²⁶⁰ bir dizi güven oluşturma önlemi önermiş²⁶¹ ve ACRS süreci bir dizi kavramsal ve operasyonel güven oluşturma önlemini kapsamıştır.²⁶²

a. Güvenlik Teminatları

Orta Doğu meselesinin karmaşıklığı, hem pozitif güvenlik teminatları – NPT'ye taraf olan ve nükleer silahları olmayan bir ülkeye başka bir ülkenin nükleer silah kullanarak saldırması durumunda, nükleer silah sahibi ülkelerin “derhal eyleme geçeceği” garantisi – hem de negatif güvenlik teminatlarının – nükleer silah sahibi ülkelerin, nükleer silahlarını

²⁵⁹ Daha kapsamlı bir analiz için Sinan Ülgen “A think piece on confidence building measures in the Middle East” [Orta Doğu'daki güven oluşturma adımları üzerine bir düşünce yazısı] EU Non-Proliferation Consortium papers, Kasım 2012, Brüksel. <http://www.nonproliferation.eu/documents/backgroundpapers/ulgen.pdf>

²⁶⁰ Birleşmiş Milletler Belgesi A/RES/45/52

²⁶¹ (Said M. K., 2004)

²⁶² (Monterey Nonproliferation Strategy Group, 2009)

NPT'ye taraf olan nükleer silah sahibi olmayan ülkeler üzerinde kullanmayacağını garantisi – verilmesini gerektirecektir. Bunlar kimyasal ve biyolojik silahları kapsayacak şekilde genişletilebilir ve genel güvencelerden çok spesifik olanlara kadar değişebilir. 2009'da çıkarılan bir Nükleer Güvenlik Sözleşmesi raporu ,kitle imha silahlarına sahip olmalarından bağımsız olarak ülkelerin birbirlerine daha geniş kapsamlı güvenlik güvencelerini verebileceğini önermektedir.²⁶³ Benzer şekilde 2. Dünya Savaşı'ndan beri gözden düşmüş olan saldırmazlık anlaşmalarını canlandırma noktasına gitmek ülkeler için yararlı olabilir.

Orta vadede oluşturulabilecek iki büyük güven artırıcı adım, bölge çapında tüm KİS'leri kapsayacak bir test yasağının uygulanması ve bölge genelinde ilk kullanan taraf olmama rejiminin oluşturulması olabilir. Said'e göre, ülkeleri ilk kullanan taraf olmama rejimine katılmaya ikna etmek için, belirli alanlarda tek taraflı veya çok taraflı gönüllü girişimler almak gibi ek önlemler uygulanabilir.²⁶⁴ Hatta Mısır, İran ve İsrail'in Anlaşmayı onamamış Ek-2 sınıfındaki ülkeler olduğu düşünülürse, bu Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Anlaşması Örgütü (CTBTO) dahilinde bile yapılabilir.

Devletler arasındaki resmi görüşmelere ek olarak, İkinci Kanal (Track-II) diyalog da bu süreçten sonra ve süreç esnasında yararlı olabilir. İkinci Kanal görüşmeleri, yetkililer dışındaki kişiler, yani akademisyenler, gazeteciler, eski hükümet yetkilileri ve askeri yetkililer veya hatta resmi sıfatla hareket etmeyen hükümet yetkilileri veya diğer yetkililer tarafından yürütülen, bağlayıcı olmayan ve gayriresmi görüşmelerdir.²⁶⁵ Bunların en önemli etkilerinden ikisi tarafın kendi tehdit algılarını iletmesi ve diğer tarafın tehdit algıları hakkında bilgi toplamasıdır. Bu yöntem daha önce ACRS toplantılarında kullanılmış ve birkaç önemli katkıda bulunmuştur. Örneğin, Agha ve çalışma arkadaşlarının aktardığına göre, İsraili bir katılımcı, 1994'te Yunanistan'da gerçekleştirilen bir toplantıda İsrail'in Körfez ülkelerinin tehdit algılarının ve askeri doktrinlerinin Arap-İsrail çatışmasında yer alan ülkelerinkinden çok farklı olduğu ilk kez anlayabildiğini belirtmiştir. Dahası, İsrail ilk kez Mısır'ın gerçek tehdit algılarını derinlemesine görme imkanına sahip olmuş ve Arap ülkelerinin İsrail'in askeri üstünlüğünden dolayı kendileri tehdit altında hissettiklerini anlamıştır. Belki de İkinci Kanal görüşmelerinin en önemli etkisi, ülkelerin, ACRS müzakereleri boyunca diğer ülkelerin aldıkları konumları neden aldıklarını anlamaları olmuştur.²⁶⁶

²⁶³ (Monterey Nonproliferation Strategy Group, 2009)

²⁶⁴ (Said M. K., 2002)

²⁶⁵ (Agha, Feldman, Khalidi, & Schiff, 2004)

²⁶⁶ (Agha, Feldman, Khalidi, & Schiff, 2004)

b. Bölgesellik

Said tarafından önerildiği gibi, her ne kadar büyük güçler dolaylı yoldan alakalı olsa da, devletlerin KİS programlarını yapmalarının nedeni olan bölgedeki çatışmalar, tabiatları itibarıyla bölgeseldir.²⁶⁷ Bu nedenle, durumu tersine çevirmek için bölgesel çözümler bulunmalıdır; bölgesel güvensizlik bölgesel ilişkiler değiştirilmeden hafifletilemez.²⁶⁸ Her ne kadar NPT, Ek Protokol ve UAEK koruyucu tedbirleri bölgedeki devletler tarafından meşru ve etkin olarak kabul edilse de, bölgenin benzersiz tarihi ve duyarlılıklarından dolayı, bölge için yeterli olmayacaklardır.²⁶⁹ Dolayısıyla, bölgesel kurumlar ve doğrulama yöntemlerinin oluşturulması gerekmektedir.

Diyalog ve işbirliğini teşvik etmenin ve dolayısıyla izolasyonu kırmanın bir yolu bölgesel örgütler aracılığıyla olabilir. 2004'de, Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Saud al-Faysal İran ve Yemen'in Körfez İşbirliği Konseyi'ne dahil edilmesini önermiş ve bölgenin kendi güvenliği için ABD'ye bağımlı olmaması gerektiği belirtmiştir.²⁷⁰ İran'ın, geleneksel olarak rakiplerinden biri olan Suudi Arabistan'ın liderlik ettiği bir güvenlik örgütüne dahil edilmesi, ilk bakışta bir dizi soruyu gündeme getirebilir. Ancak bu deney, Orta Asya ülkeleri üzerindeki etkilerini arttırmak üzere yarışan iki kutup olan Rusya ve Çin'in merkezinde olduğu Şangay İşbirliği Örgütü'ne benzeyebilir. Her ne kadar bu ittifak hiçbir zaman NATO'ya benzer bir yapıya dönüşmemiş olsa da, bölgesel sorunların çözülmesi, terör ve uyuşturucu ticareti gibi ortak konuların ele alınması ve özellikle enerji alanında ikili ve çok taraflı ekonomik ilişkilerin teşvik edilmesi için bir platform sunarak bölgesel güvenlik üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu etki, zaten halihazırda mevcut olan örgütlere üyeliği arttırarak veya daha az kapsamlı ve talepkar ve daha kapsayıcı olan yeni örgütler kurarak Orta Doğu'da da tekrar edilebilir. Kraig'in öne sürdüğü gibi, böyle bir örgütün gündeminde yer alan konular deprem güvenliğinden petrolün temizlenmesi, nakliyat güvenliğinden nükleer santrallerin emniyetine kadar uzanabilir;²⁷¹ önemli olan gündem değil, geleneksel olarak rakip olmuş ülkeler arasında diyalog ve işbirliğinin yolunu açmaktır.

²⁶⁷ (Said M. K., 2002)

²⁶⁸ (Flibbert, 2003/2004)

²⁶⁹ (Monterey Nonproliferation Strategy Group, 2009)

²⁷⁰ (Russell, 2005)

²⁷¹ (Kraig, 2006)

Güven oluşturma önlemleriyle birlikte, Orta Doğu'daki ülkelerin işbirliği yapabilecekleri birkaç alan olduğu devletlere hatırlatılmalıdır. Bölgeyle bağlantılı tüm ülkeler, ABD ve İran gibi büyük rakipler bile, uyuşturucu, silah ve radikal unsurların akışını durdurmak için Afganistan ve Pakistan'ı istikrara kavuşturmak ve petrol arzı, fiyatları ve akışının istikrarını garantilemek gibi ortak çıkarlar paylaşmaktadır.²⁷² Bölgedeki devletler ayrıca, terörle mücadeleyi derinleştirmenin ve su kaynaklarının paylaşılmasının yollarını arayabilirler. Bunun dışında, bölgedeki ülkelerin birbirine muhtaç olduğu alanlar vardır. Örneğin Mansour, Amerikan diplomasisi olmadan, Suriye'nin Golan Tepeleri'ni geri kazanmasının "imkansız" olduğunu öne sürmektedir.²⁷³ Amerikan diplomasisi Golan Tepeleri hakkındaki müzakerelerinde gerçekten hayati önemde olsa da, bu bölgeye yönelik herhangi bir Amerikan yardımı bir güç dengesi oyununun bir parçası olarak, yani Suriye'yi İran'dan uzaklaştırmak için yapılmamalıdır. Bu, İran'ın daha fazla izole olup dolayısıyla daha agresif hareket etmesine, ve/veya İran'dan ani bir tepki gelmesine neden olabilir.

Bölgesel işbirliği, ortak barışçıl nükleer ve biyokimyasal projeler aracılığıyla teşvik edilebilir. Hassas nükleer zenginleştirme ve yakıtı yeniden işleme sorunları aşmanın bir yolu birden çok tarafın sahip olduğu ve işlettiği tesislerin kurulması olabilir. Ürdün ve Türkiye bu gibi tesislere ev sahipliği yapmak için iyi birer aday olabilir, çünkü Ürdün'de yeni bulunan uranyum rezervleri vardır ve Türkiye bölgesel bir yakıt üretim merkezine ev sahipliği yapmaya niyetli olabileceğini ifade etmiştir.²⁷⁴

Bunun iki büyük avantajı olabilir. Birincisi, çok uluslu bir yönetim ve kadro ile, ülkelerin uranyumu nükleer silah programına kaydırması daha zor olacaktır; ve ikinci olarak da, bu sayede her bir ülkenin kendi gerekli üretim merkezlerini inşa yetmesi yerine bölgede daha az tesise ihtiyaç olacaktır ve daha az tesis daha kolay denetim ve gözetim anlamına gelmektedir.²⁷⁵ Öte yandan, uluslararası kadro, daha fazla insanın nükleer teknik bilgiye erişimi olacağı anlamına gelir ve bu da bir nükleer silahların yayılması riski teşkil edebilir. Ancak Lorenz ve Kidd'e göre, tesislerin kara kutuya alınması durumunda bu aşılabilir.²⁷⁶

Enerji konularında işbirliği yapmak bölgedeki ülkeler arasında şebeke bağlantıları oluşturmak kadar basit olabilir. Örneğin, İsrail komşularının herhangi birinin şebekeleriyle

²⁷² (Kraig, 2006)

²⁷³ (Mansour, 2008)

²⁷⁴ (Lorenz & Kidd, 2010)

²⁷⁵ A.g.e.

²⁷⁶ "Kara kutulama" altta yatan teknolojiye erişim hakkı sağlamadan bu hassas kaynakların kullanılabilmesini sağlayacaktır.

bağlantılı değildir ve dolayısıyla bir “enerji adasıdır”, yani, tüm enerji kaynaklarını ithal etmek zorundadır.²⁷⁷ Ülkeler arasında şebeke bağlantıları oluşturmak ve enerji fazlasının ticaretini yapmak nükleer enerji meselelerinde işbirliği yapmanın yolunu açabilir ve hatta yeni nükleer tesis kurma ihtiyacını düşürebilir.

Ülkeler birbirlerini nükleer, kimyasal ve biyolojik teknolojilerin müdafaa ile ilgili tarafı hakkında, yani güvenlik ve emniyet protokollerine ilişkin olarak eğitmekte işbirliği yapabilir. Ortak güvenlik talimleri ve denetimleri güven oluşturma önlemleri olarak yürütülebilir. Bunlar UAEK'nin himayesinde yürütülebilir.

Aslına bakılırsa bazı ülkeler nükleer konularda zaten işbirliği yapmaktadır. Ürdün'deki SESAME Merkezi moleküler çevre bilimi, x ışınları ile görüntüleme ve moleküler bilimin tıbbi uygulamaları gibi konularda araştırmalar yapmakta olup, Orta Doğu'daki tüm bilim adamlarına açıktır. Halihazırdaki üyeleri, Bahreyn, Kıbrıs, Mısır, İran, İsrail, Ürdün, Pakistan, Türkiye ve Filistin Yönetimidir – merkez İsraili ve Filistinli bilim adamlarının yan yana çalıştığı nadir bir fırsat sunmaktadır.²⁷⁸ Bu ve diğer projelere katılımı ve üyeliği arttırmak bölgedeki tüm ülkeler için yararlı olacaktır.

Nükleer silahların yayılmasını zorlaştıracak yöntemler de vardır. Bir önemli adım konvansiyonel olmayan askeri teknoloji transferi üzerindeki kontrolleri sıkılaştırmak ve tüzükleri güçlendirmektir. Bunu gerçekleştirmenin en garantili yolu tedarikçileri hedeflemektir; Amerika ve Avrupa'daki yasaların sertleştirilmesi, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan ve diğerleri üzerinde baskı kurulması ve hem dış hem de bölgesel aktörlerin istihbarat varlıklarının yasadışı işlemleri gözetmek üzere toplanması gerekmektedir.²⁷⁹ Nitekim, ortak destekleyici ülkeler KİSAB hedefine bağlılıklarını göstermek ve diğer tedarikçileri ikna etmek için bölgeye yönelik konvansiyonel olmayan askeri teknoloji transferlerini süresiz olarak dondurma girişimde bulunabilir. Bu hususta uluslararası camianın NTG, Zannger, Avusturya Grubu ve FTKR aracılığıyla oynayacağı bir rol de mevcuttur. Burada kilit önemde olan kürevi tatbiki desteklemektir. Bunun olması için işbirliğine dayanan programlara ihtiyaç vardır. Bu çerçevede bölgesel işbirliğini teşvik etmek için kullanılabilir.

Birden çok tarafında sahip olduğu ve işlettiği tesis fikri çok fazla destek görmezse, nükleer silahların yayılma riskini azaltmanın bir yolu da kiralama ve geri alma

²⁷⁷ (Lorenz & Kidd, 2010)

²⁷⁸ (Lorenz & Kidd, 2010)

²⁷⁹ (Rodman, 1991)

düzenlemelerini arttırmak olabilir. Böyle bir düzenlemede nükleer enerji isteyen ülke zaten zenginleştirilmiş olan yakıtını bir tedarikçi ülkeden alır ve yakıtı tüketildikten sonra belirli bir süre içerisinde tedarikçi ülkeye geri verir.²⁸⁰ Bu yöntem ile zenginleştirme ve tüketilmiş yakıtla ilişkin endişeler de çözülmüş olur, çünkü bu süreçler ev sahibi ülkenin dışında gerçekleştirilmektedir.

Sürecin tamamını gözetecek ve buna yardımcı olacak, BM Genel Sekreteri'ne bağlı Özel bir Temsilci atamak faydalı olacaktır. Bu öneri Mısır, Rusya ve diğer birkaç ülke tarafından 2009 NPT Hazırlık Komitesi'nde sunulmuştur.²⁸¹ Temsilci, büyük oranda 2012 Konferansının kolaylaştırıcısına benzer şekilde, ancak daha geniş bir kapsamda ve daimi temelde hareket edecek ve tarafların gerekli görmesi durumunda ek yetki ve sorumluluklara sahip olabilecektir. Aynı şekilde BM Afrika Merkezi'ne benzer şekilde bir BM Bölgesel Barış ve Silahsızlanma Merkezi'nin kurulması fikri de gözden geçirilmelidir. Mevzubahis Merkez örneğın bölgedeki farklı devlet ve KİS yayılmasını önleme ve silahsızlanma çalışmalarında uzmanlaşmış devlet-dışı kurumların arasında köprü kurma göreviyle görevlendirilebilir.

c. KİSAB'ın Rolü

KİSAB sürecinin bölgedeki tüm mevcut ve gelecek güvenlik ikilemlerini ele alması beklenmemektedir. Ancak bundan beklenen bu güvensizlik kaynaklarının tüm taraflar için daha belirgin hale getirmektir. Güvenlik ikilemleri dinamiğinin kabul edilmesi bile başlı başına ikilemlerin hafifletilmesine yardımcı olabilir.²⁸²

İsrail için nükleer silahlara sahip olmanın değerinin, İsrail'in fiili güvenlik tehditleri olan Hizbullah, Hamas veya intifadaya karşı bu gibi silahların yararsızlığını gördükten sonra, düşüşe geçebileceği öne sürülmüştür.²⁸³ İsrail muhtemelen NPT'yi kısa vadede imzalamayacak olsa da, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusunda uzman olan Avner Cohen ve Thomas Graham Jr., İsrail'in belki Hindistan ve Pakistan ile en azından kendi nükleer programlarının daha da geliştirilmesini engelleyecek ve parçalanabilir nükleer malzeme üretiminin aşamalı olarak sonlandırılması için bir tarih verecek ayrı bir belgeyi

²⁸⁰ (Lorenz & Kidd, 2010)

²⁸¹ (Monterey Nonproliferation Strategy Group, 2009)

²⁸² (Flibbert, 2003/2004)

²⁸³ (Johnson, 2007)

imzalayabileceğini öne sürmüştür.²⁸⁴ Böyle bir anlaşma veya bunun varyasyonları bir KİSAB oluşturmada güzel bir başlangıç noktası olabilir.

Yanıtlanması gereken bir başka sorun genel sürecin nasıl yönetileceğidir. Tarafların üstleneceği ardışık adımlardan oluşan doğrusal bir “yol haritası” yaklaşımına karşı öne çıkmakta olan iki temel yaklaşım vardır:²⁸⁵ “çerçeve” yaklaşımı” ve “sepet” yaklaşımı.

İki yaklaşım da benzer adımları kapsayacaktır ve güven oluşturma önlemlerinin oluşturulmasıyla başlanmasını önerecektir, ancak çerçeve yaklaşımının daha bol miktarda hedefi olacaktır.²⁸⁶ Dolayısıyla, daha az doğrusal, daha esnek olacak ve ilerleme kaydetmek için birkaç farklı rotayı kapsayacaktır.

Sepet yaklaşımı 1972-1975 Avrupa’da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’na benzemektedir. Bu görüşmelerin nihayetinde Avrupa’daki Konvansiyonel Güçler anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma Atlantik Okyanusu ve Ural Dağları arasında konuşlandırılan Varşova Paktı ve NATO tankları, zırhlı savaş araçları, uzun menzilli topları, savaş uçakları ve saldırı helikopterlerinin sayısına eşit sınırlamalar getirmiştir. İşbirliğine yönelik üç “sepet”ten oluşmaktadır; bunlar daha sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü’nün (AGİT) üç boyutu haline gelmiştir: siyasi-askeri boyut, ekonomik ve çevresel boyut ve insani boyut.²⁸⁷ Benzer bir yaklaşım Orta Doğu’daki KİSAB sürecinde de uygulanabilir; sepetler birbirinden ayrı olduğundan, birinde fazla ilerleme olmaması diğer sepetlerdeki ilerlemeyi engellemez. Ancak bir sepetteki ilerleme, diyalog, güven ve dolayısıyla işbirliğini beslediğinden, diğer sepetlerdeki ilerlemeye de katkıda bulunur. Johnson üç ana sepet önermektedir; birincisi yol gösterici ilkelere ve insani meselelere, ikincisi KİS ve bir KİSAB’a ulaşmaya ve üçüncüsü de ekonomik, bilimsel ve çevre konusunda işbirliğine odaklanmaktadır.²⁸⁸ İçerik tarafların ihtiyaçlarına göre değişebilecek olsa da, bu yaklaşım olumlu sonuçların elde edilmesini sağlayabilir.

d. Sırasalcılığa karşı Paralelcilik

Bölgesel barışa uzanan yolu ve KİS silahsızlanmasını birbiriyle çelişen veya sırasal bir mesele olarak görmektense, bu ikisi birbirlerini güçlendirici olarak görülebilir ve eşzamanlı olarak yürütülebilirler. Örneğin, başlangıçta İsrail, kitle imha silahlarını (cephaneliğini

²⁸⁴ (Lorenz & Kidd, 2010)

²⁸⁵ A.g.e.

²⁸⁶ A.g.e.

²⁸⁷ (OSCE, 2012)

²⁸⁸ Johnson’un önerdiği sepetlerin içeriklerinin ayrıntılı listesi için bkz. (Johnson, 2007)

açıklayarak veya açıklamayarak) ilk kullanan taraf olmama anlaşmasını imzalayabilir ve buna karşılık diğer ülkeler İsrail ile ikili veya çok taraflı saldırmazlık anlaşmaları yapabilir. Hangisinin önce gerçekleştirileceği konusunda ısrar etmek, Johnson'un deyişiyle, “hiçbir şey yapmamak için bir reçete olur” (ve olmuştur).²⁸⁹

Aynı durum İsrail-Filistin meselesi için de geçerlidir. Somut adımlar atmaya bir kenara bırakın, yapıcı bir diyalog içerisinde olmak yerine yerine, taraflar birbirini suçlamanın dışına çıkamamışlardır. Tarafların çıkmazdan memnun değildir – her fırsat boşa harcanmış, hiçbir iyi niyet göstergesi kullanılmamış ve geçtiğimiz 64 yıl boyunca kalıcı barışa ulaşmak için sergilenen her samimi çaba israf edilmiştir. Bölgedeki her bir sorunun çözümünü Filistin meselesine bağlamak yerine, Arap ülkeleri ve İran bu meselenin ancak diğer alanlarda ilerleme kaydedilmesi durumunda çözülebileceğini fark etmelidir. Elbette, bu, yasa dışı yerleşim alanlarının kurulması ve Filistinlilere yapılan kötü muameleler gibi alanlarda İsrail'in yaptıklarının yanına kar kalacağı anlamına gelmemektedir. Burada kastedilen, ülkelerin bu süreçleri birbirine paralel şekilde yürütmesi gerektiğidir; birinde elde edilen başarılar diğerlerinde de başarıyı güçlendirmeli ve mümkün kılmalı, ancak birinde meydana gelen engeller en azından çoğu durumda, diğer süreçleri karmaşıklaştırmamalıdır.

e. İzolasyona karşı Angajman

Ülkeler bazı tarafları nasıl kazanacakları konusunda da oldukça ciddi bir şekilde kafa yormalıdır. Amerika ve İsrail'in birkaç yıldan beri izlediği strateji ile Tahran'ın kazanılamayacağı neredeyse kesindir. Buradaki sorun zorlayıcı diplomasinin neden kullanıldığı değildir; zorlayıcı diplomasinin geçmişte işe yaradığı olmuştur – önemli olan nasıl uygulandığıdır. Ekonomik yaptırımlarla başarıya ulaşılabileceğinin başlı başına son derece şüpheli olmasının ötesinde, rejim değişikliği tehdidi ve hatta güç kullanımı tehdidinin masaya konulması, İran'daki rejimi uluslararası camianın taleplerine kulak vermeye ikna etmekte pek başarılı olacağına benzememektedir. Bölgesel hedefleri olan orta büyüklükte bir ülkenin bu gibi tehditler karşısında pes etmek yerine direnip, konumunu ve kararlılığını sağlamlaştırması daha muhtemeldir. Bölgedeki ülkeler, Amerikan, İsrail veya İngilizlerin İran'ın nükleer tesislerine yönelik hava saldırılarının süreçte onarılamayacak bir hasara neden olacağından ve özellikle Arap ülkelerinde olmak üzere, bölgede çok büyük protestolara yol açacağından korkmaktadır – özellikle bu gibi çalkantılı dönemlerde Arap ülkeleri bu protestolardan kaçınmayı tercih edeceklerdir. ABD ve İsrail, İran'a karşı “sopa” kullanarak vurmakta, yani cezalandırıcı

²⁸⁹ (Johnson, 2007)

önlemler almakta, ısrarcı olursa, Stuxnet bilgisayar virüsü gibi daha üstü kapalı yöntemleri kullanmaları daha yeğlenir.

Aynı durum Arap ülkelerinin İsrail'e karşı kullandığı yöntem için de geçerlidir. Zaten izole olmuş olan güvensiz ülkeleri daha da çok köşeye sıkıştırmak ve izole etmek doğru yanıt değildir. İsrail'in NPT rejimine katılmadan yararlanan (free rider) olduğu doğrudur; İsrail rejimin dışında kalmış ve kendi nükleer programını sınırlamalar olmadan geliştirmiş, ancak rejimin bölgedeki diğer ülkelere uyguladığı sınırlamalardan yararlanmıştır - ve bu durum artık değişmelidir. Fakat Arap ülkeleri – daha çok farklı ortamlarda İsrail'in nükleer programına karşı çeşitli kararları sunma şeklinde gerçekleştirilen – “İsrail'e yüklenmek” ile pek bir yere varamayacaklardır. Yakın dönemdeki bir karar, 2009 UAEK Genel Konferansında kabul edilen İsrail Nükleer Kapasite Kararı olmuştur. Bu karar İsrail'in nükleer programını eleştirmekte ve İsrail'e NPT'ye katılması ve UAEK koruyucu tedbirlerine uyması yönünde çağrıda bulunmaktadır. Bu karar, Arap ülkelerinin bölgede NSAB alanında ilerlemenin azlığından ötürü hayal kırıklığı duyduğu 2006'dan beri iki cephe arasında bir ihtilaf konusu olmuştur. Arap ülkeleri, kısmen 2012 konferansını olumsuz yönde etkileyeceği nedeniyle 2011'deki Genel Konferansta bu kararı sunmamaya karar vermiştir.

V. Temel Tavsiyeler

Bölgede devam eden değişim dalgasının yanı sıra yapılacak olan konferansın, Arap Baharı'nın ardından yeni oluşturulmuş hükümetleri dahil edecek ilk resmi bölgesel toplantı olması hedeflenmektedir. Daha rahat bir KİSAB süreci için aşağıda yer verilen bazı yol gösterici ilkelerin belirlenmesi gerekmektedir.

1. Bölgede mevcut olan kronik güvenlik eksikliğini ele alınması için sürecin tüm adımlarında güven oluşturuvcu adımlar atmaktır.
2. Ülkelerin tek başlarına hedef gösterilmesini engellemek, İsrail, İran ve diğerlerinin izolasyonunu kırmak ve mevcut örgütleri kullanarak veya yeni bölgesel örgütler kurarak diyalogu teşvik etmek.
3. Tüm ülkelerin sivil amaçlı nükleer ve diğer araştırmaları yürütme hakkını korumak, nükleer enerji ve savunmaya yönelik biyokimyasal teknolojilerin sivil kullanımına ilişkin işbirliğini teşvik etmek.
4. KİSAB sürecini İsrail-Filistin ve Arap-İsrail ihtilafı ile ilişkilendirmekten kaçınmak.

5. Her türlü tek taraflı, iki taraflı veya çok taraflı kitle imha silahlarının yayılmasını geri çevirmeyi amaçlayan çabayı teşvik etmek; ülkelerin Orta Doğu'da KİSAB ruhunu destekleyecek paralel süreçleri uygulaması için yeterli ortam yaratmak.
6. NPT ve UAEK'ya ek olarak, bölgesel doğrulama ve gözetim araçları ve kurumlarının kurulmasını teşvik etmek.
7. Bölgedeki tüm ülkeleri tartışmalara dahil etmek ve rejime katılım programının esnek olmasına izin vermek.
8. Kitle imha silahlarına sahip olan ve KİS teknolojisini tedarik eden ülkelerin tam uyumunu sağlamak; onları, kapasitelerinden kaynaklanan bölgesel güvensizliklerin ele alınma sürecine dahil etmek ve konvansiyonel olmayan askeri malların bölgeye aktarılmasını durdurmak.
9. Mevcut veya gelecekte nükleer silahları edinecek/yayacaklar için havuçlarla sopaları dengelemek üzere ortak destekleyici ülkelerin politikaları arasında eşgüdüm sağlamak.
10. Süreci gözetme görevini üstlenecek ve ilgili tarafların yol gösterici ilkelere uyduğundan emin olunmasını sağlayacak bir BM temsilcisi atamak.

Fakat hepsinden önemlisi konferansın 2012'de yapılmasa bile en azından 2013'te düzenlenmesi gerektiğidir. Konferansı düzenlememek bölge güvenliğini daha da kötü etkileyecektir. Bu karar güven oluşturmaktansa güven kırıcı olacaktır. İkinci olarak konferansın toplanması büyük bir başarı olarak görülmelidir. Aynı şekilde erkenden hedeflere kilitlenmektense, uluslararası topluluk, kurumsal momentumun gelişmesi ve güçlenmesine imkan sağlamalıdır. Başka bir deyişle, bu aşamada sürecin sonucunda ortaya ne çıkacağı belli olmasa da, özünde sürecin kendisi oldukça kıymetlidir.

Kaynakça

- Aarts, P., & van Duijne, J. (2009, Cilt: 16 No. 3). Saudi Arabia after US-Iran Detente: Left in the Lurch? *Middle East Policy*, s. 64-78.
- AFP. (17 Kasım 2009). *UAEK inspects nuclear research reactor in Syria*. Agence France-Presse'ten 9 Nisan 2012'de alınmıştır:
http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5h5unOYKKK_uObtyARlvuJiY5jU_w
- Agha, H., Feldman, S., Khalidi, A., & Schiff, Z. (2004). *Track-II Diplomacy: Lessons from the Middle East*. Cambridge: Belfer Center Studies in International Security.
- Ahronoth, Y. (26 Ağustos 2010). *The long road to Syria*. 9 Nisan 2012'de Ynet News'tan alınmıştır: <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3944303,00.html>
- Al-Ahram Weekly. (12-18 Haziran 2008). *Shouting In the Hills*. 6 Mart 2012'de Al-Ahram Weekly Online'dan alınmıştır: <http://weekly.ahram.org.eg/2008/901/re3.htm>
- Al-Mani, S. A. (2001). The Regional Challenge for National Security in the Arabian Gulf Countries: Threat Perceptions. *Gulf Defense Conference 2001*. Abu Dhabi: Gulf Defense Conference 2001.
- Bahgat, G. (2006, Cilt: 60 No. 3). Nuclear Proliferation: The Case of Saudi Arabia. *The Middle East Journal*, s. 421-443.
- Bar'el, Z. (1 Nisan 2012). *'Friends of Syria' conference in Turkey ends with list of declarations, few concrete decisions*. 7 Mayıs 2012'de Haaretz'ten alınmıştır:
<http://www.haaretz.com/news/middle-east/friends-of-syria-conference-in-turkey-ends-with-list-of-declarations-few-concrete-decisions-1.421990>
- Barnaby, F. (1987, Cilt: 17 No. 1). The Nuclear Arsenal in the Middle East. *Journal of Palestine Studies*, s. 97-106.
- BBC. (4 Eylül 2011). *Türkiye-İsrail gerilimi artıyor*. 7 Mart 2012'de BBC Turkish'ten alınmıştır: http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/09/110904_turkey_israel.shtml
- Bijl, W. (28 Mart 2012). *CBRN Threats and the Arab Spring*. 7 Mayıs 2012'de Defense Professionals'tan alınmıştır: <http://www.defpro.com/daily/details/977/>

- Blanchard, C. M., & Prados, A. B. (2007). *Saudi Arabia: Terrorist Financing Issues*. Washington: CRS Report For Congress.
- Bozkurt, A. (23 Mart 2012). *Turkey enlists northern Iraq's help in countering threat of Syria-PKK alliance*. 30 Mayıs 2012'de Today's Zaman'dan alınmıştır:
http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?newsId=275219
- Bölükbaşı, S. (1999, Cilt: 29 No. 1). Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View. *Journal of Palestine Studies*, s. 21-35.
- Brandon, J. (2006, Cilt: 4 Sayı: 17). Mount Qandil: A Safe Haven for Kurdish Militants. *Terrorism Monitor*.
- Burke, J. (29 Haziran 2011). *Riyadh will build nuclear weapons if Iran gets them, Saudi prince warns*. 26 Mart 2012'de The Guardian'dan alınmıştır:
<http://www.guardian.co.uk/world/2011/jun/29/saudi-build-nuclear-weapons-iran>
- Çağaptay, S. (14 Şubat 2012). Next Up: Turkey vs. Iran. *The New York Times*.
- Champion, M. (15 Eylül 2011). *Turkey, Egypt to Triple Trade*. 30 Mayıs 2012'de The Wall Street Journal'den alınmıştır:
<http://online.wsj.com/article/SB10001424053111904060604576570250183363170.html>
- CIA. (2012). *World Factbook*. 1 Mayıs 2012'de Central Intelligence Agency'den alınmıştır:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
- Cohen, A. (1995, Winter). The Nuclear Equation in a New Middle East. *The Nonproliferation Review*, s. 12-30.
- Cohen, A. (2001, Sonbahar/Kış). Israel and Chemical/Biological Weapons: History, Deterrence, and Arms Control. *The Nonproliferation Review*, s. 27-53.
- Copley, G. R. (2009, Cilt: 37 No. 11/12). Saudi Arabia and Yemen Fight "a Global War" Against Iran. *Defense & Foreign Affairs Strategic Policy*, s. 20.
- Cordesman, A. H. (1 Mart 1999). The Military Balance in the Middle East: An Executive Summary. *Institute on Global Conflict and Cooperation*.

- Coughlin, C. (5 Ocak 2012). *Can Iran close down the Strait of Hormuz?* 2 Mayıs 2012'de The Telegraph'den alınmıştır:
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/8995261/Can-Iran-close-down-the-Strait-of-Hormuz.html>
- Crail, P. (Haziran 2010). NPT Parties Agree on Middle East Meeting. *Arms Control Today*.
- Crail, P. (Mayıs 2011). *Iran Says It Needs More 20%-Enriched Fuel*. 27 Nisan 2012'de Arms Control Today'den alınmıştır: http://www.armscontrol.org/act/2011_05/Iran
- Crail, P. (30 Mart 2011). *WMD-Free Middle East Proposal at a Glance*. 16 Nisan 2012'de Arms Control Association'dan alınmıştır:
<http://www.armscontrol.org/factsheets/meKISAB>
- Davis, P. (Ekim 2007). Filling the Void: Hizbullah's State Building in Lebanon. *GOVT IV Honours Thesis, SID: 200435702*. Sydney, Australia: University of Sydney.
- Erdurmaz, A. S. (2005, Cilt: 3 No. 6). İran ve Nükleer Programı. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, s. 139-156.
- Federation of American Scientists. (25 Mayıs 2000). *Israel - Strategic Doctrine*. 5 Mart 2012'de FAS'tan alınmıştır: <http://www.fas.org/nuke/guide/israel/doctrine/>
- Feickert, A. (2004). *Missile Survey: Ballistic and Cruise Missiles of Foreign Countries*. Washington: The Library of Congress.
- Fletcher, S. (2011, Cilt: 109 No. 10c). A 'proxy war' in Bahrain. *Oil & Gas Journal*, s. 12.
- Flibbert, A. (2003/2004, Cilt: 118 No. 4). After Saddam: Regional Insecurity, Weapons of Mass Destruction, and Proliferation Pressures in Postwar Iraq. *Political Science Quarterly*, s. 547-567.
- Foreign Affairs and International Trade Canada. (21 Şubat 2012). *Iran: New Developments*. 27 Nisan 2012'de Foreign Affairs and International Trade Canada'dan alınmıştır:
<http://www.international.gc.ca/sanctions/iran.aspx?view=d>
- Gause III, F. (2007, Cilt: 14 No. 2). Threats and Threat Perceptions in the Persian Gulf Region. *Middle East Policy*, s. 119-124.

Haber Türk. (25 Eylül 2011). *Erdoğan CNN televizyonunda*. 7 Mart 2012'de Haber Türk'ten alınmıştır: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/672944-erdogan-cnn-televizyonunda>

Hafezi, P. (16 Mayıs 2010). *Turkey, Brazil seal deal on Iran nuclear fuel swap*. 6 Mayıs 2012'de Reuters'dan alınmıştır: <http://www.reuters.com/article/2010/05/16/us-iran-nuclear-deal-idUSTRE64F29P20100516>

Hürriyet Daily News. (12 Aralık 2011). *Iran renews threat to attack Turkey*. 1 Mayıs 2012'de Hürriyet Daily News'tan alınmıştır: <http://www.Hurriyetaidailynews.com/iran-renews-threat-to-attack-turkey.aspx?pageID=238&nID=8923&NewsCatID=352>

Hürriyet Daily News. (10 Mayıs 2012). *Egyptians choose Saudi Arabia over Turkey as model: poll*. 31 Mayıs 2012'de Hürriyet Daily News'tan alınmıştır: <http://www.Hurriyetaidailynews.com/egyptians-choose-saudi-arabia-over-turkey-as-model-poll.aspx?pageID=238&nID=20352&NewsCatID=352>

UAEK. (28 Nisan 2011). *UAEK Clarification on Syria*. 9 Nisan 2012'de Uluslararası Atom Enerjisi Kurumundan alınmıştır: <http://www.UAEK.org/newscenter/pressreleases/2011/prn201104.html>

Iraq Watch. (Ağustos 2006). *Iraq's Biological Weapon Program*. 24 Nisan 2012'de Iraq Watch'tan alınmıştır: <http://www.iraqwatch.org/profiles/biological.html>

Iraq Watch. (Ağustos 2006). *Iraq's Chemical Weapon Program*. 24 Nisan 2012'de Iraq Watch'tan alınmıştır <http://www.iraqwatch.org/profiles/chemical.html>

ISIS NuclearIran. (2008). *Nuclear History*. 26 Nisan 2012'de Institute for Science and International Security'den alınmıştır: <http://www.isisnucleariran.org/nuclear-history/#1979>

Israeli TV. (22 Aralık 1995). Channel 1.

James Martin Center for Nonproliferation Studies. (2011). *THE 2012 CONFERENCE ON THE ESTABLISHMENT OF A WMD-FREE ZONE IN THE MIDDLE EAST AND THE ROLE OF THE FACILITATOR*. Monterey: James Martin Center for Nonproliferation Studies.

- Jentleson, B. (Aralık 2006). Coercive Diplomacy: Scope and Limits in the Contemporary World. *The Stanley Foundation Policy Analysis Brief*.
- Johnson, R. (2007, Sonbahar No. 86). Rethinking Security Interests for a Nuclear-Weapon-Free-Zone in the Middle East. *Disarmament Diplomacy*.
- Jones, P. (1998, Sonbahar). Iran's Threat Perceptions and Arms Control Policies. *The Nonproliferation Review*, s. 39-55.
- Jonsson, M., & Cornell, S. (13 Mart 2008). Kurds and pay - Examining PKK financing. *Jane's Intelligence Review*.
- Jouejati, M. (2005, Cilt: 59 No. 1). Syrian Motives for its WMD Programs and What to do About Them. *The Middle East Journal*, s. 52-61.
- Kane, C., & Mukhatzhanova, G. (2011). *Q&A UAEK-Sponsored Forum on Nuclear-Weapon-Free-Zone in the Middle East*. Vienna: James Martin Center for Nonproliferation Studies.
- Katz, Y. (15 Aralık 2010). *Stuxnet virus set back Iran's nuclear program by 2 years*. 1 Mayıs 2012'de The Jerusalem Post'tan alınmıştır:
<http://www.jpost.com/IranianThreat/News/Article.aspx?id=199475>
- Kay, D. (1993, Kış). *Iraqi Inspections: Lessons Learned*. 24 Nisan 2012'de Center for Nonproliferation Studies'den alınmıştır:
<http://www.acamedia.info/politics/IRef/CNS/ICrisis/lessons.htm>
- Khallaf, T. (17 Nisan 2012). *Seizing the Opportunity to Create a WMD-free Middle East*. 19 Nisan 2012'de James Martin Center for Nonproliferation Studies'ten alınmıştır:
http://cns.miis.edu/wmdjunction/120417_mideast_KİSAB.htm
- Kirkpatrick, D. D. (24 Mart 2012). *Islamist Victors in Egypt Seeking Shift by Hamas*. 1 Mayıs 2012'de The New York Times'tan alınmıştır:
http://www.nytimes.com/2012/03/24/world/middleeast/egypts-election-victors-seeking-shift-by-hamas-to-press-israel.html?_r=2
- Kitfield, J. (21 Temmuz 2011). Saudia Arabia, Iran Reorient Foreign Policy Amid Middle East Unrest of Arab Spring. *National Journal*.

- Kraig, M. (2006, Cilt: 13 No. 1). Forging a New Security Order for the Persian Gulf. *Middle East Policy*, s. 84-101.
- Krauthammer, C. (18 Mayıs 2007). *Prelude to the Six Days*. 5 Mart 2012'de The Washington Post'tan alınmıştır: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/17/AR2007051701976.html>
- Kucera, J. (13 Aralık 2011). *Turkey Dismisses Iranian Threat Against NATO Missile Shield*. 1 Mayıs 2012'de EurasiaNet'ten alınmıştır: <http://www.eurasianet.org/node/64686>
- Leigh, K. (15 Mart 2011). *Bahrain: Caught Between Saudi Arabia and Iran*. 29 Nisan 2012'de Time'dan alınmıştır: <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2058992,00.html>
- Levack, J., & Perçinoğlu, G. (2012). *Turkey and the Middle East: A Sub-Regional Review*. Istanbul: TESEV.
- Lewis, P., & Potter, W. (Eylül 2011). *The Long Journey Toward A WMD-Free Middle East*. 17 Nisan 2012'de Arms Control Association'dan alınmıştır: http://www.armscontrol.org/2011_09/The_Long_Journey_Toward_A_WMD-Free_Middle_East
- Lorenz, T., & Kidd, J. (Ekim 2010). Israel and Multilateral Nuclear Approaches in the Middle East. *Arms Control Today*.
- Mansour, I. (2008, Cilt: 63 No. 4). Iran and Instability in the Middle East. *International Journal*, s. 941-964.
- Mattis, A. (2010, Cilt: 32 No. 1). Oil Sheik-Down: Saudi Arabia's Struggle to Contain Iran. *Harvard International Review*, s. 10-11.
- Milliyet. (30 Nisan 2012). *İsrail-Mısır arasında zoraki dostluk bitti*. 1 Mayıs 2012'de Milliyet'ten alınmıştır: <http://dunya.milliyet.com.tr/israil-misir-arasinda-zoraki-dostluk-bitti/dunya/dunyadetay/30.04.2012/1534257/default.htm>
- Minasian, S. (2003, Cilt: 7 No. 1/2). The Turkish-Israeli Military and Political Co-operation and Regional Security Issues. *Iran & the Caucasus*, s. 309-326.

- Monterey Nonproliferation Strategy Group. (2009). *Nuclear Weapon Free Zones and the Middle East*. Monterey: James Martin Center for Nonproliferation Studies.
- Myre, G. (21 Nisan 2004). *Israeli Who Revealed Nuclear Secrets Is Freed*. 22 Nisan 2012'de The New York Times'tan alınmıştır:
<http://www.nytimes.com/2004/04/21/international/middleeast/21CND-NUCL.html?scp=1&sq=Vanunu%20drugged&st=cse>
- Nader, A. (2011, Cilt: 41 No. 7). Iran and a Nuclear-Weapon-Free Middle East. *Arms Control Today*, s. 20-22.
- Normark, M., Lindblad, A., Norqvist, A., Sandström, B., & Waldenström, L. (2004). *Syria and WMD: Incentives and Capabilities*. Umea: Swedish Defence Research Agency.
- NTI. (Aralık 2011). *Country Profiles: Egypt*. 25 Nisan 2012'de Nuclear Threat Initiative'den alınmıştır: <http://www.nti.org/country-profiles/egypt/>
- NTI. (Aralık 2011). *Country Profiles: Iraq*. 24 Nisan 2012'de The Nuclear Threat Initiative'den alınmıştır: <http://www.nti.org/country-profiles/iraq/>
- NTI. (Aralık 2011). *Country Profiles: Saudi Arabia*. 26 Nisan 2012'de Nuclear Threat Initiative'den alınmıştır: <http://www.nti.org/country-profiles/saudi-arabia/>
- NTI. (Mart 2012). *Country Profiles: Iran*. 26 Nisan 2012'de Nuclear Threat Initiative'den alınmıştır: <http://www.nti.org/country-profiles/iran/>
- NTI. (Nisan 2012). *Country Profiles: Israel*. 22 Nisan 2012'de The Nuclear Threat Initiative'dan alınmıştır: <http://www.nti.org/country-profiles/israel/>
- NTI. (Şubat 2012). *Country Profiles: Syria*. 25 Nisan 2012'de Nuclear Threat Initiative'den alınmıştır: <http://www.nti.org/country-profiles/syria/>
- OSCE. (2012). *The three OSCE dimensions*. 6 Mayıs 2012'de Organization for Security and Co-operation in Europe'tan alınmıştır: <http://www.osce.org/item/44318>
- Pant, H. V. (2009, Cilt: 16 No. 2). Pakistan and Iran's Dysfunctional Relationship. *Middle East Quarterly*, s. E1-E8.
- Penketh, A. (Mart 2011). Unrest Complicates 2012 Middle East Meeting. *Arms Control Today*.

- Penketh, A. (Nisan 2012). Hopes Rising for Mideast WMD Meeting. *Arms Control Today*.
- Perkovich, G., & Manzanero, S. (2004). *The Global Consequences of Iran's Acquisition of Nuclear Weapons*. 1 Mayıs 2012'de Carnegie Endowment'tan alınmıştır: http://www.carnegieendowment.org/pdf/npp/perkovich_manzanero.pdf
- PressTV. (15 Mart 2012). *Syrian rebels receive military training in Turkey: Turkmen community*. 7 Mayıs 2012'de PressTV'den alınmıştır: <http://presstv.com/detail/231835.html>
- Rabinovich, A. (2004). *The Yom Kippur War: The Epic Encounter That Transformed the Middle East*. New York: Schocken Books.
- Rodman, P. W. (1991, Cilt: 70 No. 2). Middle East Diplomacy after the Gulf War. *Foreign Affairs*, s. 1-18.
- Rubin, U. (31 Ağustos 2006). *Hizballah's Rocket Campaign Against Northern Israel: A Preliminary Report*. 9 Nisan 2012'de Jerusalem Center for Public Affairs Jerusalem Issue Brief'ten alınmıştır: <http://www.jcpa.org/brief/brief006-10.htm>
- Russell, J. A. (2005, Cilt: 12 No. 3). Saudi Arabia in the 21st Century: A New Security Dilemma. *Middle East Policy*, s. 64-78.
- Said, M. K. (2002). Security and Defense Dilemmas in the Middle East: The Nuclear Dimension. *Pugwash Meeting no. 279*. London.
- Said, M. K. (2004). Middle East Weapons of Mass Destruction Free Zone: Regional Security and Non-Proliferation Issues. In V. C. al., *Building a Weapons of Mass Destruction Free Zone in the Middle East: Global Non-Proliferation Regimes and Regional Experiences* (s. 123-133). Geneva: United Nations Institute for Disarmament Research.
- Schleifer, Y. (23 Şubat 2012). *Turkey and Iran: Amidst the Smiles, A Rivalry Intensifies*. 1 Mayıs 2012'de EurasiaNet'ten alınmıştır: <http://www.eurasianet.org/node/65040>
- Schmitt, E., & Worth, R. F. (15 Mart 2012). *With Arms for Yemen Rebels, Iran Seeks Wider Mideast Role*. 22 Mayıs 2012'de The New York Times'tan alınmıştır: http://www.nytimes.com/2012/03/15/world/middleeast/aiding-yemen-rebels-iran-seeks-wider-mideast-role.html?pagewanted=1&_r=1&partner=rss&emc=rss&src=igw

Schwanitz, W. G. (2003, Cilt: 10 No. 3). Iran's rivalry with Saudi Arabia between the Gulf wars. *Middle East Policy*, s. 180-182.

Sciolino, E. (13 Şubat 2003). *Iraq Chemical Arms Condemned, but West Once Looked the Other Way*. 11 Mart 2012'de New York Times'tan alınmıştır:
<http://www.commondreams.org/headlines03/0213-05.htm>

Shalit, E. (1994, Cilt: 15 No. 3). The Relationship Between Aggression and Fear of Annihilation in Israel. *Political Psychology*, s. 415-434.

Shlaim, A. (1997, Cilt: 73 No: 3). The Protocol of Sevres, 1956: Anatomy of a War Plot. *International Affairs*, s. 509-530.

Solingen, E. (1994, Cilt: 38 No. 2). The Domestic Sources of Regional Regimes: The Evolution of Nuclear Ambiguity in the Middle East. *International Studies Quarterly*, s. 305-337.

Solingen, E. (2001, Cilt: 27 No. 3). Middle East Denuclearization? Lessons from Latin America's Southern Cone. *Review of International Studies*, s. 375-394.

Spira, Y. (3 Kasım 2009). *Report: How Israel Bombed the Syrian Nuclear Facility*. 9 Nisan 2012'de The Yeshiva World News'tan alınmıştır:
<http://www.theyeshivaworld.com/news/Israel+News/41471/Report:+How+Israel+Bombbed+the+Syrian+Nuclear+Facility.html>

Squassoni, S. (2007). *Iran's Nuclear Program: Recent Developments*. Washington: Congressional Research Service.

Steinbach, J. (Mart 2003). *Israeli Weapons of Mass Destruction, A Threat to Peace: Israel's Nuclear Arsenal*. 20 Nisan 2012'de Centre for Research on Globalization'dan alınmıştır: <http://www.globalresearch.ca/index.php?aid=4365&context=va>

Steinbach, J. (2011, Cilt: 30 No. 5). Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs. *The Washington Report on Middle East Affairs*, s. 34-36.

Tait, R. (13 Nisan 2011). Is Iran Still Center Of Middle East's 'Great Game?'. *Radio Free Europe*.

Talmadge, C. (2008, Cilt: 33 No. 1). Closing Time: Assessing the Iranian Threat to the Strait of Hormuz. *International Security*, s. 82-117.

The George Washington University. (1956). *Before Dimona*. 20 Nisan 2012'de National Security Archives'tan alınmıştır:

<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/israel/documents/before/index.html>

Tira, R. (2010). *The Nature of War: Conflicting Paradigms and Israeli Military Effectiveness*. Eastbourne: Sussex Academic Press.

Today's Zaman. (9 Mayıs 2012). *Hashemi: I will not leave Turkey until Iraq's political crisis is settled*. 30 Mayıs 2012'de Today's Zaman'dan alınmıştır:

<http://www.todayszaman.com/news-279835-hashemi-i-will-not-leave-turkey-until-iraqs-political-crisis-is-settled.html>

Tucker, S. C. (2010). *The Encyclopedia of Middle East Wars: The United States in the Persian Gulf, Afghanistan, and Iraq Conflicts*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO.

Turkish News. (21 Mayıs 2012). *Turkey Aims to Contain Iraq, Iran*. 30 Mayıs 2012'de Turkish News'ten alınmıştır:

<http://www.turkishnews.com/en/content/2012/05/21/turkey-aims-to-contain-iraq-iran/>

UPI. (29 Nisan 2012). *Grenades suggest Iranian support of PKK*. 1 Mayıs 2012'de United Press International'dan alınmıştır: http://www.upi.com/Top_News/World-News/2012/04/29/Grenades-suggest-Iranian-support-of-PKK/UPI-82981335709614/

Vienna Center for Disarmament and Non-Proliferation. (2011). *Fact Sheet #2: Information Relevant to the UAEC General Conference, Topic: Middle East Issues*. Vienna: James Martin Center for Nonproliferation Studies.

Walker, P. F. (2010, Cilt: 40 No. 9). Abolishing Chemical Weapons: Progress, Challenges, and Opportunities. *Arms Control Today*, s. 22-30.

Wehrey, F., Karasik, T., Nader, A., Ghez, J., Hansell, L., & Guffey, R. (2009). *Saudi-Iranian Relations Since the Fall of Saddam*. Arlington: RAND Corporation.

Xuequan, M. (6 Ocak 2012). *Turkey assures Iran U.S. radar no threat to Tehran*. 1 Mayıs 2012'de Xinhuanet'ten alınmıştır: http://news.xinhuanet.com/english/world/2012-01/06/c_122542285.htm

Yahya, M. (20 Mart 2012). *Iraqi Kurd leader denounces Baghdad 'power grab'*. 14 Nisan 2012'de Associated Press'ten alınmıştır:

http://www.google.com/hostednews/ap/article/ALeqM5i_hEUGLR9yh2_R9QZIH_4Hi2VTSg?docId=09d8f29aed1448ca8f0ccb95ddcdd

Yuriditsky, L. (2011). *Competition between Turkey, Iran, and Saudi Arabia*. 31 Mayıs 2012'de Institute for Gulf Affairs'den alınmıştır:

http://www.gulf institute.org/index.php?option=com_content&view=article&id=187:competition-between-turkey-iran-and-saudi-&catid=25:analysis&Itemid=22

Zaman, T. (30 Mayıs 2012). *Turkey urges Egypt not to fear secularism*. 30 Mayıs 2012'de Today's Zaman'dan alınmıştır: <http://www.todayszaman.com/news-281912-turkey-urges-egypt-not-to-fear-secularism.html>